

A-7910

FR. PUUSEPP

KEELELISI HARJUTISI

õigekirja õppimiseks

3.—4. ÕPPEAASTA

10. muutmatu trükk

K./Ü. „LOODUS“, Tartus

1931

A

2/71500

A-7210

FR. PUUSEPP

Keelelisi harjutisi

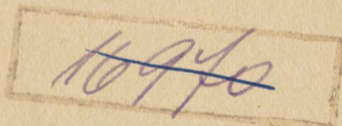
õigekirja õppimiseks

lausetena ja seotud tükkidena
koolidele

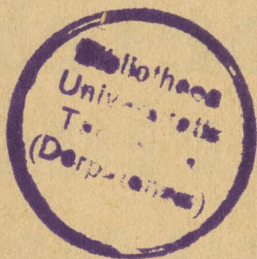
II jagu

3.—4. õppeaasta

10. muutmatu trükk

**K./Ü. „LOODUS“, TARTUS
1931**

K./Ü. „Looduse“ keeleline korrektor Tartu ülikooli
eesti keele lektor J. V. Veski.

A-79.10

2

Viienda trüki eessõna.

„Keelelisi harjutisi“ õigekirja õppimiseks 3.—6. õppeaastale, millele osaks sai soe arvustus (vt. „Kasvatus“ 1923. a. nr. 9—10 ja „Eesti Kirjandus“ 1924. a. nr. 7), ei ole siiski leidnud teed neisse koolidesse, kus emakeele-õpetajad ei leia võimaliku olevat õpilasi „keeleliste lõksudega“ ja kuivade lausetega „piinata“. Käesolevas trükis pakutakse lastele „kibeda“ toidu kõrval ka „magusat“, s. o. huvitavaid seotud tükke ja luuletisi; seepärast ongi raamat paisunud nii suureks, et „Keelelisi harjutisi“ ilmub 3.—4. õppeaastale II jaona, aga 5.—6. õppeaastale III jaona. Omaette ilmub ka „Keelelisi ja kirjaseadmise harjutisi“ piltidega 1.—2. õppeaastale. Kahjuks ilmuvad „kirjaseadmise harjutised“ seekord ainult raamatu I jaos, s. o. 1.—2. õppeaastale. Mis puutub kirjaseadmise harjutistesse 3.—6. õppeaastale, siis nõuab see ülesanne veel vaevarikast tööd.

Käesolevais keelelisis harjutisis on käidud Eesti Kirjanduse Seltsi poolt toimetatud Õigekeelsuse-sõnaraamatu II trüki järele.

Keele ühtlustamise ja käsikirja korrigeerimise eest ütlen südamliku tänu lektor J. V. Veski'le. Tehnilise korrektoori eest suurim tänu prl. M. Bekker'ile. Ühtlasi tänan ametikaaslasid, kes mulle mu raamatu kohta soove ja arvustusi on saatnud.

Fr. Puusepp.

Tartus, 25. augustil 1925. a.

Kümnenda trüki eessõna.

„Keelelisi harjutisi“ 3.—4. õppeaastale leidis lahke vastuvõtu algkoolide keskmises klassis, seejärel ongi seletatav uue trüki ilmumine muutmatul kujul.

Austatud emakeele-õpetajaid palun väga saata mulle arvustusi ja soove käesoleva raamatu kohta aadressil: Tartu õpetajateseminar.

Fr. Puusepp.

Tartus, 10. juulil 1931. a.

I. Sõna-, hääliku- ja muutmis- harjutisi.

1. Mis ja kes?

Mis on keskel kuusemetsa?

Kuusk on keskel kuusemetsa.

Mis on kuuse keske'ella?

Oks on kuuse keske'ella.

Mis on oksa keske'ella?

Okas oksa keske'ella.

Kes on kirju rekkimata¹?

Kiitsak² kirju rekkimata.

Kes on turtsuja tubane?

Kass on turtsuja tubane.

Kes on erku³ linnukene?

Kukk on erku linnukene.

¹ trükkimata, ² harakas, ³ erk = valvas, ärgas.

(Ärgas tüdruk ärkas enne kikast.)

Ülesanne: Tuletage meelde kõik kirjavahe-
märgid!

Vastus. Kirjavahemärgid on järgmised: punkt (.), koma (,), punktcoma ehk semikoolon (;), kaksikpunkt ehk koolon (:), küsimärk (?), hüüumärk (!), jutumärgid („“), mõttekriips (—), mõttepunktid (...), sulud ehk klambrid(), ülakoma ehk apostroof (’), sidekriips (-) ja paragrahv (§).

2. Kirjutage joone asemele **b** ja tõmmake **öeldi-
sele (mida teeb?)** joon alla!

Teder kudruta—. Rästas sädista—. Öökull hui-
ka—. Peoleo vilista—. Ööbik laksuta—. Kukk kõris-
ta—. Kana kaaguta—. Kurg kruuksu—. Pääsuke
sidista—. Vares vaagu—. Varblane sirtsu—. Kāgu
kuku—. Harakas kädista—. Vint tiltsu—. Sääsk sumi-
se—. Sitikas sirise—. Kirp karga—. Kärbes pirise—.
Põrnikas põrise—. Kass nura—. Hobune purista—.
Tall mäāgi—. Kits kepsuta—. Põrsas ruiga—. Hiir
piuksu—. Lõvi mõirga—. Karu ümise—. Koer hau-
gu—. Konn krooksu—.

E e s k u j u. Teder kudrutab.

M ä r k u s. H-ga kirjutatakse: **hobune, huikama,
harakas, hiir, haukuma**.

K ü s i m u s. Missugusele küsimusele vastab ees-
poolkirjutatud lausetes **alus?**

3. Kirjutage luuletis ära ja tõmmake **alusele
(kes? mis?)** joon alla!

Kanakese unenägu.

Kuu paistab, tähed säramas,
öö katab ilma, maad:
Kukk õrrel juba tukkumas,
ja kanad magavad.
Tipp-tillu siblisiivake
und näeb üksinda: —

Ta lendab üles kõrgele,
 kus särab tähtemaa.
 Ta nopib, napib teri säääl,
 küll teri hiilgavaid;
 ta siblib, sablib taeva pääl
 küll pilvi liikuvaid.

Ta kõõrutab ja kõõrutab, —
 läeb pesa punuma.
 Kuu pääle selle paigutab
 ja istub munema.
 Kuid muna? Oh sa, munake,
 see pistab veerema...
 „Ki-kaa, ka-kaa!“ teeb kanake
 — ja peab ärkama.

E. Enno.

K ü s i m u s. Missuguseid kirjavahemärke on tarvitatud ses luuletises?

4. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele (põõrete lõppudele) joon alla!

Kindla kõneviisi olevik:

Ma	tulen,	õpin,	hüppan,	kirjutan.
Sa	tuled,	õpid,	hüppad,	kirjutad.
Ta	tuleb,	õpib,	hüppab,	kirjutab.
Me	tuleme,	õpime,	hüppame,	kirjutame.
Te	tulete,	õpite,	hüppate,	kirjutate.
Nad	tulevad,	õpivad,	hüppavad,	kirjutavad.

Kindla kõneviisi minevik:

Ma	tulin,	õppisin,	hüppasin,	kirjutasin.
Sa	tulid,	õppisid,	hüppasid,	kirjutasid.
Ta	tuli,	õppis,	hüppas,	kirjutas.
Me	tulime,	õppisime,	hüppasime,	kirjutasime.
Te	tulite,	õppisite,	hüppasite,	kirjutasite.
Nad	tulid,	õppisid,	hüppasid,	kirjutasid.

Tingiv kõneviis:

Ma	tuleksin,	õpiksin,	hüppaksin,	kirjutaksin.
Sa	tuleksid,	õpiksid,	hüppaksid,	kirjutaksid.
Ta	tuleks,	õpiks,	hüppaks,	kirjutaks.
Me	tuleksime,	õpiksime,	hüppaksime,	kirjutaksime.
Te	tuleksite,	õpiksite,	hüppaksite,	kirjutaksite.
Nad	tuleksid,	õpiksid,	hüppaksid,	kirjutaksid.

Märkus. Ärge kõnelge ega kirjutage: nad tulivad, hüppasivad, tuleksivad, vaid **tulid, hüppasid, tuleksid, jalutaksid** jne.

5. Kirjutage laused ära ja tõmmake pöörete lõppudele joon alla!

Kahurid mürtsuvad. Trummid põrisevad. Mets mustendab. Kassid ketravad. Järved virvendasid. Kanad kõõrutavad. Pääsuke sidistab, vidistab ning sädistab. Koit kumab, loidab, valendab ning kullendab. Lõkkesid lõkendasid. Lumi krudiseb. Vedajad veavad, aga kudujad kujuvad. Tagujad tagusid, aga tampijad tampisid. Jälle sa püüad ninaga ahvenaid (tukud)! Taevas tule appi, kuidas teie ahite ja lõõtsutate! Me olime rõõmsas tujus. Me hüppaksime ja

naljataksime veelgi, kui seks aga oleks rohkem aega. Kas teie suudate ka seda rasket koormat kanda? Kurvad mõtted täitsid vanakese südant. Mitmekesisises sõelumises särasid, virvendasid, vehklesid mitmekesised tuled. (R. Roht.) Nad raiusid võsa, kaalusid kände, kaevasid, murdsid, väänasid ja vedasid puid ja hagu kokku. (Fr. Tuglas.)

Märkus. **Hagu** (kuivad oksad), aga **agu** (koit).

6. Kirjutage tükk ära ja tõmmake pöörete lõppudele joon alla!

Leevike.¹

1. Pakasel² talvel lendas leevike talu aknale sooja otsima. Talu peremees avas õhuakna ja võttis kohmetanud linnukese kambrisse³. Varblasesuurusel külalisel oli tumepunane kõhualune, hall selg, lagipää, tiivad⁴ ja saba mustad. Soojas toas toibus⁵ linnuke ja läks peagi julgemaks. Ta korjas raasukesti, mis laualt langesid; lapsed jootsid linnukest ja pidasid teda armsaks ning kalliks. Kui viimaks kevad jõudis ja puud-põõsad haljendama hakkasid, avas peremees akna. Väike külaline lendas lähedasse kuusikusse, hakkas säääl pesitsema ja laulis säääl rõõmsasti: „tiu, tiu!“ ja pikemaid⁶ viise.

2. Järgmisel talvel tuli lind jälle talu aknale ja oli väikese seltsilise kaasa võtnud. Kui lapsed aknalaual kahte linnukest nägid, kes oma väikeste rõõmsate silmadega tuppva vaatasid, ütlesid nad isale: „Linnud vaatavad meie pääle, just nagu tahaksid nad meile midagi öelda.“ — „Jah,“ sõnas isa, „kui nad oskaksid

kõnelda, küll nad vist ütleksid: „Armastus sünnitab armastust, ja kes teist usaldab⁷, seda usaldatakse ka.“

J. G. Schwartz.

¹ punase kõhuga talvine laululind, ² õige külmal, ³ väikesesse tuppä või ruumi (üks kamber, kaks kambrit, palju kambreid), ⁴ (üks tiib, kaks tiiba, palju tiibu), ⁵ natuke paranes, ⁶ (pikk, aga pikem, pikemalt, pikemini), ⁷ usaldama, haljendama, püherdama, kohmetama, sünnitama, kasvatama, vaotama, kasutama, süüdistama, põrahtama.

7. Kirjutage laused ilusasti ära ja tõmmake pikka dele täishäälikutele (aa, ee, ii, oo, uu, õõ, ää, öö, üü) joon alla!

Noorte soontes kuumab noor veri. Juba kumab kuuke. Kel on puust puusad, aga rauast küüned? Ka siil hävitab hiiri. Pääsukesed lendasid ära soojale maale. Noorust kutsutakse ka külvikuuks. Ööbik laksub kaasikus. Taat sööb kaali. Pihlakapõõsasse peitis pääsuke pesa poegadega. Mitmes kuu on veebruar? Tee tööd töö ajal! Säask on pääsukese armsaim söök. Mees põõnutab põõsa all. Suurt sööjat hüütakse söödikuks. Küüri kiiremini! Randlased oskavad voogudest varandust püüda. Võõras viuldaja¹ viuldab veetlevat² viisi. Igal kuulipüssil on tääk. Tööta ei saa süüa. Usu, poole tunni pärast on Tiina siin!

¹ viulimängija, ² nõiduvat, ahvatlevat.

Eeskuj. Noorte soontes kuumab noor veri.

8. Kirjutage laused ära ja tõmmake kaksik-täishäälikutele (õo, au, ei, ai jne.) joon alla!

K ü s i m u s. Missugune lause meeldib teile selles harjutises?

Lõoke on laulev õhk ise. Varna küljes teise valu, aia küljes teise haigus. Tulikuum raud õhetas aina. Täiskuu tõuseb müüride tagant. Ta on aus mees üdini. Haige maadleb suisa surmaga. Talvel on päike haige. Saunaleil on taeva anne ja võib-olla väärtuslikumgi veel kui igapäevane leib. (J. Mändmets.) Kuid taevapiiril pilguvad ju pilvede mustad mäed. (Fr. Tuglas.) Ta on pääläest jalatallani tubli poiss. Meie ei tea, tunne ega näe tihti seda, mis meis peitub, enne kui meile seda öeldakse. (Fr. Tuglas.) Mõneski elavas ja hõiskavas lauses on peidul valu, tuska, kannatusi. Proua purustas uue liua. Uskuge, teie naljavaim ei küüni kuigi kaugele! Hooletus orja ema, laisk ei pea leiba kinni, virgal kõht ja kott on täis. Tänavä käänakul kükitas maja, külg õieli kui haige lapse kõht. (Fr. Tuglas.) Ilus ja mõnus laul on kõige kaunim õis rahva elu- ja aupärjas. (Fr. Kuhlbars.)

E e s k u j u. Lõoke on laulev õhk ise.

9. Kirjutage tükk ära ja tõmmake pikkadele täishäälikutele ja kaksiktäishäälikutele joon alla!

Raha-auk.

1. Kord leidnud mees raha-augu. Kaevanud ja kaevanud, aga pole saanud rahakatelt¹ ometi kätte. Katla sang tulnud küll nähtavale, katel ise vajunud aga sügavamale ja sügavamale. Mees läinud viimaks targalt nõu küsima. Tark seletanud: „Katelt ei saa sa

muidu kätte, kui pead paari hārgi appi võtma ja osa raha vaestele lubama.“ Mees tänas tarka targa nõuest, läks koju, võttis paari hārgi ja sammus nendega raha-augule.

2. Sāäl ta pani hārjad sangapidi vedama, ja kohe hakkas katel kerkima. Mees hüüab rõõmuga: „Küll nüüd saab jagada santidele ja suntidele!¹“ Katel kerrib ikka kõrgemale ja jõuab viimaks augu äärele. Mees kangutab kaane päält — katel ääreni kuldraha täis! Kohe hakkab mees raha enesele taskutesse kühveldama. Ise sõnab: „Selle katlatāie jātan küll enesele; kui veel augu leian, annan santidele.“

3. Otsekohe vajunud katel suure mūrīnaga augu põhja tagasi; mehe taskuteski leiduvad rahad kadunud säält āra. Mees karanud katlale auku järele, pole leidnud säält aga katla jälgegi. Küll kaevanud mees auku sügavamaks ja laiemaks, viitnud kaevamisega mitu päeva āra, kuid katel jāānudki kadunuks.

M. J. Eisen.

¹ üks katel, seda katelt, nende katelde, kateldegā,
² sant ehk sunt.

10. Kirjutage tükike āra ja tõmmake kaashāālikutele joon alla!

Jukul on tugev jõud.

Vanaisa istutas kaalika. Kui sügis kätte jõudis, oli kaalikas suur, ülisuur. Vanaisa katsus kaalikat maast üles kiskuda, kuid ta jõud oli seks väike. Ta kutsus vanaema appi. Vanaema võtab vanaisast, vanaisa kaalikast kinni; ka kahe inimese jõud on seks väike,

et kaalikat maast välja tõmmata. Vanaema kutsub pojapoja Juku appi. Juku vanaemast, vanaema vana-isast, vanaisa kaalikast kinni. Kisuvad, tõmbavad, sikutavad ja sikutasidki suure kaalika välja.

Kes küll oleks võinud uskuda, et viieaastasel Jukul nii tugev jõud!

K ü s i m u s. Mitu kaashäälikut on eesti keeles?

Ü l e s a n n e 1: Kirjutage pääst kõik täishäälikud tähestiku järele!

V a s t u s. a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.

Ü l e s a n n e 2: Kirjutage pääst kõik kaashäälikud tähestiku järele!

V a s t u s. b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v.

Ü l e s a n n e 3: Kuidas nimetatakse tähti eesti keeles?

V a s t u s. a, be, de, e, ge, ha, i, jot, ka, el, em, en, o, pe, er, es, te, u, ve, õ, ä, ö, ü.

M ä r k u s. Võõraste sõnade kirjutamiseks tarvatakse järgmisi tähti:

C c (Cicero), F f (Friedrich, frakk), Q q (Quarta, Lindequist), X x (Xerxes), Y y (New-York, Ceylon), Z z (Zürich, Franz).

11. Kirjutage iga lause hakule suur täht, nagu vajadus nõuab, ja pange jutustava lause lõpule punkt!

kaasik kiigub kui kuldne kätki / põua puhul põevad põllud / tujukas tuul tuhnib tuulikus / kurb kaja kostub kiriku kellast / pliidil poriseb pisike pott / tädi tõi täna turult Tiiule tillukese tibu / kurbus köitis ka kaaslase keelekõidikud / tuhanded tähed täidavad taevast / pojand¹ Peeter piitsutas pika piitsaga paar pisi-

kest põrsakest pajustikku / punane pullike puskis
pool pange piima perepiiga Pärja põlvelt pisikesele
põrsale pähe / punakas püksipeni² puri pisikest pais-
tetanud palgega poissi / torm tuisates tallab talisel
teel / koer kiskus kassi karvust, ka kass küünistas
koera kõrvust / Tiiu, talu tütreke, tahtis tillukest tibu
tuppa tuua / kuri kärnane kult³ kukkas⁴ kõdunenud
küna kummuli / kull kargas kõrgelt kaljult kana kal-
lale / päike põletab põldudel põrnitsevaid patuseid
putukaid /

¹ võõraspoeg, ² kirp, ³ isane siga, ⁴ lükkas.

Eeskuj. Kaasik kiigub kui kuldne kätki. Põua
puhul põevad põllud.

Küsimus. Kes on Kai, Kadri, Tiiu, Peeter,
Pärja ja missuguse algustähega kirjutatakse ka lausete
keskel inimeste, linnade, maade, järvede, jõgede, mä-
gede jne. nimed?

Pidage meeles! Eesti keele **omades sõnades**
kirjutatakse sõna hakule ehk algusele **k, p, t** (mitte
g, b, d).

12. Kirjutage järgmine tükike etteütluse järele!

Minu Tiitsuke.

Mul on kodus tilluke Tiitsuke. Ikka ta hiilib kapi
taha, kust sagedasti piuksuva hiirekesega tagasi tuleb.
Nüüd ta hakkab mängima õnnetu ohvrikesega. Aga
peagi lööb verejanuline Tiitsuke oma teravad ja pikad
hambad vaese hiirekesese kehha¹ ja kannab poolsurnud
ohvri varjulisse paika, kus loomakese rahulikult ära
sööb. Minu maias Tiitsuke armastab lakkuda ka

piima. Väga kena on vaadata, kui painduv kassike puhastab oma pehmet karva.

¹ kehha ehk kehasse, ihhu ehk ihusse.

K ü s i m u s. Missugused sõnad ses tükis algavad h-tähega?

13. Kirjutage alljärgnev tükike ära!

Krants Kaalu kallim kaaslane.

Karjane Kaalu kaitseb karja kohava kuusistu¹ kõrval. Kaalu kallimaks kaaslaseks kuulub kikkis kõrvadega karvane koer Krants. Kui Kaalu kuusistusse komberdab kuusekäbisid korjama, kaitseb kuri Krants karja. Kaitse karja, kallis Krantsike, kuid kaitse karja kannatlikult!

¹ aina kuuskedest koostuv mets.

K ü s i m u s i. 1. Missuguse tähega algab selles jutukeses iga uus sõna?

2. Missuguse algustähega kirjutatakse ka lause keskel Kaalu ja Krants?

14. Kirjutage laused ära ja tõmmake vöörsõnad e le, mille hakul on **g**, **b** või **d**, joon alla!

Andke siia uus gloobus (keras)! Mulle meeldib väga gümnaastika (võimlemine). Geograaf (maateadlane) õpetab geoloogiat (maalugu). Inimene hingab välja tunni jooksul umbes 40 grammi süsihapet. Ma õppisin eile suure hoolega grammatikat. Kes õpetab teile geomeetriat? Eesti on suurem kui Belgia. Ma loen viimasel ajal belletristikat (ilukirjandust). Kauba

bruttoraskus (kaup ühes kastide raskusega) oli 555 kg. Mu vend uurib hoolega botaanikat (taimeteadust). Büroo (talitus, kontor) vajab osavat kirjutajat. „Ustav Ülo“ on üks ilusamaist ballaadidest (ballaad — jutustav luuletis). Lapsuke krõbistab biskviite (küpsiseid). Ehitustöödega loodetakse lõpule jõuda esimeseks detsembriks. Mõnel on väga huvitav dialekt (keelemurre). Dollar on Ameerika Ühendriikide raha. Minul on diktaadis vähem vigu kui sinul. Õpi pähe see deklamatsioon (ilulugemine)! Niisked dokumendid pandi kuivama pikkadele laudadele. Gümnaasiumi direktor sõitis Berliini teaduslikul otstarbel.

M ä r k u s. Rahvaomaste võõrsõnade hakule kirjutatakse paljudes sõnades (kuigi neil sõnadel algkeeles sõna algusel **g, b, d**) ka **k, p, t**; näit.: krun**t**, kra**h**v, kaloss, kamass, palsam, parun, patarei, piibel, piiskopp, pronks, puhvet, tohter, teemant jne.

15. Kirjutage laused ära ja tõmmake **pärisnimedele** joon alla!

Eesti Vabariigi päälinn on Tallinna. Meil on Kalevipoeg, üle Soome lahe Kalevala. Piusa jõgi, Petherimaa tähtsaim veesoon, suubub Peipsi järve. Kus on Kadriorg ja Lasnamägi? Tulise isamaalase Jakobson'i põrm hingab Väandras, „Kurgja“ talus. Tartus on „Vanemuise“ teatrimaja. Pärnu jõgi algab Põhja-Eesti veelahkmelt, Roosna-Allikult, Järva-Jaani kihelkonnast. Teepõõsast kasvatatakse Hiinas, Jaapanis, Lõuna-Aasias ja Kaukasuses. Võsu suvituskoht on Käsmu lahe ääres. Nii mõnigi toidupala sattus köögis Muri suhu. Te Taara muistsed tuuled, oh tõuske

jälle sääl! (C. R. Jakobson.) Paljudele tuntud Suurjärv (Võrumaal) ei ole suur järv. Lapsuke Helde oli helde tüdruk. Olge terve toomast! Siin ei ole Toomast. Kui Mart kapsib kasukaga, siis Kadri ripsib riidega. Pisike Jaan Imelik on väga imelik poiss. Õpilane Karu on tugev kui karu.

16. Tõmmake lühendatud asesõnadele **mul** (minul), **sul** (sinul), **tal** (temal), **kel** (kellel), **mil** (millel), **sel** (sellega), **tol** (tollega), **mus** (minus), **sus** (sinus), **tas** (temas), **ses** (selles), **tos** (tolles), **kus**, **kes**, **mis**, pöörsõnadele **on**, **las** ja abisõnadele **et** ja **kas**, kus pikk kaashäälik kirjutatakse ühekordselt, kaks joont alla!

Mitte unustada, millal kirjutame **mull**, **tall**, **kell**, **sell**, **toll**, **tass**, **toss**, **kess**¹, **miss**², **onn**, **lass**³, **ett** (sõnast „esi“), **kass**!

Sell on sel nädalal vaba. Mul on kõrre otsas kirju mull. Kas kass on toas? Küll ta suleb sul suu! Millal ja kus näen sind jälle? Toll on pikkusemõõt. Kas on onn vilets maja? Jah, onn on vilets maja. Tal ei olnud tol korral ühtegi senti. Kes on ses õnnetuses süüdi? Tall hüppab aasal. Tal on helde süda. Kaluril on tuliuss kess. Kallis tass läks katki. Tas on palju tahtejõudu. Uus kell tiksus tasa. Siis ärkas mus näriv piin. Kuule, poiss, sus pesitsevad riukad! Lass on nõu. Las astub austatud miss aeda! Toss tõuseb pajast. Tos mehes ei ole kavalust. Ära ole vana toss! Vaadake, et te tulete ett vaatama! Las ta ostab laua, mil on ka laegas!

¹ võrkkott, ² preili, ³ pudel, lähker.

17. Tõmmake lühendatud asesõnadele **ma** (mina), **sa** (sina), **ta** (tema), **me** (meie), **te** (teie), **nad** (nemad), **mu** (minu), **su** (sinu), omadussõnale **va** ja abisõnadele **ka**, **ja**, **ju** kaks joont alla!

Mitte unustada, millal kirjutame **maa**, **saa**, **mee** (sõnast „mesi“), **tee**, **muu**, **suu**!

Tast ma enam abi ei saa. Sa ei saa täna must jagu. Oodake pisut, ma tulen ka! Ta langes maa ja oma rahva eest. Kus on su sõbrad? Nad on me aias. Su suu naeratus ei meeldi mulle. Mitte tema, vaid keegi muu oli mu lapseõlve-sõber. Kas te ei tee sääsest härگا? Ta puhastas peenra umbrohust. Maga, maga, mu marjake! Torm lõõtsub üle maa. Kelle muu temp ta oli kui su oma! Me sõime kõik magusa mee ära. Tal on alati nutuvine suu ümber. Peeter on va tubli sõber. Ema pani mee potti. Jõua ju, mu kallike! Kuhu te panite tee?

18. Kirjutage järgmised laused ära ja tõmmake silpidele, mis algavad **j**-ga, joon alla!

Küsimus. Millal kirjutatakse **j**?

Vastus. **J** kirjutatakse sõna alul, kui ta järel on täishäälik või kaksiktäishäälik, ja kahe täishääliku vahel, kui **j**-ga algab uus järk ehk silp.

Küsimus. Kas on **j** kunagi kaashääliku ees?

Vastus. Ei.

Kodumaa järved ja jõed on kalarikkad. Kus on nende asjade müüja? Too jutukas naine on pärit meie majast. Meie kool vajab üht õpetajat. Te tee olgu mujal, aga mitte siin! Kuduja hammustas ühe niie¹ katki. Mõni üksik käija ruttas must mööda. Viija ei suuda üksi seda rasket koormat viia. Väsinud käija ei suuda enam sammugi käia. Müüja ei soovinud talle kaupa võlgu müüa. Siin käisid viied vaatajad ja kuued kuulajad. Närija nārib, aga ronija ronib. Töö kiidab tegijat. Uus tehas vajab tublit asjaajajat ja hästi vilunud esindajat. Öhtu köitis jutuheaded unejätteks puhkama; pimedus käib väljas ringi, laulab, nutab tuulega. (E. Enno.)

¹ nitse.

E s k u j u. Kodumaa järved ja jõed on kalarikkad.

19. Tõmmake ainult nendele kaksiktäishäälikutele, mis lõpevad **i**-ga (**ai**, **ei** jne.), kaks joont alla ja lahutage sõnad silpidesse! .

Märkus 1. On **i** täishäälikute vahel, siis ei tohi **i** taga olla „j“. Seepärast kirjutage: neiu (mitte „neiju“), peiu, meie, teie, laiem, laia, raie, raestik, õieti, heietama, nõiaga, nuiaga, nuiad jne.

Märkus 2. Mitte unustada, et ühest reast järku ehk silpi uude ritta üle viies tuleb alati tähele panna, et **üh**te tähte, kuigi ta moodustab silbi, ei jäeta rea lõpule ega viida **üh**te tähte ka uude ritta üle.

Neiu Öie uurib maikellukese õiekesi. Kangur kinnitas niied¹ kangaspuule. Sitket puud on raske raiuda. Neiud ja peiud istusid hiie vilus. Ära vaeva

silmi üleliia! Hiiul² olid tugevad reied. Meiukuu³ jõudis kätte. Lonkur ei jaksa ruttu käia. Sääl peeti suurepärased peied⁴. Loomgi hoiab oma nahka. Neiu Tiiut huvitab taie⁵. Riiust tõusis tüli. Too poiss on püsti peiar⁶. Sulane hakkas kõie otsa lahti harutama. Äiu toodi tupp. Peiu muie kiskus ka neiu huuled naerule.

¹nitsed, ¹hiidlasel, hiiglasel, ³maikuu, ⁴matused, ⁵kunst, ⁶kelm.

E e s k u j u. Nei-u Öi-e uu-rib mai-kel-lu-ke-se öi-e-ke-si.

20. Kirjutage laused ära ja tõmmake kaksiktäis-häälikutele **ai, ei, ui, oi, äi, öi, üi, õi** üks joon, aga silpidele, mis algavad **j**-ga, kaks joont alla!

Märkus. Kirjutage see harjutis vabal ajal etteütlluse järele!

Sõber, ära raiu enam puid! Raju¹ murdis kaks puud. Saia ei saja taevast maha. Vaja sõnn vaia külge siduda. Aja kari aia juurde! Poiss, jälle sa ujud väga kaugele! Mõni kannab laiu rõivaid. Ma pole täna leiva laju² näinud. Tuisk ajas kaevu kinni. Lillerikkas aias on armas jalutada. Ära mine üle raja! Jäta ometi, sa teed raia³ katki! Neiu Maia kutsus maia kassi majja. Sulane vaiab⁴ vaiu maa sisse. Ära karda, ega meie põhja vaju! Jutt oli ühest maiast poisist, kes on pärit meie majast. Neiu käsi vajus loiult alla. Minge teda mujalt otsima! Pajuõie tolm on klepiv. Kahju õpetab hoidma. Ärge roiutage kuulajaid oma jutuga! Ma märkasin metsas palju püid (üks „püü“, kaks „püüd“). Öine (sõnast

„öö“) rändamine ei pakkunud mulle lõbu. Kujur raiub kaju. Kus on kaupade müüja? Kas ka need kujud on müüa?

¹ maru, ² tükikest, raasukest, ³ kärna, ⁴ peksab.

Eeskaju. Sõber, ära raiu enam puid! Raju murdis kaks puud.

21. Kirjutage tükike ära ja pange joone asemele i või j, nagu vajadus nõuab!

Ma—as hiireke.

Elas meie ma—a keldriruumis üks ma—as hiireke. Kui kõik juba ma—as magasid, siis loomake rikkus ma—a rahu ja varastas isegi sa—a.

„Ega sa—a taevast alla sa—a!“ hüüdis meie tüdruk Maia, kes oli sattunud halba tujju¹. Kord kutsus ta naabri-Miitsu meie majja², et ma—ast hiirt hävitada. Varsti saigi kärmas Miitsu ma—a hiirekese kinni just ma—a trepi alt. Nüüd oli kogu ma—as jälle öösiti vaikne.

¹ tujju ehk tujusse, ² majja ehk majasse.

22. Tõmmake kaksiktäishäälikutele kaks joont alla ja lahutage kõik sõnad silpidesse!

Märkus 1. On u või ü täishäälikute vahel, ei tohi u või ü taga olla „j“ või „v“, nagu mõned kirjutavad. Tarvis kirjutada **kaua** (aga mitte „kauva“), **hüüab** (aga mitte „hüüjab“ või „hüüvab“).

Märkus 2. Kaksiktäishäälikutest kirjutatakse esimene ainult siis kahekordselt, kui see on pikk (uue, kuue, viie, juua, iialgi jne.).

Märkus 3. Kaksiktäishäälikut ei lahutata iialgi.

Märkus 4. On sõnas mitu kaashäälikut kõrvu, siis alustab viimane kaashäälik järgu ehk silbi (korstnad, komp-sud jne.).

Märkus 5. On sõna sees kolm täishäälikut kõrvu, siis alustab viimane täishäälik järgu ehk silbi (kuu-e-ga, luu-a-ga, lai-a-li-ne, jõu-a-te, nõu-a-me, ii-al-gi, sai-ad jne.).

Kaua oli kuulda kõue mürinat. Ta ei lase endaga ratast lüüa. Kes küürib laua puhtaks? Hädise häälega hüüab lapsuke ema tuppa. Juba jälle süüakse! Kalurid püüavad kalu. Uskuge, ma ei soovi enam kalja juua! Võõras leib valus süüa. Liha süüakse, nahk müüakse, kondid ei kõlba koertelegi! Nüüd püüa sa mind kinni! Põua puhul põevad põllud. Rauast tehti mitu ora. Oota veel pisut, juba tuuakse vett! Vett juues ei märganud ma ta tulekut. Kas nad ei taha oma maja müüa? Tuul tuhiseb õues. Kalur leidis mere märjas põues surma. Uued luuad pühivad hästi. Kes sõuab, see ka edasi jõuab. Kõigile muretseb rõivad, ise kuueta¹?

¹ nõel.

Eeskuju. Kau-a o-li kuul-da kõu-e mü-ri-nat.

23. Kirjutage laused ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Neitsid armastavad tantsida. Kivi kukkus sulpssti vette. Uhkus ajab upakile. Varased õunad ei ole küpsed. Kask on väga tihke puu. Värske õhk kosutab kõiki. Kapsas kasvab aias. Omad vitsad peksavad. Tehke tööd ja nähke vaeva! Ihka hääd, vihka paha! Kustil läks kops üle maksa. Ärge raiuge ühtegi kaske! Kutsuge metsnik metsast koju! Prisked lapsed läksid õue. Süda tuksub: tuks, tuks, tuks, mine lahti, uks, uks, uks! Kuidas Jütsid, nõnda nende mütsid.

Pidage meeles! Ikka kirjutatakse **s** ja **h** ette ja järelle **k**, **p**, **t**.

Edaspidi näete (§§ 37, 133), et **g**, **b**, **d** jääb **s** ette alale, kui **s** sõna muutmise läbi **g**, **b**, **d** järel on: näit. enneaegne — enneaegsed, umbne — umbsed, nüüdne — nüüdsed, püüdma — püüdsin, hüüdma — hüüdsin jne.

24. Kirjutage joone asemele **k**, **p** või **t**, nagu vajadus nõuab!

Vares— ei saa valge—s pes—a. Taadikese o—saesis— ka—sid mus—ad kor—sud. Aeg teeb albi targema—s. Me—s kos—ab vas—u. Tõus—u ka lais— Kus—i voodis— üles! Nädalas on sei—se päeva. Pange kim—sud ja kam—sud siia! Lõh—uda on kergem kui püs—itada¹. Lo—sakaid puid näha—se me—sades. Jü—sid, pange mü—sid pähe! Me—s o—siti ääres— ääreni läbi. La—s² kukkus kätkis—³ põrandale. Sui—s tõuseb kors—nas—. Mõni la—suke ei os—a aitäh—i ütelda. Poisid püüavad väh—i. Uur ti—sub ves—i tas—us. Ü—s tolle vana nais—erahva las—es— on me—snik. Kes on see ki—si nei—si? Kelle vaenlane on lõ—s?

¹ üles ehitada, ² lapsuke, ³ hällist.

25. Lugege järgmisi sõnade rühmi ja püüdke seletada, kas hääldame alati sõnu nõnda, kui neid kirjutame!

Pidage meeles! Kaashäälikute ühendites ei kirjutata neist ühtegi kahe tähega!

1. ahnus, lahke, puhkus, kehv, kehvus, vihm, lehm, tuhk, nahk, täht, koht;

2. torm, serv, härg, õrs, kurb, pärg, järg, tõrs, urb, vars, pars, kõrs;

3. vald, põld, kuld, muld, tõld, palm, valm, kalm, telg, selg, nälg, külg;

4. usk, käsk, kask, lesk, põsk, kiisk, piisk, kuusk, oskus, veski, karske, karsklane;

5. arst, astja, kunst, artist, kust, kustki, kast, rist, kest, kirst, vorst;

6. mets, mats, vits, ots, kits, kärts, kalts, kints, lirts, matsti, kutsuma, kitsus;

7. laps, kops, lops, lips, kips, leplik, lipnik, lipsti, lopsti, lõpma, lõplik;

8. pauk, auk; kaup, piip; laut, ait; part, kurt; lomp, kimp; kork, pink;

9. märg, märk; järg, järk; rong, ronk; kuld, kult; muld, mult; süld, sült; sild, silt; särg, särk; lind, lint; laud, laut; tõug, tõuk; kuub, kuup; saag, saak.

26. Kirjutage laused ära ja tõmmake igas sõnas liitkaashäälikutele (ks, mp, nks, rn, ts jne.) joon alla!

Märkus. Mitte unustada, et kaashäälikute ühendites ei kirjutata ühtegi häälikut kahe tähega. (Eranditest kõneldakse §§ 114, 120, 121.)

Nukker tuksatus libises üle ta nāo. Hõbedane kuu vaatab nukralt üle karjamaa. Ta oli sõjas vapper mees. Lase ka mul vaprat sõdurit tervitada! Poiste kuklad teavad nii mõnestki valusast lumekuulist jutustada. Laisa tööpäev on ikka homme. Ootame pisut, ehk toob homme päev paremaid mõtteid! Kaks kimlit veavad koormat. Kimmel hirnub õues. Mehed, ärgem olgem tottrad! Uskuge, see tüdruk on lihtsalt totter. Ka mul on seekord rahakukkur õhuke. Rikastel on rasked ja paksud rahakukrud. Täna sees lehes on üks lõikav artikkel. Ka eilses lehes oli kaks lõikavat artiklit. Kaunis kaseke kasvab kodukoplis. Ma püüdsin temaga tutvust sobitada. Pahemat kätt paplid reas väändunud tüvedega. (G. Suits.)

Eeskuju. Nukker tuksatus libises üle ta nāo.

27. Kirjutage allolevad sõnad ära ja tõmmake ainult liitkaashäälikutele (**mp, mps, rn, ts** jne.) joon alla!

Komps, mürts, konks, järk, käsk, järg, kõrts, kimp, lind, mets, mänd, kolm, korts, järsk, kirst, nurk, surm, vend, mind, sind, koht, kõht, vaht, laps, pronks, kõnts, kalts, jamps, sirk|lid, kors|ten, prants|la|ne, hoop|salt, en|ne|malt, es|malt, prants|ti, krops|ti, kolks|ti, sulps|ti, jõnks|ti, keps|ti, klõps|ti, kolks|ti, kops|ti, klaps|ti.

Pidage meeles! Kaksik- ja kolmikkaashäälikutes kirjutatakse iga kaashäälik ühekordse tähega.

28. Kirjutage luuletis ära ja tõmmake liitkaashäälikutele joon alla!

Väljas.

Oi, oi, oi, küll on ilm,
lund on täis kõik suu ja silm:
tuul läks tuisku tegema,
lumehange¹ rajama.

Tegi päeva, tegi kaks.
Hang sai kõrge, tihe, paks.
Tõi siis sula, ütles: ja,
nüüd võib minna magama.

Läbski. Nüüd on räästas tilk,
hange otsas hilk ja kilk.
Kelk käib alla kelguga —
vahest tühjalt, koormaga.

Hoia, poiss, siit lendab kuul,
vihiseb kui oleks tuul,
keda tabab, ütleb: ai!
Muidu — igaüks on pai.

E. Enno.

¹ üks hang lund või liiva, kaks hange lund või liiva,
aga kaks hangu (tööriista).

Ülesanne: Kirjutage pääst see luuletis ja pidage meeles kõik kirjavademärgid!

29. Kirjutage tükk ära ja tõmmake liitkaas-häälikutele joon alla!

Vanaema jutt karust.

1. Minu vanaema kõneles mulle kord järgmise loo: Oli varane hommik. Pidin ristipoja varrule minema.

Õhtul oli vähe vihma sadanud. Teedel seisid siin ja säääl veeloigud. Tee viis läbi paksu metsa.

Lähen, lähen... ei pane õige midagi tähele... Ent¹... mis see on! Tohoo! Minu ees seisab vana karu tagumistel jalgadel nagu mõni mees: nägu tõsine, hambad irevil — ja ise mõmiseb urr-urr!

2. Meie vahel asus veeloik. Alguses ehmusin hirm-sasti; aga kogusin end² kohe: teadsin, et karud on väga arad loomad. Kas elada või surra! Kummardusin veeloigule ja virutasin kamalutäie vett karule vastu kõhtu. Ise karjusin hirmsa häälega: „Urjah, kas sa saad minema!“

Oh sa, heldekene, kuidas vanamees kokkus. Vajus maha ja plagama, nii et võsa loogus. Mina naersin, et vesi silmas. Võtsin asjad ja läksin varrule.

E. Peterson.

¹ aga, kuid, ² ennast.

K ü s i m u s. Miks kirjutame sõnas „teadsin“ „ds“, aga sõnas „võtsin“ „ts“?

V a s t u s. Sõnas „teadma“ kirjutame „d“, aga sõnas „võtma“ „t“.

1. Missugused sõnad ses tükis algavad h-ga?

2. Missuguseid kirjavahemärke on tarvitatud ses tükis?

30. Kirjutage laused ära ja pidage meeles häälite välted!

1. Lapsuke sõrgib ema sabas. „Sõbrad, kus on minu teine saabas?“ küsis hooletu poiss. Kaan imeb

verd. **Kann** on väike anum. Vanake **vadis** õue. Kas on veel **vaadis** vett? Päike **veretab** pedajate kohal. „Poisid, kes **veeretab** tunni vette?“ küsis aednik. Ära peta lapsukest! Meil ei **peeta** suuremat lugu meest. Seinal põksub vana kell. Kaugelt kostis kurekeste **keel**.

2. „**Miina** ei tohi õue minna,“ seletas ema. **Tiik** on konnade riik. Andke mulle tikutoosist üks **tikk**! **Viin** on haisev mürk. Liblikas lehvitas **tibu**. Kus on meie tilluke **tibu**? Poiss, ära ole **norus**! **Noorus** ei tule iialgi tagasi. Taat pani **toore** puu ahju. Ära ole nii **tore**! Mulle kingiti luuletiste **kogu**. Pang ripub **koogu** otsas.

31. Kirjutage laused ära ja pidage meeles häälikute välted!

1. Sina **sured** ja ka **suured** mehed surevad. **Suur**us toodi lauale. Suuga **surus** sõsar sõsara suu kinni. Ära ütle seda **muule** kui mulle! Onu **kuri** koer haugub **kuuri** all. Õpetaja jutustas meile **kuust**. **Kust** siis sina oled pärit? Tänavaid katab **lödi**. Poisile **löödi** kogemata pähe. Meri on **tüün**¹. **Tünn** ujub vees.

2. „Laps, pea **sõrmed** paigal,“ ütles kasvataja. Koeral on märjad ninasõõrmed. Mõni puu on seest **õõnes**. Mu sõbra **õnnel** polnud piiri. Piimanõu ümber asub **sõõn**². **Sõnn** kõhutab aasal. Meie **jääme** kaheks päevaks maale. Mu onul on väga **jäme** häääl. Väike **kääbus**, kus on su **häll** ehk **kätki**? **Rästad** laulavad puuris. **Katuseräästad** tilguvad. **Pääsuke** **päärrib**. Kes küll **pärrib** õndsa taadi varanduse?

¹ tüün (vaikne), ² sõõn (viir, triip).

32. Kirjutage laused ära ja pidage meeles häälikute välted!

1. Ära kõnele keele otsast! Kelle koer ulus kogu õhtu? Mul pole mingit ohtu karta. Suur mull keerleb vee pinnal. Meie poole sõidab lell. Kas siis tuld pole veel leel? Taat tõmbas kukla vimma. Kes läheb võõrast üle jõe viima? Suur lammas lamas aasal. Tule kuma paistab juba. Kumma töö oli raskem? Tumm ei kõnele. Päklil on magus tuum.

2. Kas ka mina tohin sinna minna? Ei, sina ei tohi sinna minna! Penil on külm nina. Kanad magavad pennil. Ära karga mulle alati ninna! „Kuhu pani tüdruk suure panni?“ küsis perenaine. Onn on vilets majake. Neiu Liina ruttas linna. Neil on homme varrud. Kuhu sa jälle vaarud? Piksevarras kinnitati katusele. Varas viidi trellide taha. Laps, ära tee vanematele muret! Noor keeleteadlane uurib karula murret.

33. Kirjutage laused ära ja pidage meeles häälikute välted!

1. Lapsuke sõi moosi ja tõmbas mokad mossi. Kassi silmad sädelevad. Kasi juba mu silmist! Tuli ei põle toores puus. Kus on minu terav puss? „Rohi on ju tillukeses klaasis,“ ütles vend. Mitu õpilast on teie klassis? See on poisi kuub. Kus on kaks poissi? Kõik kiidavad selle targa poisi tarka tegu. Ta on pilgas¹ poiss. Su õde pilkas mind jälle. Ving tegi minu uimaseks. Vink on pisike laululind. Must pilverank andis sooja vihma. Hobusele tõmmati rangid kaela.

Ta oli mustem kui ronk. Rong sõidab tunnis ligi nelikümmend kilomeetrit.

2. Raudne hoob² kukkus töölisele jalale. Siis käis hoop vastu lauda. Ka toop¹ õlut toob palju kahju. Kas siin müüakse hääd lupja? Meie müüsimise lubja juba ära. Kus on tilluke kibu? Ära kipu mu kallale! Kuule, ladra, ära latra enam! Kas sa sööd veel marju? Vaene sööt ootab mullatuhnijat. Ära kõnele enam, lapsuke, vaid ole juba vait! Uksele tehti uus piit. Vanal kammil on veel seitse piid. Kult on isane siga. Vask on vaese kuld. Kes aitas sind aidas? Kus on paadi võti? Mu onul on koguni kaks paati.

¹ pilkaja, ² tõstekang.

34. Kirjutage laused ära ja pidage meeles häälikute välted!

1. Kes korraldas selle raamatu trüki jaoks ja toimetas ta trükki? Tõrre põhjas pilkus vähe vett. Kanad kaagutasid lakas. Vihm lakkas¹ sadamast. Hukas ta on ja hukka jääb. Kütt hukkas vaevleva vana koera. Rukis kasvab põllul. Rukkis (rukki sees) ei tohi püherdada! Okas on terav. Okkas (okka sees) asub vaik. Vili on matis. Mu sõber Madis mattis hiljuti oma ema. Isa ostis kõva keti ja pani kurja koera ketti. Too petis pettis mult mitu õuna. Kus on sinu uus ketas? Uues kettas (ketta sees) on väike pragu. Nagu näete, ettevõtte libiseb minu käte vahelt teie kätte.

2. Võtke mult (minult) tuld! Kodumaa muld on kõigile armas. Kus on tuult, sääl on ka tuisku. Süld

on seitse jalga pikk. Sült maitseb hästi. Kärnane kult kukkas küna kummuli. Kuld ei karda tuld. Nad ootavad kannatamatult tuld. Vaadake, ta tuleb juba lähedalt! „Nüüd ei lähe parandatud tald nii ruttu katki!“ hüüdis kingsepp. Ära koorma end (ennast) kõiksuguste muredega! Ent (aga, kuid) kui ta ei tule? Ega hunt hunti murra! Hundil on ligi kolmkümmend nime. Koera käppade vahel oli kont. Kogu laudkond puhub mõnusat juttu. Must mure muljus mehikese südant. Vaata, juba ta hiilib põõsa tagant! Mu vanemad on kodunt ära.

¹ jäi järele, lõppis.

35. Kirjutage täpid korralikult!

Ööbik.

Ööbik on laululindude kuningas. Ta laul on õrn ja mahe. Öhtul kuuleme ööbiku hõiskavat häält mõnest hõredast võsastikust, mis asub vee lähedal, kuna päeva ajal ta laulu saame väga harva kuulda. Ööbikut kutsutakse ka sisaskiks, künnilinnuks ja õitsilinnuks.

Ülesanne: Häädage paksult trükitud sõnu korralikult!

Kausi äärt kattis sõõn. Ma sõõn suure isuga maasikaid. Võta veel mõni sõõm värsket piima! „Jälle on teil, lapsed, sõõm lahti!“ hüüdis ema.

36. Pange täpid õigesti kirja, nagu vajadus nõuab!

Aednik parandab poollagunenud karu. Ahjus oli ainult kolm põlevat sutt. Eidekesel jäi teine patt porri.

Lapse napp oli paistetanud. Omal ajal seisis õpilaste tööde all ka number üks. Muna sõrmest tilgub verd. Kus on paadi tuur? Vahk haaras poisi näpust kinni. Ta on vaga virk looma. Kuunar visati letile. Pussi ehib läikiv taak. Ma olen sellest suust päris õige. Minu koht koriseb. Kuu¹ nõelas kütti valusasti. Talvel näpistab meid kulm. Kassil on pehmed kapad. Tobi murdis mehe sāngi. Ma tulen kull! Mu õde on vale uisutaja. See hulgas tuleb taevast.

¹ küü (uss, madu).

E e s k u j u. Aednik parandab poollagunenud kāru.

37. Kirjutage sulgudes olevad pöördsõnad minevikku ja tõmmake pöörete lõppudele (—**n**, —**d**, —**me**, —**te**, —**d**) joon alla!

Märkus 1. Pöördsõnus hüüd**ma**, püüd**ma**, leid**ma**, jõud**ma**, sõud**ma**, nõud**ma**, hoid**ma**, tead**ma**, sead**ma**, võid**ma**, and**ma**, kand**ma**, tund**ma**, murd**ma** jääb **d** pööramise ajal minevikus **s** ette püsima, aga pöördsõnus heit**ma**, kart**ma**, joot**ma**, keet**ma**, kiit**ma**, koit**ma**, kurt**ma**, köit**ma**, küüt**ma**, lait**ma**, liit**ma**, loit**ma**, loot**ma**, läit**ma**, muut**ma**, mõõt**ma**, nait**ma**, niit**ma**, peit**ma**, roit**ma**, saat**ma**, suut**ma**, sööt**ma**, sõit**ma**, toit**ma**, täit**ma**, uit**ma**, väit**ma**, võit**ma**; müt**ma**, nut**ma**, pet**ma**; jät**ma**, kat**ma**, küt**ma**, mat**ma**, võt**ma**, mitte unustada, jääb **t** pööramise ajal minevikus **s** ette püsima.

Näiteid: ma püüd**s**in, sa püüd**s**id, me püüd**s**ime, te püüd**s**ite, nad püüd**s**id; ma mõõt**s**in, sa mõõt**s**id,

me mõõtsime, te mõõtsite, nad mõõtsid; ma võidsin (sõnast „võidma“), ma võitsin (sõnast „võitma“) jne.

Märkus 2. Kirjutage ja kõnelge: nad püüdsid (mitte „püüdsivad“), nad jõudsid (mitte „jõudsivad“), nad andsid (mitte „andsivad“) jne.

Kas sa (hoidma) mulle mõne vana margi? Nad (püüdma) talitada ikka omapääd. Kas teie (tundma) mu kadunud venda? Kus sa olid, kui me sind (hüüdma)? Ka mina (püüdma) oma kavatsust teostada. Mis te (leidma) metsast? Me (võidma) hobuse haiget jalga rohuga. Teie (kandma) mu eest ikkagi suurt hoolt. Ma (murdma) sõbrale kaks lõhnavat roosi. Rändajad (jõudma) tasasele niidule. Kas te (kündma) kesamaa üles? Ma (tundma) teda juba lapsest saadik. Poisid (leidma) rukkist jäneseпоjad. Kas te (seadma) oma toa korda? Mõlemad rattad (kandma) värske lume jälgi. Ma (teadma), et ta mind ei salli. Kas te (andma) väsinud reisijale ka süüa? Pimeda kamul (jõudma) nad koju. Mis te (nõudma) mult? Poisid (sõudma) avaral järvel.

Eeskujju. Kas sa hoidsid mulle mõne vana margi?

38. Kirjutage sulgudes olevad pöördõnad minevikku ja tõmmake pöörete lõppudele (—n, —d, —me, —te, —d) joon alla!

Märkus. Kirjutage ja kõnelge: nad petsid (mitte „petsivad“), nad söötsid (mitte „söötsivad“) jne.

Nad (petma) mind esimesel aprillil. Millal teie (söötma) kanu? Kas ka sina (jootma) hobuseid? Niit-

jad (niitma) heina. Meie (lootma) tema abi pääle. Kuhu teie (peitma) mu mütsi? Lapsed (matma) surnud linnu aeda. See on tõsi, et ma (laitma) su venda. Karjased (katma) oma juukseid lilledega. Ka meie (võtma) hüpetest ja visetest osa. Poisid (mõõtma) järve sügavust. Kuhu teie (jätma) oma kepi? Nad (toitma) meid väga hästi. Meie (keetma) eile moosi. Külalised (kiitma) mu mängu. Millal teie (kütma) ahju? Ma (täitma) oma õe soovi. Kas ka sina (võitma) loosiga midagi? Meie (sõitma) saaniga sahinäl.

E s k u j u. Nad petsid mind esimesel aprillil.

39. Kirjutage joone asemele **d** või **t**, nagu vajadus nõuab!

Õpetajad nõu—sid meilt korralikkust. Kas teie saa—site kirja ära? Küll meie kur—sime oma venna pärast! Siis tun—sin oma põues muljete möllu. Pisi—kesed lapsed nu—sid kibedasti. Meie an—sime juba hobusele kaeru. Kalurid mü—sid kalu pikkade müt—tadega. Nad või—sid haava rohelise salviga. Jah, ma muu—sin oma sõna! Rutta, nad hüü—sid sind! Kas teie tea—site, kus oli ta korter? Kas teie suu—site talle ka abi pakkuda? Elu ja surma vahel kõikudes sõu—sime läbi vahutavate lainete kaldale. Poisid kan—sid rasket kotti. Kas võ—site ka oma pojukese kaasa? Luhal kõndides lei—sin ma ilusa lille. Nad hei—sid minuga nalja. Kas ka sina kar—sid koeri? Veel enne äikest jõu—sime metsast koju. Taevaserval koi—sid tähed. Kas teie püü—site eile kalu? Ma või—sin kõik tõkked ning jõu—sin ikkagi sihile.

40. Kirjutage joone asemele **d** või **t**, nagu vajadus nõuab!

Hoi—ke **hoolega** silmi! Või—ke mu **haav** rohuga! Või—ke vaenlasi tarkusega, aga mitte jõuga! Nüüd tea—ku ta, et ma teda ei salli. **Hei**—kem puhkama värskele rohule! An—ku ka tema vaestele abi! Poisid, söu—ke kaldale ja võ—ke ka mind paati! Kan—ke lapse eest rohkem hoolt! Täi—ke küün **heintega**! Ärge rii—ke¹ neid **helmeid**! Püü—ku igaüks käia õiget rada! Sea—ke kõik riidid korda! Kü—ke õhtuks saun soojaks! Ärge mur—ke ust maha! Tun—ku ka tema pisut **hirmu**! Ärgu lai—ku keegi mu **hääd** sõpra! Lei—ku ta ise oma sõrmus üles! Sõi—ke tasa üle silla ja jõu—ke õnnelikult koju! Ärge kur—ke, **küll** asi paraneb! Nõu—ku ta ometi palgale lisa! Kõi—ke ratsu kinni!

¹ lükkige.

41. Kirjutage joone asemele **da** või **ta**, nagu vajadus nõuab!

Märkus. da-tegevusnimes (mida teha?) tuleb kirjutada: sõnades hüüd**ma**, püüd**ma**, kand**ma** jne. hüüd**da**, püüd**da**, aga sõnades kart**ma**, lait**ma** jne. lait**a**, sõit**a**...

Miks ei kün— veel kesapõldu? Ma ei oska veel kün—. Lapse kätte ei an— püssi. Ei saa su tarkus mulle troosti an—! Siin pole kar— midagi. Ära kar— koera! Ta armastab ainult teisi inimesi lai—. Ära nüüd lai— mu **hääd** sõpra! Nõdralt ei nõu— palju. Tal ei olnud aega peergu põlema läi—. Ära rii— neid **helmeid** ritta! Lapsuke, ära kur— enam! Õeke,

nüüd ei maksa enam kur—! Ära nii— enam, sest nüüd ei ole aeg nii—! Koer tahtis kondi rusuhunnikusse pei—. Jaan, mine joo— sina loomad! **Õde**¹ ei viitsinud meile suppi kee—. Sõber ei tahtnud mult vana võlga nõu—. Miks ei **hüü**— sõpru kokku? Kuule, sõber, läi— peerg põlema!

¹ sōsar, aga hōde (lumehelve).

42. Kirjutage laused ära ja pange joone asemele **t** või **tt**, nagu vajadus nõuab!

Märkus. Käskivas kõneviisis kirjutage: müta, nuta, peta, jäta, kata, küta, mata, võta, aga da-tegevusnimes (mida teha?) mütta, nutta, petta jne.

Täna ei ole tarvis ahju kü—a! Ka—a laud rute-mini! Mü—a ka sina kalu! Ta ei taha oma kangust jä—a. Nu—a, kui soovid! Ma—a see vaene loom maha! Tal läks korda meid pe—a. Kas sa ei oska teda soojaks kü—a? Ära ka—a veel lauda! Ei ole kerge soove maha ma—a! Ära nu—a nii kibedasti! Võiks teid see ja teine võ—a! Ära jä—a ligimest hätta! Võ—a, kui on võ—a! Kü—a veel pisut ahju! Kas sa siis ei oska lauda ka—a? Ära mü—a enam! Sa ei tohi lapsukest pe—a! Mu tilluke vennake mõistab ainult nu—a. Ära võ—a lindu pihku! Ma ei viitsi lauda ka—a. Jä—a juba oma kangus! Aeg on nu—a, aeg on naerda. Kas sa ei kü—a täna ahju? Ligimest ei tohi hätta jä—a! Ma ei oska kalu mü—a. Ära pe—a lapsukest! Kirikuõpetajal oli kaks surnut ma—a.

43. Kirjutage laused ära ja pidage meeles **h**-ga ja **h**-ta kirjutatavate sõnade tähendust!

(Vaadake Lisa!)

Märkus. Kirjutage see harjutis vabal ajal etteütluks järele!

Hallikad pilved katsid kogu taevast. Allikad¹ vullisevad tasa. Lese halal ei olnudki lõppu. Sassiläinud lõnga harutatakse, aga raskemaid ülesandeid arutatakse. Läikiv hõde kukkus ähmasele aknale. Missugusel alal töötab sinu vend? Kallake vesi aami! Poisi odaheide üllatas kõiki. Haamiga ei saa vett kanda. Lapsuke, ära alasta end! Halasta ometi mu pääle! Mulle ei meeldinud ta hale jutt. Töölised töötavad alal². Agu koidab juba. Haigus murdis eide süngi. Aga kui see haga katki läheb? Tooge tuppa pisut hagu! Kus on vankri ais? Keldriruumis oli vastik hais. Kümme on pisike arv. Uskuge, see võrk on väga harv. Ma usun, tol lollil pole aru sugugi. Missugune autus, häbi, teotus! Taadi otsaesist kattis higi. Igivanu³ puid saame harva näha. Ma palun sind oma venda pisut hoiatada! Poiss, ära ole huri!

¹ lätted, ² ale (sõõrd, kütis), ³ puruvanu.

44. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake kesk- võrdele joon alla!

Kasside sugukonna toredam esindaja on lõvi. Mida valusam vits, seda armsam laps. Ta ei ole enam elusate killas. Sa oled arem¹ kui mina. Rukis on tähtsam vili. Tühi kõht on kõige parem kokk. Kuri keel on teravam kui nuga. Mu armsam töö on

joonistamine. Seekord on mu venna haigus siiski tõsisem. Minu nuga on sinu noast karvake² suurem. Ta on väetim väetite hulgas. Seltsis segasem, hulgas hubasem³. Kes on mustem kui süsi, valgem kui lumi, kõrgem kui kirik, madalam kui regi? Kõige pisem ja kõige ergema loomuga, aga ka kõige nadisem, tigidam, auahnem ja kadedam meeste hulgast oli Julga Mihkel. (J. Oks.)

¹ kartlikum, ² pisut, ³ mõnusam, armsam.

45. Kirjutage joone asemele määrsõna lõpp **sti** (mitte „ste“) või **mini** (mitte „mine“), nagu vajadus nõuab, ja tõmmake **sti** ja **mini** lõpuga määrsõnadele joon alla!

Kukk käib toreda—. Vadi kiire— vaiba alla! Ära nuta nii härda—! Maga magusa— kui magusa—! Sa ei saa visti— oma ülesandega toime? Kata laud rute—! Päike paistab palava—. Ma jooksen oma sõbrast väleda—. Piirjoon kahe krundi vahel aetakse uue—. Raudteerong ligines kiire—. Orav ronib väga osava—. Tal laabus ka vare— töö. Uus kell tiksus valju—. Tugeva— mühab tuul, sügava— kohab Peipsi. (Juh. Liiv.) Mesilane nõelab valusa—. Meri kohab metsast vägeva—. Tuulik töötab uhke—. Nobeda— liiguvad kuduja vardad. Mäng kõlab maheda—, aga laul kõlab ikka maheda—.

E e s k u j u. Kukk käib toredasti. Vadi kiiremini vaiba alla!

46. Kirjutage laused ära ja tõmmake —li, —le, —gil, —kil, —gile ja —kile lõpuga määrsõnadele joon alla!

Õnnetu neiu langes silmili maha. Selili magades väsis selg ruttu ära. Ära jäta end unarule! Suvitajad olid rannikul pikali. Tuul puhus jalutajate rõivaid kohevile. Palvetajad langesid põlvili. Kitsil kintsud külmetavad, ahnel suu ammuli. Kauss kukkus kummuli. Ussid roomavad kõhuli. Võimleja laskis end otsekile. Istukil rohuaia teerajal väsisid ära mu luud ja kondid. Noh, tõuse juba istukile! Alati olid hooletu tüdruku rõivad lohakil. Väsinud taat laskis end seljakile tugeva puu najale. Ka mu kümneaastane vend ujub juba seljakil. Mõned loomad käivad käpakil. Kartuleid võetakse istukile lastes või kummargil olles. Unine lapsuke laskus kummargile voodi najale. Kaval Kaalu kukkus käpukile.

47. Kirjutage laused ära ja tõmmake hüüdsõnadele joon alla!

Küsimus. Millal kirjutatakse lause lõpule küsimärk, millal hüüumärk?

Noh, miks jooksete te nagu jänesed laiali? Ae, kus te viibite? Tohoo, tulge juba kiiremini! Oot-oot, küll sa ükskord saad! Sähke, siin on teie uisud! Nah, istu toolile! Hõissa, pulmad! Ennäe, kuidas kõik laisklevad! Hästi-hästi, selle sauna oli ta teeninud! Ai-ai, küll oli valus! Katsu-katsu, kas tohid tulla üle aia! Ae, kus teie olete? Ah, kui ilus Miisu! Hei, istu siia, sõber! Hurraa, meie võit! Säh, võta see raamat! Ahah, kas said nüüd! Uih, kuri koer tuleb! Hurjoh, kas saad juba pahta¹! Ahaa, siin ta on!

¹ sulg (siga on sulus), aedik.

48. Ühesilbised sõnad: lukk, sepp, rutt; kumm, jonn, hull, narr, klass.

Ühesilbiste sõnade lõpul lühikese täishääliku järel kirjutatakse **kk, pp, tt; mm, nn, ll, rr, ss**: kukk, sukk, vapp, kepp, latt, rott; memm, linn, konn, häll, sell, vurr, narr, püss, kess (võrkkott).

Erandid: asesõnad **mul** (minul), **sul** (sinul), **tal** (temal), **kel** (kellel), **mil** (millel), **sel** (selles), **tol** (tollel), **mus** (minus), **sus** (sinus), **tas** (temas), **ses** (selles), **tos** (tolles), **kus, kes, mis**, pöörd sõnad **on, las** ja abisõnad **et, kas**, kus pikk kaashäälik kirjutatakse ühekordselt.

Mitmuse nimetavas (kes? mis?) kirjutatakse eelolevad sõnad nõnda: kuked, sukad, vapid, kepid, latid, rotid (ainult **k, p, t**); pommid, memmed, linnad, konnad, hällid, sellid, vurrud, narrid, püssid, kessid (ikka **mm, nn, ll, rr, ss**).

Kui mitmuse nimetava lõpu (ta on alati **d**) ära jätame, saame ainsuse sihitava ja omastava (kelle? mille?) kuju. Nii oleksid eelolevad sõnad ainsuse sihitavas ja omastavas: kuke, suka, vapi, kepi, lati, roti (ainult **k, p, t**); pommi, memme, linna, konna, hälli, selli, vurru, narri, püssi, kessi (ikka **mm, nn, ll, rr, ss**). Liidame ainsuse omastava külge muutelõpud (sse, s, st, le, l, lt, ta, ga, ni, ks, na), saame ainsuse sisseütleva, seesütleva, seestütleva, alaleütleva jne. Kirjutame seepärast ainsuse seesütleva järgmiselt: kukes (seesütleva muutelõpp on „s“), sukas, vapis, kepis, latis, rotis (ainult **k, p, t**, sest omastavas esineb **k, p, t**); pommis, memmes, linnas, konnas jne. ikka **mm, nn, ll, rr, ss**, sest omastavas esineb **mm, nn, ll, rr, ss**.

Ainsuse osastavas (keda? mida?) kirjutatakse eelolevad sõnad järgmiselt: kukke, sukka, vappi, keppi, latti, rotti; pommi, memme, linna, konna, hälli, selli, vurru, narri, püssi, kessi (ikka **kk**, **pp**, **tt**; **mm**, **nn**, **ll**, **rr**, **ss**). Kõigis mainitud sõnus, mitte unustada, esineb ainsuse osastava lõpul **a**, **e**, **i** või **u**. Liidame ainsuse osastava külge mitmuse tunnuse **de** (ainsuse osastava lõpul oleva täishääliku **a**, **e**, **i** või **u** külge liitub mitmuse tunnus „de“, mitte „te“), saame mitmuse omastava. Mitmuse omastavas kirjutame endised sõnad nõnda: kukkede, sukkade, vappide, keppide, lattide, rottide; pommide, memmede, linnade, konnade, hällide, sellide, vurrude, narride, püsside, keside. Soovime saada mitmuse alaleütleva, liidame mitmuse omastava külge alaleütleva muutelõpu „le“. Seepärast tuleb kirjutada mitmuse alaleütlevas: kukkedele, sukkadele, vappidele, keppidele, lattidele, rottidele, pommidele jne.

K ü s i m u s. Miks kirjutame sõnas kukkedele „kk“ ja „de“?

V a s t u s. Ainsuse osastava (keda?) kuju on „kukke“, aga ainsuse osastava „e“ külge liidetakse mitmuse tunnus „de“.

K ü s i m u s. Miks kirjutame sõnas „kukes“ keskel „k“?

V a s t u s. Ainsuse nimetavas kirjutame sõnas kukk „kk“, kuid mitmuse nimetavas on „kuked“. Kui nüüd sõnas „kuked“ mitmuse nimetava lõpu „d“ ära jätame, saame ainsuse omastava kuju „kuke“. Ainsuse omastavat oligi tarvis teada, sest selle kuju külge on liidetud muutelõpp „s“.

Seletage, miks kirjutame järgmised sõnad nõnda: **kokkade**, **täkkudega**, **jakil**, **jakkidele**, **kappidesse**, ka-

pini, jutuks, juttudena, kütil, küttidel, tammiks, tam-
mideks, hullud jutud, pikad sammud, ropud mem-
med, nutuks, narriks, narrideks, pikkade näppudega,
püssiga, püssidega, sepaks, seppadeks, lipuga, lip-
pudega, pikad vurrud, pikkade sammudega, narrid
kokad, kotis, kottides, lukus, lukkudes, hulluga, hul-
ludega jne.

49. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmusesse
ja tõmmake **d**-le mitmuse nimetavas joon alla!

Märkus. Kott — kotid; sepp — sepad; lukk —
lukud; aga kumm — kummid; jonn — jonnid; hull —
hullud; narr — narrid; klass — klassid.

Tühjad (kott) ei seisa püsti. (Kamm) lähevad ruttu
katki. Pange (sukk) kuivama! Minu onul on (pikk
vurr). Küttidel on (hull jutt). Võta nüüd (näpp) eest
ära! Jätke juba vanad (jonn)! Poisid, nüüd võtkem
(pikk samm)! Hobustel on (pikk lakk). Ratastel on
(rumm). Vanad (kopp) ei pea vett. (Kukk) on ilusad
linnud. (Tumm) ei saa rääkida. (Konn) krooksuvad
lombis. (Rott) armastavad rasva. (Kull) lendavad kii-
resti. (Püss) pauguvad padrikus. Majale tehti uued
(trepp). (Kass) on maiad loomad. (Kütt) läksid metsa.
Ärge olge (narr) ja (loll)!

Eeskuj. Tühjad kotid ei seisa püsti. Kammid
lähevad ruttu katki.

50. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse
küsimärgi asemele küsimus: **keda?** **mida?** **kelle?**
mille?, nagu vajadus nõuab!

Märkus. Vastab sõna küsimusele: **keda?** **mida?**,
siis kirjutame **kukke**, **sukka**; on aga küsimus: **kelle?**
mille?, siis tarvis kirjutada **kuke**, **suka**.

(Kukk?) kutsutakse kanade kuningaks. Ema ostis turult noore (kukk?). Mõnes külas on mitu (sepp?). Kuhu läks (sepp?) poeg? (Pott?) põhi on alt ära. Ostke ka meile kaks uut (pott?)! Karjane silitab (utt?). Koldes on mitu tulist (tukk?). Hiir jooksis (kapp?) taha. Kuhu pani taat uue (kott?)? Kuhu pani taat kolm uut (kott?)? (Lipp?) vars läks katki. Ära usu iga (kütt?)! Laps helbib (supp?). Jalutaja viibutas (kepp?). Karjane puhub (lutt?). Viige kaks vana (vokk?) lakka! Kull kriimustas (kukk?). Taat ostis linnast eidele uue (vokk?). (Rott?) vaenlane on lõks. Pulmalised lehvitasid (lipp?). Kassil on neli (käpp?). Vanaema nõelub (sukk?). Ära aja rumalat (jutt?)!

Eeskuju. Kukke (keda?) kutsutakse kanade kuningaks. Ema ostis turult noore kuke (kelle?).

51. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmusesse! Ühtlasi tõmmake ühesilbistele sõnadele, mis lõpevad ainsuse nimetavas kahekordse kaashääliku **kk-**, **pp-**, **tt-**ga, üks joon, aga sõnadele, mis lõpevad kahekordse **mm-**, **nn-**, **ll-**, **rr-** ja **ss-**ga, kaks joont alla!

(Kepil) olid ilusad (nupp). Need (pomm) ei olegi rasked. Andke ka (sepale) ja nende (sellile) õunu! Ära nüüd vaidle (memmega)! (Sepal) on tugevad (nott). (Kapis) ripuvad uued rõivad. Kes on too pik-kade (vurruga) isand? Ära puutu (püssi)! Tahvleid pühitakse (lapiga). (Lukuta) ei saa uksi lukku panna. Sibulad pandi (kessi). (Kuldnoke) laulud on ilusad. Ära mine (narriga) tülli! Pane (pott kappi)! Tiik on (konna) riik. Lapsukesed magavad (hällis). (Kütil) on hääd (püss). (Linnas) elab palju inimesi. (Kass)

Käänamisi.

Käänded ja küsimused	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
1. nimetav, kes? mis?	sepp	sepad	püss	püssid
2. osastav, keda? mida?	seppa	seppi	püssi	püsse
3. sihitav, kelle? mille?	sepa	sepad	püssi	püssid
4. omastav, kelle? mille?	sepa	seppade	püssi	püsside
5. sisseütl., kelle sse? mille sse?	{ seppa sepa sse	seppade sse	{ püssi püssi sse	püsside sse
6. seesütl., kelle s? mille s?	sepa s	seppade s	püssi s	püsside s
7. seestütl., kelle st? mille st?	sepa st	seppade st	püssi st	püsside st
8. alaleütl., kelle le? mille le?	sepa le	seppade le	püssi le	püsside le
9. alalütl., kelle l? mille l?	sepa l	seppade l	püssi l	püsside l
10. alaltütl., kelle lt? mille lt?	sepa lt	seppade lt	püssi lt	püsside lt
11. ilmaütl., kelle ta? mille ta?	sepa ta	seppade ta	püssi ta	püsside ta
12. kaasaütl., kelle ga? mille ga?	sepa ga	seppade ga	püssi ga	püsside ga
13. rajav, kelle ni? mille ni?	sepa ni	seppade ni	püssi ni	püsside ni
14. saav, kelle ks? mille ks?	sepa ks	seppade ks	püssi ks	püsside ks
15. olev, kelle na? mille na?	sepa na	seppade na	püssi na	püsside na

Käänamisi.

Käänded ja küsimused	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
1. nimetav, mis?	saak	saagid	saag	saed
2. osastav, mida?	saaki	saake	saagi	saage
3. sihitav, mille?	saagi	saagid	sae	saed
4. omastav, mille?	saagi	saakide	sae	saagide
5. sisseütl., mille sse?	{saaki saagi sse	saakide sse	sae sse	saagide sse
6. seesütl., mille s?	saagi s	saakide s	sae s	saagide s
7. seestütl., mille st?	saagi st	saakide st	sae st	saagide st
8. alaleütl., mille le?	saagi le	saakide le	sae le	saagide le
9. alalütl., mille l?	saagi l	saakide l	sae l	saagide l
10. alaltütl., mille lt?	saagi lt	saakide lt	sae lt	saagide lt
11. ilmaütl., mille ta?	saagi ta	saakide ta	sae ta	saagide ta
12. kaasaütl., mille ga?	saagi ga	saakide ga	sae ga	saagide ga
13. rajav, mille ni?	saagi ni	saakide ni	sae ni	saagide ni
14. saav, mille ks?	saagi ks	saakide ks	sae ks	saagide ks
15. olev, mille na?	saagi na	saakide na	sae na	saagide na

võitlesid (rotiga). (Tummale) avati uus kool. (Lipul) olid (pikk latt). Vanker oli (rummuni) poris.

Eeskuj. Keppidel olid ilusad nupud. Need pommid ei olegi rasked.

52. Kirjutage laused ainsusesse ja tõmmake ühesilbistele sõnadele, mis lõpevad ainsuse nimetavas kahekordse kaashäälikuga **kk**, **pp** ja **tt**, joon alla!

Kütid ajavad juttu seppadega. Rottidel on teravad hambad. Lippude latid olid siledad. Linnud suiguvad hekkides¹. Pliidil porisevad pisikesed potid. Ära pühi kingi sukkadega! Mine metsa niisuguste juttudega! Neil lukkudel ei ole võtit. Küttidel on palju koeri. Rändajad ei lähe keppideta teele. Lappidega pühitakse tolmu. Keppide nupud olid ilusad. Sügisel kolletavad ka leppade lehed. Ma ei saa aru su juttudest. Tüdrukud ammutavad vett kappadega. Hakkide kisa oli suur. Möldrid mõõdavad mattidega. Rõivad² pandi kappidesse. Püttidel on uurded. Küttide sõbrad on hurdad. Vakkadega mõõdetakse vilja. Kullerkupud kollendavad.

¹ põõsasaedades, ² valmistehtud riided.

Eeskuj. Kütt ajab juttu sepaga. Rotil on teravad hambad.

53. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab, ja pange sulgudesse küsimärgi asemele vastav küsimus!

Märkus. a-ga märgitud sõnu tuleb tarvitada ainsuses, aga m-ga mitmuses.

Ülekohus ei püsi (kott a?). Tigu roomab (tupp a?). Need riided on valmistatud (takk m?).

Kuid pill tuli (pikk a?) ilu järele. Jagajale jäävad paljad (näpp m?). Sõdurid võtsid vangi (tikkk m?) vahele. Kes sattus riidu (sepp a?)? Vana kass võitles suurte (roth m?). Taat kallas terad (kott a?). Poisid võimlesid (kepp m?). Talvel ei saa (sukk m?) läbi. Kallake ka need terad (kott m?)! (Lakk a?) lakitakse mune. Lepatriinul on seljal seitse (täpp a?). Pidahoone katus oli ehitud (lipp a?). (Jutt a?) oli kurb lõpp. (Mutt m?) tee on maa all. (Kukk a?) on kaks kannust. (Trepp a?) tehti uus aste. Tüdruk pühib aknaid (lapp a?). Meie (kütt m?) on uued püssid. Kus on uute (kapp m?) võtmed? Mis on vanas (pütt a?)? Heeringad hoitakse (pütt m?).

Eeskuj. Ülekohus ei püsi kotis (milles? kus?). Tigu roomab tupest (millest? kust?). Need riided on valmistatud takkudest (millest?).

54. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab, ja pange sulgudesse küsimärgi asemele vastav küsimus!

Märkus. **a**-ga märgitud sõnu tarvitage ainsuses, **m**-ga mitmuses!

Ka pidusaal oli ehitud (lipp m?). Kus on uue (lukk a?) võti? Lapsuke mängis (nukk m?). (Sepp a?) on uus lõõts. (Jutt m?) olid kurvad (lõpp m?). Sikk poksas noort (sepp a?). Minge parem vanamehe (jutt a?)! Väsinud (sepp m?) puhkavad (lakk a?). Puude (tukk m?) hakkasid harvenema. (Kopp m?) varred on kõverad. (Kukk m?) kaitsevad kanu. (Kott m?) (sopp m?) jääb teri ja jahu. Mis juba hundi (käpp a?), see ka hundi (mökk a?). Ma ootasin kurva (jutt a?) (lõpp a?). Igal (kott a?) on kaks (sopp a?). (Rott a?) ei pea (lukk m?) ega (kott m?).

(Sokk a?) on (pikk m?) sarved. Ta olevat (pikk m?) (näpp m?) poiss. Kelle vennad töötavad (sepp m?)? (Salajutt m?) lähevad **haisma**. Küll ma raiun su kangekaelsuse (tükk m?)! Kortsunud nägudega talumehed ja kirendavate (rätt m?) naised istusid reas (pikk m?) pinkidel. (Fr. Tuglas.)

Eeskuju. Ka pidusaal oli ehitud lippudega (millega?). Kus on uue luku (mille?) võti?

55. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Ains. nim. (kes? mis?)	Ains. osast. (keda? mida?)	Mitm. omast. (kelle? mille?)	Ains. omast. (kelle? mille?)
tiik	tiiki	tiiki de	tiigi
piip	piipu	piipu de	piibu
taat	taati	taati de	taadi
luuk	luuki	luuki de	luugi
eit	eite	eite de	eide
paik	paika	paika de	paiga
rauk	rauka	rauka de	rauga
part	parti	parti de	pardi
pump	pumpa	pumpa de	pumba
nurk	nurka	nurka de	nurga
kimp	kimpu	kimpu de	kimbu
hurt	hurta	hurta de	hurda
tilk	tilka	tilka de	tilga
pilt	pilti	pilti de	pildi

Küsimus. Missuguse käände külge liidetakse muutelõpud?

Vastus. Muutelõpud liidetakse omastava käände külge.

Küsimus. Miks kirjutame sõnas **kipude** „p“ ja „de“?

Vastus. Ainsuse osastava (mida?) kuju on **kimpu**, aga ainsuse osastava lõpu „a“, „e“, „i“ ja „u“ külge liidetakse mitmuse tunnus „de“.

56. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Ains. nim. Ains. osast. Mitm. kaasaütl. Ains. kaasaütl.
(kes? mis?) (keda? mida?) (kelle|ga? mille|ga?) (kelle|ga? mille|ga?)

töld	tõlda	tõlda de ga	tõlla ga
pöld	põldu	põldu de ga	põllu ga
tund	tundi	tundi de ga	tunni ga
vend	venda	venda de ga	venna ga
mörd	mõrda	mõrda de ga	mõrra ga
murd	murdu	murdu de ga	murru ga
sulg	sulge	sulge de ga	sule ga
halg	halgu	halgu de ga	halu ga
kiisk	kiiska	kiiska de ga	kiisa ga
lesk	leske	leske de ga	lese ga
nahk	nahka	nahka de ga	naha ga
muhk	muhku	muhku de ga	muhu ga
täht	tähte	tähte de ga	tähe ga
leht	lehte	lehte de ga	lehe ga
selg	selga	selga de ga	selja ga
külg	külge	külge de ga	külje ga
härg	härگا	härگا de ga	härja ga
järg	järge	järge de ga	järje ga

Küsimus. Miks kirjutame sõnas **külgedega** mitmuse tunnuse „de“?

Vastus. Ainsuse osastava (mida?) kuju on **külge**, aga ainsuse osastava lõpu „a“, „e“, „i“ ja „u“ külge liidetakse mitmuse tunnus „de“.

Ex bibl. univ. Dorp.

57. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Ains. nim. (kes? mis?)	Ains. osast. (keda? mida?)	Mitm. seesütl. (kelles? milles?)	Ains. seesütl. (kelles? milles?)
sõber	sõpra	sõpra de s	sõbra s
põder	põtra	põtra de s	põdra s
teder	tetre	tetre de s	tedre s
oder	otra	otra de s	odra s
ader	atra	atra de s	adra s
nõder	nõtra	nõtra de s	nõdra s
padi	patja	patja de s	padja s
lodi	lotja	lotja de s	lodja s
lubi	lupja	lupja de s	lubja s
kabi	kapja	kapja de s	kabja s
latv	latva	latva de s	ladva s
ritv	ritva	ritva de s	ridva s

Küsimus. Miks kirjutame sõnas **patjades** „t“ ja mitmuse tunnuse „de“?

Küsimus. Miks kirjutame sõnas **padjas** „d“?

Küsimus. Missuguse käände külge liidetakse muutelõpud?

58. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmusesse!

(Mõõgal) on nahksed tupid. Pudrupotid podisevad tulistel (pliidil). (Vaadil) on kõvad punnid. Kalurid püüdsid kalu uute (noodaga). (Paadita) ei saa järvele minna. (Niidu) tagant kostis kurb laulmine. Vett ei veeta (vaadita). (Lõbusõiduks) muretseti kaks paati. Põrsad püherdavad (loigus). (Rõugu) tagant kuuldi müdinat. (Leegis) olevaid hooneid ei suudetud päästa. (Kauba) hinnad on jälle tõusnud.

Rukist peksti vanasti (koodiga¹). (Aidas) hoitakse mitmesugust vara. Neiu palitu oli kaunistatud valgete (nööbiga). Noored, ärge istuge (raugana)! (Tiigil) ujuvad pardid. Sõnelemine lõppes revolvri (pauguga). Taadid toppisid tubakat (piipu). (Nuudiga) ei tohi loomigi peksa.

¹ vardaga.

Eeskuj. Mõõkadel on nahksed tuped.

59. Kirjutage sulgudes olevad sõnad ainsusesse!

Tuleleegid ulatusid puu (latvadeni). Neiucese mustad juuksed valendasid üle parema (õlgade). Teritatud (sirpidega) ruttas tüdruk aeda. (Niitudel) niidetakse juba. Vallatud lained mängisid (paatidega). Usu, siin ei mõtle ma su (sõprade) vabadust kitsendada. Kütt läks metsa noore (hurtadega). Siit (orgudeni) on veel umbes viissada sammu. (Partidel) on ilusad suled. (Palkidest) lõigati neli paksu lauda. Nii mõnigi maja on (pumpadeta). Toa sein oli kaunistatud suure (piltidega). Etenduse ajal esines üks mängijatest (kurtidena). Kärbes sattus ämbliku (võrkudesse). Tall määgib (lautades). Ära nüüd vaidle (raukadega)! Metsas viibiv vallatu poiss kraaksus (ronkadena). (Pinkidel) istus väsinud teekäija.

Eeskuj. Tuleleegid ulatusid puu ladvani.

60. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmusesse!

Visake, lapsukesed, (linnule) teri! Ma armastan kanda (kannata) jalanõusid. Pulmalised kihutasid (tõllaga) kodu poole. Kõigi (rinda) tungis uppuja appihüüe. (Sillal) liikus rahvast murruna. Vili viidi (turule). (Põllul) lainetas lokkav rukis. Sonija üksi-

kutest (silbist) ei saanud keegi aru. Meil lõigatakse rukist (sirbiga). Hüpake, poisid, (lombist) üle! Kasepuude (süllas) olid mõned halud ka kuusepuid. Saali põrand on kaetud pehmete (vaibaga). Uskuge, nüüd oleme peitu pugunud poiste (jäljel)! Ka mina igatsen mere ja ta nõiduslike (ranna) järele. Vabadel (tunnil) lugege kirjanikkude tooteid! Haige (murevoldist) otsaesisel võis lugeda valu ja ahastust. Ma tulin jälle vanadesse (paika), kus mind lapsepõlves õnn ja küllus juhtis. (Vennale) ei julge ma oma saladust rääkida. Meie kihelkonna (vallas) on palju koole ja seltse. Ometi ükskord sain ma pehmete (tallaga) saapad!

Eeskuj. Visake, lapsukesed, lindudele teri!

61. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmusesse!

Malli abil arvatakse (nurga) suurust. (Kurel) on pikad nokad. Linnud puhkavad puude (ladvas). Kimlid kaapisid (kabjaga). Sõdurid kandsid surnud kangelat (õlal). Võõrad mõõtsid mind küsivate (pilguga). Hunt elab oma (pojaga) koopas. Neiu juuksed olid (märjale põsele) kinni hakanud. Ärge trampige (jalaga)! (Turul) rōkkab elu. Väsinud rändajad tukuavad (pingil). „Jah, tugevust tal on,“ tähendas üks mu (sõbrast). Tüdrukule kingiti siniste (triibuga) põll. Nad ei olnud ettevõtte (tagajärjega) sugugi rahul. (Orus) oli mõnus jalutada. (Põdral) on tugevad sarved. (Põllule) mindi (adruga). Kirjaniku hauda ehiti (pärjaga). (Purgis) hoitakse moosi. (Lodjaga) veetakse puid.

Eeskuj. Malli abil arvatakse nurkade suurust. Kurgedel on pikad nokad.

62. Kirjutage joone asemele **d** (kes? mis?) või **t** (keda? mida? mitu?), nagu vajadus nõuab!

Lootsiku— ujuvad järvel. Laine— kiigutavad lootsiku—. Mu palitul on kolm tasku—. Mu tasku— on päris tühjad. Mõned teenija— on väga virgad. Meil ei ole ühtegi teenija—. Uut raamatu— ilustavad pildi—. Hobune veab rasket koorma—. Küll aga veerevad ruttu nädala—! Ostke ka mulle kaks poogna— paberi—! Ära hõiska enne õhtu—! Metsa ja magaja— ei või uskuda. Mu õde ostis poest kolm kaustiku— ja kaks uut raamatu—. Kus on su vanad kaustiku— ja kaks uut raamatu—? Pane kõik raamatu— riulile! Mõnus on kuulata puude kohina—. Kõik voodi— olid valgete tekkidega kaetud. Ta juustes võis märgata juba hõbeda—.

63. Kirjutage joone asemele **d** (missugused?) või **t** (missugust?) ja tõmmake omadussõnadele joon alla!

Hiirel on elava— silmad. Hiirel on kaks elava— silma. Tal ei ole praegu kindla— kohta. Meil on väga valge— klassid. Tuuled toovad kosutava— niiskust. Raamatuid ilustasid ilusa— pildid. Tihedalaained kõigutavad paati. Mõni ajab ikka taheda— juttu. Tee lookleb piki¹ vagusa— aasa. Küll oli ilus vaadelda naeratava— loodust! Mõnel inimesel on väga tugeva— käed. Mu pää tundis eile torkava— valu. Ta kannab mustja— ülikonda. Toreda— täkud hirnuvad niidul. Tol rikkal talunikul on kaks toreda— täkku. Elava— puud ei tohi raiuda. Tööline pühib nõretava— nagu rätikuga. Mulle meeldivad lõhnava— lilled. Andke siia need kaks lõhnava— lille!

¹ piki (mööda).

Eeskuju. Hiirel on elavad silmad.

64. Kirjutage joone asemele **vad** (missugused? mida teevad?) või **vat** (missugust? mida tegevat?) ja pange sulgudesse ülesandes olevad küsimused!

Kassil on sära— silmad. Lapse suu ja silmad naerata—. Kui kauaks reisi— ta ära? Kas ka sina nägid tulukesi sära—? Taat kohendas kustu— tuld. Koidu ajal kustu— tähed. Oja kaldal mängi— lapsed tulid koju. Ukse ees oli näha poisse seis— ja juttu aja—. Kassil on kaks sära— silma. Tillukesed lapsed maga— kaua. Kas on tõsi, et sa arvuta— **hästi**? Ema kaisutas kisenda— last. Me nägime kaugelt tumedat sood paist—. Hingake kopsudesse kosuta— õhku! Ses raamatus on **huvita**— jutud. **Huvita**— pilti **pakub** ka pika kooguga kaev. Kas ka sina nägid toda vallata— poissi porri kukku—? Ma nägin maga— last silmi **hõõru**—. Ta vend joonista— nüüd peegelda— merd. Palu— tüdrukut nähti kibedasti nut—.

Eeskujju. Kassil on säravad (missugused?) silmad. Paluvat (missugust?) tüdrukut nähti kibedasti nutvat (mida tegevat?).

65. Kirjutage ainsuse osastava lõpul (keda? mida? missugust?) **d** või **t**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake sõnadele, mille ainsuse osastava lõpul on **d**, joon alla!

Ta ei käivat õige— tee—. Ses kaupluses müüakse hää— tee—. Tööline sammub piki sirge— raudtee—. Sõda sööb raha ja ver—. Kurjad inimesed kasutavad pimedat— õõ—. Laps peseb sügeleva— pää—. Sportlased kannavad kirju— trikoo—. Meie linnas

ei ole tramvai—. Peremees austab oma truu—
teenija—. Talvel sajab maheda— lun—. Mõnus on
vaadelda mässava— mer—. Mehed saevad jämeda—
tüü—. Mõn— isikut kiidetakse ta lahkuse pärast.
Soovin sulle hää— un—. Metsas viibides märka—
sime ilusat püü—. Käidava— tee— ei tohi ükski
sulgeda. Ta teeb väga hoolika— töö—. Peol lauldi
lõbusa— trio—. Laps magab raske— un—. Ema
valmistab värske— või—. Neiu kodus kolm kirju—
vöö—. Kappa tilgub kase kosutava— ver—. Näidake
ometi tul—! Tol taadil on mitu priske— väi—.
Jutustage mõn— muu— juttu! Andke mulle paar
lõhnava— levkoi—! Teenija peseb avara— galerii—.

Eeskujju. Ta ei käivat õiget teed.

Märkus. Järgmistes sõnades kirjutatakse osas-
tava lõpul **d** ja mitmuse tunnus **de**!

Hää ehk hea,	püü (põldpüü),	veri,
kae (kale silmas),	soo,	verd,
kee (kaelas kantav pael	sui,	verede;
või kett; juukse-	suu,	tuli,
pats),	süü,	tuld,
krae,	tee,	tulede;
kuu,	truu,	uni,
luu,	täi,	und,
maa,	töö,	unede;
muu,	tüü (järe ots pakul),	mõni,
pää ehk pea,	väi,	mõnd,
peo,	vöö,	mõnede;
peoleo (helekollane	öö;	lumi,
laululind),	meri,	lund,
prii,	merd,	lumede;
puu,	merede;	

v õ õ r s õ n a d :

boa (madu; kaelas kantav ehe),	kakao, oboe (vile),	trio, vaarao,
büroo (talitus, kon- tor; pult),	paspartuu (pilet; võti), rokokoo (stiil),	galerii (tõra), idee,
depoo (ladukoht),	tramvai,	plebei,
kakaduu,	trikoo,	levkoi jne.

(Üldse pika täishäälikuga või kaksiktäishäälikuga lõppevad võõrsõnad.)

66. Kirjutage ainsuse osastava lõpul (keda? mida? missugust?) **d** või **t**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake sõnadele, mille ainsuse osastava lõpul on **d**, joon alla!

(Vaadake eelmist harjutist!)

Arst arstib vanakese haige— suu—. Talupoeg äestab pehme— maa—. Meie linnas avati hiljuti kaks suurema— büroo—. Too neiu kannab meeldiva— boa—. Muusik puhub uu— oboe—. Poisid saevad jämeda— puu—. Kütt haavas põllul pesitava— püü—. Poiss silitas koera pehme— pää—. Lepad armastava— niiske— maa—. Vares kandis noka vahel tugeva— luu—. Ta kannab lumivalge— krae—. Arst arstib lapsukese kae—. Tuul ajab uisutajat piki libeda— jää—. Kaks kõva kivi ei jahvata hää— jahu. Tartus on mitu suurema— depoo—. Õpilane otsib oma uu— paspartuu—. Siin ligidal on mitu haisva— soo—. Mu õel on kaks ilusa— kee—. Ära hõõru haige— peo—! Ma nägin priske— kuu— taevavõlvil üles kerkiivat. Me armastame hommikuti palava— kakao— juua. Puuris on kaks valge— kakaduu—. Pidusaalis võis näha nii mõndagi prii— iste—. Lapsed nägid võsastikus kaht helekollas— peoleo—. Kurjategija

ei tunnistanud oma raske— süü—. Kalurid tunnevad mer— ja mere tujusid.

Eeskuju. Arst arstib vanakese suud.

67. Kirjutage käänamine ära ja täiendage ta lõpuni!

Nim. (missugune?)	nobe	nobed ad
Osast. (missugust?)	nobed at	nobed aid
Sihit. (missuguse?)	nobed a	nobed ad
Omast. (missuguse?)	nobed a	nobed ate
Sisseütl. (missugusesse?)	nobed a sse	nobed ate sse
	jne.	jne.

Nagu **nobe** käänatakse:

ebe (kiudne, tätrane),	krõbe,	sage,
ere (lääkiv)	kõle (kuiv),	sale,
hale,	käbe,	sile,
hele,	kähe,	sire (sirge),
hõbe	käre,	sobe (sobilik),
hõre,	lame,	sume (udune; pehme),
jahe,	lage,	sõge,
jube (õudne hirmus),	lahe,	sõre,
jõle,	libe,	säre (hiilgav),
jäle,	lige (märg),	tahe (kuiv; tubli),
jäme,	loge (kasimatu),	tige,
kabe (kõva; puhas; ilus),	mage,	tihe,
kade,	mahe,	tine („tinedad silmad“),
kale (kõva, vali),	muhe (õrn),	tore,
kare,	mure (rabe, pudev),	tume,
kibe (mõru),	müre (hapu),	tüse,
kobe (kohe, pehme),	page (jõude, tööta),	vahe (terav),
kohe,	pime,	vihe (uluv),
kole	pire (kärsitu),	vine („vine tuul“),
kore (kare),	pude (pudev),	vire (vine, kuiv),
krabe,	rabe,	väle,
	rive (kasimatu),	äge.
	räme (karm, kuri),	
	rüve,	

68. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Ains. nim. (missugune?)	Ains. omast. (missuguse?)	Mitm. omast. (missuguste?)
hale	hale da	hale date
hele	hele da	hele date
jahe	jahe da	jahe date
jäme	jäme da	jäme date
kade	kade da	kade date
kole	kole da	kole date
käbe	käbe da	käbe date
libe	libe da	libe date
mage	mage da	mage date
pime	pime da	pime date
sale	sale da	sale date
tige	tige da	tige date
tore	tore da	tore date
tüse	tüse da	tüse date
väle	väle da	väle date
äge	äge da	äge date

Küsimus. Missugune mitmuse tunnus on selles harjutises antud sõnadel?

Vastus. Selles harjutises antud sõnadel on mitmuse tunnus „te“.

69. Kirjutage joone asemele **dad** või **dat** ja tõmmake ainsuse osastava lõpule **dat** (missugust?) joon alla!

Kaks äge— hobust lõhkusid äkke. Äge— tormid mässavad merel. Mulle ei meeldi mage— joogid. Tihe— kirja ei ole kerge lugeda. Tol talunikul on

sile— hobused. Sel tüdrukul on kabe— käed. Lapsed armastavad kobe— leiba. Koer närib krõbe— luud. Tema suust ei kuule sa kare— sõna. Päike kuldab hõre— udu. Hele— kellad kutsuvad inimesi palvele. Kaks tume— kella kaebasid nukralt. Kelle päralt on need kolm jäme— keppi? Tore— suvilad¹ ootavad suvitajaid. Kas soovite veel müre— piima? Küll aga olid sääl rive— toad! Lauljatel olid hele— hääled.

¹ suvemajad.

Eeskuju. Kaks ägedat hobust lõhkusid äkke.

70. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake muutelõppudele (**sse, s, st, le, l, lt, ta, ga, ni, ks, na**) joon alla!

Krants kadus tihe— võsastikku. Libe— jääl on mõnus uisutada. Emake valab tütre pärast kibe— pisaraid. Suvitajad asusid elama kabe— tubadesse. Ärge uskuge kade— inimeste juttu! Ära kõnele nii tume— häälega! Ma ei salli ta lame— naeru. Ses peres töötatakse pime— pime—. Ära seltsi niisuguste jõle— inimestega! Ema küpsetas sõre— jahust kohe— saia. Nad on sirgunud tüse— meesteks. Ära saa nii äge—! Kes on too hele— rõivastes neiu? Ma kannan lahe— rõivaid. Kalurid ei hooli vine— ega vihe— tuulest. Kes on too väle— jalgadega poiss? Tüdruk tõmbas juuksed kammiga sile—. Talunik viskab seemet kohe— mulda. Käre— vood veerevad vastu kallast. Mulle ei meeldinud nende jube— raamatute sisu. Isa ostis väle— hobuse. Juhtumus sünnitas kole— tolmu. Nad käivad ikka tore— rõivastes.

Lage— lumel nokitses näljane kaaren mustava sööda kallal. (Fr. Tuglas.)

E e s k u j u. Nad käivad ikka toredates rōivastes. Kalurid ei hooli vinedast ega vihedast tuulest.

71. Kirjutage käänamine ära ja täiendage ta lõpuni!

Nim. (mis?)	hüpe	hüpped
Osast. (mida?)	hüpet	hüppeid
Sihit. (mille?)	hüppe	hüpped
Omast. (mille?)	hüppe	hüpete
Sisseütl. (mille sse?)	hüppe sse	hüpete sse
	jne.	jne.

Nagu **hüpe** käänatakse: hape, nope, lepe, lope, läpe (auk jääs), lõpe (lõpp; madal rand), nipe, näpe, rape, ripe, rāpe (mädanemine), tape, tipe, tope, õpe; kate, küte, läte, mate, mõte, pete, sate, tõte (tõttamine), võte; ike, lake, läke, lõke, lüke, näke (raie), pake, rake, rike, rōke, täke (raie), tõke, äke.

Pidage meeles, kuidas kirjutatakse järgmised liitsõnad: õppetükk, õppeaasta, õppeasutis, õppekava, õppetund, õppekeel, õppeaine, õppemaks, küttekriis, küttekraam, külteaine, kültepuu, mõttetark, mõtteteadus, mõttetera, mõtteaher, mõtteilm, mõttekujutis, mõtterikas, mõtteosaline, pettepilt, pettekuju jne.

72. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Ains. nim. (mis?)	Ains. omast. (mille?)	Ains. kaasaütl. (mille ga?)	Mitm. kaasaütl. (mille ga?)
hüpe	hüppe	hüppe ga	hüpete ga
lepe	leppe	leppe ga	lepete ga

rape	rappe	rappe ga	rapete ga
ripe	rippe	rippe ga	ripete ga
kate	katte	katte ga	katete ga
küte	kütte	kütte ga	kütete ga
läte	lätte	lätte ga	lätete ga
mõte	mõtte	mõtte ga	mõlete ga
pete	pette	pette ga	petete ga
võte	võtte	võtte ga	võtete ga
ike	ikke	ikke ga	ikete ga
lake	lakke	lakke ga	lakete ga
lõke	lõkke	lõkke ga	lõkete ga
lüke	lükke	lükke ga	lükete ga
rake	rakke	rakke ga	rakete ga
rike	rikke	rikke ga	rikete ga
tõke	tõkke	tõkke ga	tõkete ga
äke	äkke	äkke ga	äkete ga

Küsimus. Missugune mitmuse tunnus on selles harjutises antud sõnadel?

73. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele küsimus: mis? (äke, rake, rike, tõke, hape, rape, õpe, küte, läte, mõte jne.) ja mille? (äkke, rakke, rikke, tõkke, happe, õppe, lätte, võtte, pette jne.)!

Talunik ostis uue (äke?). Libeda (rake?) kaudu võib kaevu kukkuda. Tugev (äke?) lamab põllul. Esiotsa läks (ettevõte?) hästi korda. Ka mu isa oli uue (ettevõte?) poolt. (Mõte?) kiskus esile uue (mõte?). Härjal on kaelas tugev (ike?). Härg raputas kaelast tugeva (ike?). Kellal on väike (rike?). Meie kaevul on kõrge (rake?). Kus on (karboolhape?) lahus? Keset jõge on kalurite (tõke?). (Küte?) mak-

sab palju raha. (Küte?) puudusel seisis tehas kolm nädalat. Poisid hüppavad üle (tõke?). (Lõke?) valgustab ümbrust. Kalurid tegid kaldale (lõke?). (Kokkulepe?) ei tahtnud aset leida. Juba paistab maa (lumikate?) alt. (Küteaine?) puudusel seisis töö mitmes tehases. (Õpetükk?) tuleb korrata ja selgeks õpida.

E e s k u j u. Talunik ostis uue äkke (mille?).

74. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele küsimus: mida? (lõket, äket, hape, kütet jne.), mis? ja mille? (äkked, rapped, mõtted, lätted jne.)!

Tõrvane puu sünnitab põledes ilusad (lõke?). Öitsilised teevad suurt (lõke?). Hobune veab uut (äke?). Mihkel tõi uued (äke?) põllult koju. Muretseti veelgi kallist (küte?). Suvituskoha ümbruses on mitu karget¹ (läte?). Sageli puuduvad inimese jutus (mõte?). Pimedal õhtul ei leidnud ma (läpe?). Ärge katkestage mu (mõte?)! (Pääkate?) ripuvad nagil. Taat parandab vana (rake?). Jah, siin ei või mingit (kokkulepe?) olla. Kanged (hape?) on tervisele kahjulikud. Mõne inimese (mõte?) ja (võte?) on algupärased. Turbast saab hääd (küte?). Hooletu poiss ei leidnud oma (pääkate?). Su jutul pole mingisugust (mõte?). Mu meeles mõlguvad mõnused (mõte?).

¹ karastavat.

E e s k u j u. Mu meeles mõlguvad mõnused mõtted (mis?).

75. Kirjutage laused ära ja pange sulgudes olevate sõnade järele kohased küsimused!

Vaenlaste edasiliikumist takistasid (tõkked). Ka meie poolt tehti samme (kokkuleppe) saavutamiseks. Ta lahkus meilt (jumalagajätteta). Uuest (ettevõttest) on mulle juba jutustatud. Taat oli vajunud sügavasse (mõttesse). Öhtul jalutasime kalurite (lõketeni). Härjad olid (rakkes). Mul on täna teine tegevus ja (tõte). Pääle (soolhappe) tunnen ma veel teisi (happeid). Tugeva (lükkega) pandi vagun liikuma. Heledad (rõkked) kostavad kaugele. Ära esine edaspidi niisuguse labase (võttega)! Igal tegevusel olgu (mõte)! Seitsetada aastat on Eesti võõrast (iket) kandnud. Loodus ei armasta (hüppeid). (Läppeni) on veel mõnikümmend sammu. Väike (rike) toob sageli suurt kahju. Ärge pange nõusid kaevu (raketele)! (Lõkke) ääres istusid õitsilised. Ka rongid pidid (kütte) puudusel seisma jääma. Mu kodukolde ligiduses vulisevad karged (lätted). Tal puudub raha ka kõige tarvilikumate väljaminekute (katteks). Niisuguste (võtetega) ei saa sa sihile! Rukkiväljal oli märgata (tõtet). Hobune lõhkus (äkke) tükkideks. Jõgedes on tihti palju (tõkkeid). Unine karjane istub pingil ja võtab (linnupetet).

E e s k u j u. Vaenlaste edasiliikumist takistasid tõkked (mis?).

76. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele vastav küsimus!

Märkus. **a**-ga märgitud sõnu tarvitage ainsuses, **aga m**-ga mitmuses!

Kurva (mõte a?) sammus poiss piki tänavat. Kurvade (mõte m?) sammus talunik koju. Tammula järves ei ole ühtegi (tõke a?). Kunstnik vajus süga-

vasse (mõte a?). Töö on kurjade (mõte m?) ots. Kaevu (rake m?) ehitati uus katus. Hobune on (rake a?). (Pete a?) müüs mustlane vana hobuse. Ta kõne oli suurema (mõte a?). Maad äestatakse (äke m?). Pidu algas kümne meesujuja (koguhüpe a?). Kulude (kate a?) määrati suuremad summad. (Läte m?) sooned on maa sees peidus. Meie püüe neid (kokkulepe a?) viia ei leidnud vastukõla. Ühe (lüke a?) ajasin ma kivi õigele kohale. Uuel (ettevõte a?) on väga suur tähtsus. Mätast tarvitatakse ka (küte a?). Paat jooksis (tõke m?) otsa.

Eeskuj. Kurva mõttega (millega?) sammus poiss piki tänavat.

77. Kirjutage alljärgnev tükk ära ja pange sulgudes olevad sõnad mitmusesse!

(Läte).

Küla keskel kaskede vahel (vulises lustikas läte). Külaelanikud tõid hääl meelel (lättest) vett. (Lätteta) ei oleks külaelanikud kuidagi läbi saanud, sest küla seisis mäe otsas ja põhjavesi oli sügaval. Suvel oli (lätte) vesi karastav ja külm. Talvel (oli läte) alati lahti, sest külm ei jõudnud (lättele) kaant pääle tõmata.

Ühel kuumal suvepäeval (lonkis siga) rõhkides mööda kasetukka ja (otsis) jahedamat kohta, kuhu oma rasvast ja higitsevat keha peita. Sääl (silmas ta lätet) ja (mõttles): „Niisuguse palava ilmaga on üsna mõnus (lättes) lamada.“ Joostes (tõttas ta lätteni) ja (hüppas) ilma pikema jututa (lättesse). Vaevalt (sai siga) paar minutit (lättes) kõhutada, kui (ta) juba rõhkides (lättest) välja (ronis) ja külma pärast

kaskede all hüppama (hakkas). (Siga vandus) ja (sõimas) nüüd kõiki lätteid mis hirmus, kuid see ei aidanud enam midagi. Külm suplus oli siiski olnud.

(Läte) aga (sulises) veel lõbusamini ja ühes (lättega) sahisid ka kased, kui naeraksid nad (rumala sea) üle.

78. Kirjutage käänamine ära ja täiendage ta lõpuni!

Nim.	(mis?)	tõlge	tõlked
Osast.	(mida?)	tõlget	tõlkeid
Sihit.	(mille?)	tõlke	tõlked
Omast.	(mille?)	tõlke	tõlgete
Sisseütl.	(millesse?)	tõlkesse	tõlgetesse
		jne.	jne.

Nagu **tõlge** käänatakse:

harbe (hüppesamm),	jäide (libe jää),	peide,
loobe,	keede,	saade,
kaabe,	kiide,	sõide,
karbe (puusammal),	kurde (kurtmine),	sööde,
kraabe,	kõide,	süüde,
raibe,	laide,	teade,
rambe (mädanenud puutüvi),	liide,	toide,
roobe,	leede (liivane rand),	toode (produkt, teh-
rööbe,	loide,	tud asi),
sombe (segadus),	luide,	täide,
tambe,	läide,	vaade,
viibe (märguanne	muude,	viide,
käega),	mõõde,	väide,
aade,	niide,	välde,
heide,	näide,	võide (võit),
jooide,	oode,	hange (kavatsus,
		sepitsus),

krooge (volt),	pilge,	tõuge,
liige (liigutus),	põige,	vaige (vaikus),
lõige,	põrge,	vilge (läige, helk),
läige,	rooge,	võrge (nõör; ruudu-
looge,	rööge,	line riie),
maage (roostene soo-	solge,	välge,
vesi),	tilge,	ärge (ärkvelolev).
mülge (loik),	tuige,	

Pidage meeles, kuidas kirjutatakse järgmised liit-sõnad: tõlkekeel, tõlkeviga, tõlketöö, aatelage, aateilm, muutelõpp, ooteruum, ootesaal, vaateaken, vaateõpetus, pilkelaul, pilkejutt, pilkesalm, pilkelaud, tõukekuul jne.

79. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Ains. nim. Ains. omast. Ains. seesütl. Mitm. seesütl.

(mis?)	(mille?)	(milles?)	(milles?)
kaabe	kaape	kaapes	kaabetes
raibe	raipe	raipes	raibetes
sombe	sompe	sompes	sombetes
heide	heite	heites	heidetes
keede	keete	keetes	keedetes
muude	muute	muutes	muudetes
näide	näite	näites	näidetes
teade	teate	teates	teadetes
toode	toote	tootes	toodetes
lõige	lõike	lõikes	lõigetes
mülge	mülke	mülkes	mülgetes
põrge	põrke	põrkes	põrgetes
tõlge	tõlke	tõlkes	tõlgetes
tõuge	tõuke	tõukes	tõugetes

Küsimus. Missugune mitmuse tunnus on selles harjutises antud sõnadel?

80. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele küsimus: mis? (kaabe, sombe, kõide, teade, lõige, tõuge jne.), mille? (kaape, sompe, kõite, teate, lõike, tõuke jne.)!

Kaalika (kaabe?) on magus. Kalurite noot jäi (rambe?) külge kinni. Ta (vaade?) oli täis valu ja kurbust. Lapsed seisatavad (vaadeakna?) juures. Hiilgav päike saadab oma (läige?) üle ilmamaa. Laisale saab ikka (laide?) osaks. Õnnetu lese (kurde?) liigutas kõiki. Kass tegi kena (harbe?). Vanu puid katab (karbe?). Metsas kajas hirmus (rööge?). (Raibe?) kallale kogunevad kaarnad. Kuidas maitseb sulle tänane (keede?)? Kurb (teade?) pöörutas kõiki. (Oode?) vältas vaevalt viis minutit. Meie raamatukogus on tuhande (kõide?) ümber. Tule (vilge?) kadus metsa taha. (Ooderuum?) ootab väsinud reisijaid.

Eeskuju. Kaalika kaabe (mis?) on magus. Kalurite noot jäi rampe (mille?) külge kinni.

81. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele küsimus: mida? (teadet, pilget, kaabet jne.), mis? ja mille? (teated, pilked, kaaped jne.)!

Ta elukoha kohta puuduvad meil (teade?). Ka mul ei ole ühtegi (teade?) oma sõbra saatuse kohta. Ära pane ta (pilge?) tähelegi! Usu, mu sõber, su (pilge?) teevad mulle valu! Porgandite (kaabe?) maitsevad hästi. Neiu sõi kaali (kaabe?). Siin võivad meie (vaade?) lahku minna. Mõni kallas pakub väga toredat (vaade?). Õpilaste (odaheide?) meeldisid vaatajatele. Võimleja (harbe?) äratasid suurt tähele-

panu. Pisikestele lastele meeldivad (kiide?). Öökulli (rööge?) kuulates sammusime teed mööda koju. Ükski ei armasta kibedat (laide?). Vallatute poiste (rööge?) kostsid kaugele. Eit tegi käega mitu (viibe?). Ema valmistas köögis värsket (keede?). Mitu (mööde?) on igal kehal? Nimetage veel paar (näide?), sest kõik endised (näide?) on väga puudulikud!

Eeskuju. Ta elukoha kohta puuduvad meil teated (mis?).

82. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele vastav küsimus!

Märkus. a-ga märgitud sõnu tarvitage ainsuses, aga m-ga mitmuses!

Õpilase (tölge a?) oli vähe vigu. Õpilaste (tölge m?) oli vähe vigu. Su (teade a?) ja ka su vendade (teade m?) ei olnud suuremat kasu. Kaali (kaabe a?) on magus maitse. Ka porgandite (kaabe m?) on magus maitse. Ära vali rumalaid sõnu (pilge a?)! Su venna sõnad paistsid mulle (pilge m?). Pardid sulistavad (mülge m?). Konnad krooksuvad (mülge a?). Lind vabastati (võrge m?). (Leede m?) on palju pisikesi kive. Lapsed mängivad (leede a?) liivaga. Ära tüüta meid oma (kiide m?)! Taat tuli linnast halbade (teade m?). Ta tuli jälle oma (kurde a?) mu juurde. Ei ole kerge (aade m?) eest võidelda. Meil ei ole õigust teha talle (etteheide m?). Vanad puud on (karbe m?) kaetud. Mu (oode a?) ei olnud suuremat kasu. Õpilased vaatavad taimede (läbilõige m?).

Eeskuju. Õpilase tõlkes (milles?) oli vähe vigu.

83. Kirjutage alljärgnev harjutis etteütluse järele!

Esimesele tōukele järgnes teine tōuge. Uutes toodetes on palju huvitavat. Jääge oma aatele truuks! Õnnetused tulevad tihti ka kokkupõrgetest. Leeted pakuvad ilusat vaadet. Lapse vaatest paistis peidetud valu. Jälle oled sa siin oma kurdetega! Mere ääres näeme sageli luiteid. Kokkupõrke läbi sai vanake kerge tōuke. Näidete abil saame raskematestki asjadest jagu. Loigud muutusid hommikul jäideteks. Mulle ei meeldi ta kroogetega rõivad. Kõik mu ooted olid asjata. Mõne kirjaniku tooted on suure kunstilise väärtusega. Andke mulle häid näpunäiteid! Lisa lindude söötele veel teri! Juba esimesel kokkupõrkel rauges vaenlase jõud. Mõnedki näited ei kõlba näideteks. Metsaalune oli rambetega täidetud. Meie võtsime nõuks jalutada kuni luideteni. Aatelage elu ei rahulda mõndagi inimest. Ma ei saanud ta viibetest jagu. Mida lähemale me raamatule tungime, seda avaramaks muutub ka vaatepiir ja ilmavaade.

84. Kirjutage käänamine ära ja täiendage ta lõpuni!

Nim. (mis?)	ratas	rattad
Osast. (mida?)	ratast	rattaid
Sihit. (mille?)	ratta	rattad
Omast. (mille?)	ratta	rataste
Sisseütl. (millesse? kuhu?)	rattasse	ratastesse
Seesütl. (milles? kus?)	rattas	ratastes
Seestütl. (millest? kust?)	rattast	ratastest
	jne.	jne.

Nagu **ratas** käänatakse: ketas (taldrikutaoline ratas), mätas, okas, rikas, kikas (kukk).

Küsimusi. 1. Missugune mitmuse tunnus on selles harjutises antud sõnadel? 2. Kuidas kirjutatakse selles harjutises antud sõnad ainsuse osastavas ja ainsuse seestütlevas?

Pidage meeles, kuidas kirjutatakse järgmised liit-sõnad: rattavits, rattarehv.

85. Kirjutage käänamine ära ja täiendage ta lõpuni!

Nim. (mis?)	rukis	rukkid
Osast. (mida?)	rukist	rukkeid
Sihit. (mille?)	rukki	rukkid
Omast. (mille?)	rukki	rukiste
Sisseütl. (millesse? kuhu?)	rukkisse	rukistesse
Seesütl. (milles? kus?)	rukkis	rukistes
Seestütl. (millest? kust?)	rukkist	rukistest
	jne.	jne.

Küsimus. Kuidas kirjutatakse selles harjutises antud sõna „rukis“ ainsuse nimetavas ja ainsuse seestütlevas, ainsuse osastavas ja ainsuse seestütlevas?

Pidage meeles, kuidas kirjutatakse järgmised liit-sõnad: rukkijahu, rukkileib, rukkilill, rukkirääk, rukkikuu, rukkiväli, rukkisaak, rukkipoold, rukkioras.

86. Kirjutage joone asemele **k**, **kk** või **t**, **tt**, nagu vajadus nõuab, ja pange sulgudesse pärast sõnu: ratas, ketas, mätas, okas, rikas, kikas ja rukis vastavad küsimused!

Ru—is andis keskmise seemne. Ru—is ei tohi püherdada! Poisid viskasid ke—ast. Jutt oli meie uuest ke—ast. Ra—ast kadus üks kodar ära. Vankril on neli ra—ast. Kus on meie ki—as? Ki—as elutseb

uhkus ja julgus. O—as on vaiku. Kibuvitsa o—as on terav. Ta sisemine ilm on väga ri—as. Nende ri—as talus on koguni kolm teenijat. Siin ei näe ma ühtegi mä—ast. Kiisu leidis mä—ast kaks hiirt. Ki—ast kutsume ka kukeks. Ses mä—as oli ka mullu palju hiiri. Nad elavad ri—ast elu. Mä—as läigib pisaratest. Kass tuli hiirega ru—ist. Kuuse o—ast pigistades jooksis o—ast mahla. Suurepärane on vaadelda lainetavat ru—ist. Vana ra—as veereb hästi. O—aspuu on talvelgi o—as.

Eeskuj. Rukis (mis?) andis keskmise seemne. Rukis (milles? kus?) ei tohi püherdada!

87. Kirjutage joone asemele **k**, **kk** või **t**, **tt**, nagu vajadus nõuab, ja pange sulgudesse pärast sõnu: ratas, ketas, mätas, okas, rikas, kikas ja rukis vastavad küsimused!

Märkus. Tuletage meelde nende sõnade käänamist ja eelmist harjutist!

Kodumaa metsari—astes kohtades aetakse tõrva. Siilil on teravad o—ad. Ra—aste mürin mattis kõik hääled. Küll ta kaabib ja rühmab, aga ri—aks ei saa. Ärgem istugem mä—astele! Roosid ei ole o—asteta. Mahalangenud männio—aid tarvitatakse mõnes kohas põldude väetamiseks. Kari sööb rohuri—al karjamaal rammusat rohtu. Poiss meisterdas suurest ra—ast pisikese ra—a. Tüdruk istub mä—al. Ru—iräägu pää ulatus välja ru—ist. Ri—a süda ei ole ikka röömuri—as. Männi lehti kutsutakse o—asteks. Vana ki—as norib noore ki—aga riidu. Põllud nõretavad ru—istest. Meie vallas on kalari—ad järved.

Raha ajab ra—ad käima. Ri—astel on ikka palju sõpru. Ru—ikuu jõudis kätte. Vaesed paluvad ri—astelt abi. Ru—id kipuvad pudenema. See laps on vanematele vitsaks ja o—aks. Ta sai ruttu mä—alt mä—ale.

E e s k u j u. Ta sai ruttu mättalt (millelt?) mättale (millele?). Rukkid (mis?) kipuvad pudenema.

88. Kirjutage käänamine ära ja täiendage ta lõpuni!

Nim. (mis?)	laegas	laekad
Osast. (mida?)	laegast	laekaid
Sihit. (mille?)	laeka	laekad
Omast. (mille?)	laeka	laegaste
Sisseütl. (millesse? kuhu?)	laekasse	laegastesse
Seesütl. (milles? kus?)	laekas	laegastes
Seestütl. (millest? kust?)	laekast	laegastest
	jne.	jne.

Nagu **laegas** käänatakse: lõugas, laugas, kungas, korgas, koigas, kaigas, kirgas, kaugas, riugas, rüngas, tülgas, urgas, vilgas, võigas, ärgas, koobas, rööbas, kääbas, pilbas, saabas, valdas jne.

89. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab, ja pange küsimärgi asemele kohane küsimus!

(Joarüngas?) kohiseb. Noor kalur leidis surma (joarüngas?). Ahjule tehti uus (lõugas?). (Lõugas?) mustasid pimedad söed. Meie vallamajas on kaks raudset (laegas?). Vanast (laegas?) võis leida ainult vanu pabereid ja tolmu. Ühest (kaugas?)¹ võeti raha ja täideti teist (kaugas?). (Vilgas?)² särg ujus vees.

Tulge välja (urgas?)! Sõjas langenud vaprad kangelased puhkavad ühises (kalmuküngas?). Astuge julgemini, see (laugas?)³ pole sügav. Kopsud ripuvad (rinnakoobas?). Taat parandab (ungas?)⁴. Kult püherdab (laugas?). Vanakese toas nägin ma ainult kitsast lagunenud (koigas?). Kas ei olnud sinu (ärgas?) vaim kutse saanud suuremate tööde jaoks?(A.Kitzberg.) Siis hakkasid poisid (vägikaigas?) vedama. Tooge mulle metsast paar (valdas?)! Siin (laegas?) on mul pisut hõbedat. Sellest (vägikaigas?) pole suuremat asja. Mul pole (kaugas?) ühtegi senti.

¹ tasku, ² nobe, elav, ³ veelomp soos, ⁴ auk katuse harja otsa all.

E e s k u j u. Joarüngas (mis?) kohiseb. Noor kalur leidis surma joarünkas (kus? milles?).

90. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab, ja pange küsimärgi asemele kohane küsimus!

Märkus. a — ainsus, m — mitmus.

Eit askeldab (lõugas a?) juures. Poiss, ära tee (riugas m?)! (Laegas m?) hoitakse raha ja vanu pabereid. (Küngas m?) vahel lookleb kruusatud tee. Kivi kukkus (korgas a?)¹. Poisid pildusid kive (korgas m?). (Vilgas m?) lapsukesed vallatavad aias. Taat tukub (koigas a?). Sulased tukkusid (koigas m?). Näoluud kaitsevad silmade (koobas m?). Valget õievihma sajab (küngas m?). Mängivad lapsed kadusid (urgas m?). Ära vehkle (kaigas a?)! Ma kukkusin soos olles (laugas a?). Kündja künnab (küngas a?). Mürsepp tarvitab (kirgas a?)². Murul hüppavat koera tabas

vallatu poisi kuri (kaigas a?). Ära mine, vennake, (tülgas m?)³ poiste juurde!

¹ auk, koobas jõe põhjas, ² kirves, ³ vastik, jälk.

Eeskuj u. Eit askeldab lõuka (mille?) juures.

91. Kirjutage käänamine ära ja tõmmake pak-sult trükitud tähtedele joon alla!

Nim. (mis?)	kuristik	kuristikud
Osast. (mida?)	kuristikku	kuristikke
Sihit. (mille?)	kuristiku	kuristikud
Omast. (mille?)	kuristiku	kuristikku
Sisseütl. (millesse? kuhu?)	kuristikku	kuristikku
Seesütl. (milles? kus?)	kuristikus	kuristikku
Seestütl. (millest? kust?)	kuristikust	kuristikku
	jne.	jne.

Nagu **kuristik** käänatakse: aganik, ahelik, alevik, hämarik, igavik, jumalik, kanarvik, kavalik, kobarik, kodarik, konarik, kumerik, kõverik, kagarik, loomas-tik, minevik, mäestik, mädanik, männistik, mügarik, narmastik, nõgestik, pajustik, palavik, sarapik, politik, sõlmestik, sõnumik, sügavik, vedelik, veerandik, üldse kolmesilbised **-mik, -nik, -lik, -stik, -tik, -ndik, -pik, -rik, -vik** sõnad.

Siia liiki kuuluvad ka järgmised kahesilbised sõnad:

aeglik,	haudlik,	kaeblik,	korplik,	kümnik,
aednik,	heitlik,	kahtlik,	kramplik,	künklik,
aitlik,	hoidlik,	kantlik,	kristlik,	leidlik,
arglik,	hooplik,	kartlik,	kunstlik,	leplik,
arstlik,	juurlik,	kelmlik,	kurtlik,	maastik,
auklik,	juustnik,	kirglik,	kõrtsmik,	metslik,
ekslik,	jändrik,	kisklik,	kändlik,	mulklik,
hapnik,	jõõrdlik,	kiuslik,	kühmlik,	murdlik,

muutlik,	okslük,	pistlik,	püüdlük,	usklik,
mõisnik,	orglik,	poodnik,	raaglik,	vaenlik,
mõistlik,	paiklik,	pundrik,	riiklik,	vindrik,
mätlik,	paindlik,	põlgnik,	roostlik,	võlgnik,
nõidlik,	pelglik,	põrmlük,	rüütlik,	vürstlik,
nõudlik,	piklik,	põudlik,	sündlik,	ämblik,
näitlik,	piltlik,	päevlik,	tundlik,	ümbrik,
närvlik,	pinglik,	pöörlik,	täplik,	üürnik.

Märkus. „Keeleuuenduslik vool“ tarvitab selles harjutises antud sõnades, s. o. kolmesilbistes **-mik**, **-nik**, **-lik**, **-stik**, **-tik**, **-ndik**, **-pik**, **-rik**, **-vik** lõpuga ja siia liiki kuuluvates kahesilbistes sõnades (aednik, kirglik, ümbrik, ämblik jne.) mitmuses lühemaid vorme, nimelt: „kuristikkudesse“ asemel „kuristikesse“, „kuristikudes“ asemel „kuristikese“ jne.

92. Kirjutage käänamine ära ja tõmmake pak-sult trükitud tähtedele joon alla!

Nim. (mis?)	kaustik	kaustikud
Osast. (mida?)	kaustikut	kaustikuid
Sihit. (mille?)	kaustiku	kaustikud
Omast. (mille?)	kaustiku	kaustikute
Sisseütl. (millesse?)	kaustikusse	kaustikutesse
Seesütl. (milles?)	kaustikus	kaustikutes
Seestütl. (millest?)	kaustikust	kaustikutest

Nagu **kaustik** käänatakse kahesilbised „-ik“ lõpuga sõnad (hell|ik, koor|ik, mets|ik, noor|ik, tuul|ik, tõus|ik jne.).

Ka „-ik“ lõpuga võõrsõnad (akadeemik, anatoomik, botaanik, eetik, esteetik, fanaatik, füüsik, keemik, klassik, kriitik, kroonik, lüürük, matemaatik, mehhaanik, meetodik, muusik, polütehnik, praktik, roman-

tik, skeptik, statistik, tehnik, traagik) käänatakse nagu **kaustik**.

Märkus. Selle liigi sõnus võib tarvitada mitmuse tunnuse „te“ asemel „i-d“, näit. „kaustikutes“ asemel „kaustikuis“, „tehnikutena“ asemel „tehnikuina“ jne.

93. Kirjutage joone asemele **k** või **kk**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake ainult ainsuse omastavale käändele joon alla!

Võrumaal on neli alevi—u. Võlgni—u süda on ikka rahutu. Mitu kaheteistkümnendi—u on ühes terves? Künkli—u sööti kündes läksid hobused märjaks. Poiss ostis uue sõnasti—u. Ööbik on võsasti—u elanik. Kuldne riba ehib veeseljandi—u. Hädahohtli—u haiguse ajal tarvitatakse arste. Setveri—u ruumala on 1600 kanttulli. Kaks korrali—u ja tublit arsti arstivad haiget. Neiuke laulis imekurbli—u viisi. Õnnetu kirjani—u Juhan Liiv'i saatus oli traagiline. Künkli—u põllu vili on kehv. Ka meie klassis on mitu anderikast kasvandi—u. Ta valis endale ajakirjani—u okkalise kutse. Raske on unustada lahkunu sooja ja osavõtli—u südant. Meil on paremad lootused ta tulevi—u kohta. Kõik loodavad paremat tulevi—u. Ostke ka mulle kuus ümbri—u! Meie kangelased võitlesid surmapõlgli—u vahvusega. Ma ei näe siin ainustki ämbli—u. See pilt kujutab toredat maasti—u. Ämbli—u võrk püüab nii mõnegi putuka. Kas te ei leia oma sõnasti—u? Lõunamaa ei tunne videvi—u. Ta põeb hädahohtli—u haigust. Korrali—u ja tubli arsti puudusel suri haige. Võimaldage meie noortele mõistli—u ja õpetli—u ajaviidet!

Eeskuj. Võrumaal on neli alevikku. Võlgniku süda on ikka rahutu.

94. Kirjutage joone asemele **kut** või **kku**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake ainult ainsuse osastavale joon alla!

Huvitav on vaadelda videvi— uppuvat tuuli—. Ööbi— hüütakse ka künnilinnuks ehk sisaskiks. Eestis elab umbes $1\frac{1}{4}$ miljonit elani—. Temaga võib mõistli— juttu ajada. Lapsed punusid lilledest kolm vani—. Nurmi— tarvitatakse piimanõuna. Äriosani— on kohe tarvis suuremasse ettevõttesse. Kaksiktäishääli— nimetatakse diftongiks. Maavalit-suses on ametis kaks statisti—. Ta väljavaated tule-vi— on kaunis tumedad. Kas sa armastad värsket sepi—? Võtke juba ükskord minu sõbrali— nõu kuulda! Iga karsklane siunab kõrtsmi—. Neiuke sil-mitseb uut seeli— ja räti—. Aedni— nähti aias hoolega töötavat. Rästi— tuntakse mürgise maona. Seda mäesti— piiravad sügavad orud. Kaks noori— ajasid kelmlü— juttu. Keegi ei salli toda vasti— isi—. Fr. Tuglas't tuntakse kui kirjani— ja kriiti—. Ka mina armastan mõistatusli— metsa. Teeradadel võis märgata mitut mutimulla hunni—. Üleiniimli— ei või üheltki nõuda. Päevad kaovad igavi—. Kes-kool vajab matemaati— ja botaani—.

E e s k u j u. Huvitav on vaadelda videvikku uppu-
vat tuulikut.

K ü s i m u s. Miks ei tohi joont tõmmata „videvikku“
alla?

95. Kirjutage joone asemele **kute** või **kkude** ja tõmmake mitmuse tunnusele joon alla!

Närvli— isi—ga on raske läbi saada. Tööliste saadi—ks valiti kaks vanemat töolist. Ümberkaud-

sete elani— majanduslik elu on vilets. Ta naeratas suunurkade ja lapseli— silmadega. (Fr. Tuglas.) Kärestis on väga kardetav lootsi—ga sõita. Paljud inimesed on sunnitud elama viletsates hurtsis. Õunapuude röövi—st lahtisaamine tegi aedni—le muret. Üks tähtsamatest ärkamisaja lauli—st on Lydia Koidula. Argli— lastega käidi hästi ümber. Lemmi—ga¹ käiakse ka väga õrnasti ümber. Ööbi— laulud meeldivad kõigile. Kohali— vabri— saadi— koosolek peetakse homme. Millal peetakse füüsi— ja keemi— koosolek? Esitatud olid ka kohali— kodani— organisatsioonid, ülikool ja koolid. Kained inimesed ei seltsi joodi—ga. Kanti ette hääsoovli— sõprade tervitused. Kliini—s ravitsetakse haigeid. Hüüti hurraa eesti rahvale ja tema seltskondli—le organisatsioonidele. Kärbsed satuvad ämbli— võrku. Kausti— kaaned ei olnud puhtad. Tabatud kurjategijad seoti köidi—sse. Südamli— järelhüüetega pandi pärgi lahkunu hauale. Muusikud armastavad seltsida ikka muusi—ga. Üldine mulje kujutavate kunstni— tööde näitusest jäi hää. Ettevõtte läheb uute omani— kätte. Kirjade ümbri—le kirjutatakse aadressid. Nurmi—s hoitakse võid.

¹ armualustega, pailastega.

E e s k u j u. Närvlikkude isikutega on raske läbi saada. Tööliste saadikuteks valiti kaks vanemat töolist.

96. Kirjutage alljärgnevad laused etteütluse järele! Nüüd ootame kaastööd ja vastutulekut kõigilt kodanikkudelt (kodanikelt). Lapsed, kirjutage ülesanded kaustikutesse (kaustikuisse)! Ka väärvõtteid

tuleb õpetlikuks pidada. Ära mine tülli kiidikutega! Põhja-Eesti jõed on rikkad kärestikkudest (kärestikest). Töölised töötavad raiesmaa kannustikus. Koolides kõneldakse teaduslikkudest asjadest (teaduslikest asjust). Minu põue paisutavad õnnelikud tundmused. Linnud elutsevad lehestikkudes (lehestikes). Maid niisutatakse ka kunstlikkude abinõudega. Näitus ei suutnud pakkuda laiemat ülevaadet majanduslikust elust. Pühajärve ümbrust peetakse ilusamaks maastikuks. Lokaku vili ja andku rikkalikku saaki! Saladuslikud sädemed kiirgasid ta silmades. Kogu aeg tehti paraadist päevapiltlikke ülesvõtteid. Kunstnik on ilu otsekohene preester. (J. Oks.) Küla oma pisikeste hurtsikutega kadus hämarikku. Õpetaja uuris mind asjatundliku pilguga. Põõsastikus võis märgata vilkuvat tuld. Ükski asutis ei saa läbi ametnikkudeta (ametniketa). Kogu õhtu lentsisin ma sõbraga kuusikus. Tehkem hoolsasti oma päevlikku tööd! Kirjanduslikkude kalduvustega õpilasi on meie koolis mitu.

97. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Pidage meeles! Sõnade käänamisel või pööramisel võib kaashäälik **b, d, g** ja **s** kaduda ning seejuures ette-tulev **i** teiseneda **e-ks, u—o-ks, ü—ö-ks**.

Ains. nim. Mitm. nim. Ains. kaasaütl. Mitm. kaasaütl.
(kes? mis?) (kes? mis?) (kellega? millega?) (kellega? millega?)

si g a	se a d	se a g	si g adega
vi g a	ve a d	ve a g	vi g adega
mä g i	mä e d	mä e g	mä e gedega
vä g i	vä e d	vä e g	vä e gedega
kä s i	kä e d	kä e g	kä e tega

Ains. nim. Mitm. nim. Ains. kaasaütl. Mitm. kaasaütl.
 (kes? mis?) (kes? mis?) (kellega? millega?) (kellega? millega?)

uba	oad	oaga	ubadega
tuba	toad	toaga	tubadega
madu	maod	maoga	madudega
vagu	vaod	vaoga	vagudega
lugu	lood	looga	lugudega
sugu	sood	sooga	sugudega
pidu	peod	peoga	pidudega
idu	eod	eoga	idudega
tugi	toed	toega	tugedega
süsi	söed	söega	sülega
lüsi	löed	löega	lütega

pidama	taguma	pügama
ma pean	ma taon	ma pöan
sa pead	sa taod	sa pöad
jne.	jne.	jne.
pea sina!	tao sina!	pöa sina!
peetakse	taotakse	pöetakse
peeti	taoti	pöeti
peetud	taotud	pöetud
peetama	taotama	pöetama

98. Kirjutage järgnevad sõnad ainsuse ja mitmuse omastavasse (kelle? mille?)!

Siga, viga, iga, jõgi, mägi, vägi, käsi, regi, uba, tuba, luba, luga, kude, madu, vagu, hagu, pragu, kägu, lugu, sugu, kubu, pidu, idu, tigu, rigu, tugi, susi, süsi, lüsi.

E e s k u j u. Siga—sea—sigade; viga—vea—vigade jne.

99. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake ainult nendele sõnadele joon alla, milles muutmise ajal kahe täishääliku vahelt **b, d, g** või **s** välja kukkunud!

Küsimus. Mis on sündinud **i, u** ja **ü** täishäälikuga, kui **b, d, g** või **s** välja langes?

Mees saab mehega kokku, mägi ei saa mäega kokku. Nagu teada, toimetab selts elu-, tule- ja veo-kindlustusi. Sepa õpipoisid taovad rauda. Palju maksti sulle veo eest? Maod ehk ussid salvavad. Tõmmake reed kuuri alla! Kuule, poiss, sul on nägu ja käed alles pesemata! Nüüd pean minagi õppima hakkama! Laudadesse tekivad praod. Ärge kartke, küll ma seon sõnni vaia külge! Noorus kaob ruttu. Sead püherdavavad lombis. Eluea vapustused on ta otsaesise kortsuliseks kündnud. Siduja seob, aga pügaja põab. Põhja-Eesti jõed on rikkad kärestik-kudest ja joastikkudest. Puhu sõed lõkkele! Lapsuke, soe oma juuksed ära! Ära lõika nüri noaga leibal! Maost satub toidupuder soolde. Mõtetele järgnesid teod. Läksin, tilluke, teole, vaba vaimuke, vaole. Töölised leivastuvad toas. Eile sadas vihma nagu oavarrest. Sugeja soeb, aga taguja taob. Perekonnamured ei tee käole tuska. Juba laotakse puid aita. Andke siia kõik nõud piima ja mee jaoks! Haokood pandi varju alla.

100. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab!

(Vaadake sõnaharjutist § 97!)

(Jõgi) voolavad järvedesse ja meredesse. Kelle (luba) pandi mõlemad (pidu) toime? Kas ahi (küde-ma) juba? Parandage, lapsed, hoolega (viga)! Palju

maksavad (uba)? „Tehke mõlemad (nuga) teravaks!“ hüüdis isa. Laps (pidama) hoolega õppima! (Munamägi) harjal on kuival ajal märg. Õpetaja tõi klassi ühe (tigu). Kõik kodumaa (koolituba) ootavad ka lilli akendele. Küll ma (siduma) ruuna lasila külge! (Linaligu) haisevad. Tuul paiskas kõik (hagu) laiali. (Madu) salvavad valusasti. Noorus (kaduma) ruttu. (Pidu) oli kurb lõpp. Karjane ajas pisikesed (siga) metsa. Tänu vapratele vendadele, sest nüüd ei **olda** mõisates (tegu). Niitja murdis (lusi)¹. (Süsi) hõõguvad lõukas. Ära istu sargi (vägi)!

¹ vikativars.

Eeskuju. Jõed voolavad järvedesse ja meredesse.

101. Kirjutage joone asemele **g** või **k**, nagu vajadus nõuab!

Märkus. Nimi- ja omadussõnades **kas** lõpuga on **k** asemel **g**, kui **k** ees on lahtine kaashäälik. Kirjutage seepärast: sitikas, lutikas, jutukas, remmelgas, heeringas, mõningas, toomingas, kuningas jne.

Sina, siti—as, ole vait! Laisa armsam tööriist on lusi—as. Oma silm on kunin—as. Niitudel hõljub lopsa—as rohi. Kuidas käsi, nõnda rusi—as. Remmel—as ehk suur paju raiuti maha. Siilil on okaskasu—as. Libli—as lendleb lillelt lillele. Isa õige, ema kõver, poeg punane pupsa—as, tütar lai kui lati—as? (Humal.) Mu vanaisa on veel kahma—as tööle. Nimetage mõnd mutu—at ehk putu—at! Alli—as ehk läte annab kosutavat vett. Meie aias on kolm pihla—at ehk pihel—at. Mulli—ad kepsutavad aasal. Ära pilka küüra—at! Sipel—ate keskel valitseb üksmeel ja truudus. Jutu—as taat jäi juttu vestes

äkki vait. Näidake, kus on lille tolmu—ad ja ema—as?
Esimene vasi—as läheb ikka aia taha.

102. Kirjutage laused ära ja pange sulgudes olevate sõnade järele sõna algkuju ehk algvorm ning tõmmake ainult **gas** või **kas** lõpuga nimi- ja omadussõnadele joon alla!

Taat istub (**lõuka**) otsal ja sügab (**lõuga**). Poiss lõi (**jalaga**) vana (**jalaka**) pihta. (**Korra****ga**) kargas kuri Kai (**korra****ka**) Kadri kallale. Kes on too (**näo****ka**) (välimuse**ga**) poiss? Võitlus lõppes meie (**võidu****ga**). (**Edu****ka**) (inimese**ga**) on mõnus juttu vesta. Mõned õpilased õpivad väga suure (**edu****ga**). Too noormees on tõesti meeldiva (**näo****ga**). Nii mõndagi ülesannet ei saa lahendada (**jõu****ga**). Kõneleja andis väga (**kuju****ka**) ülevaate meie rahva minevikust. Meil korraldati mitu teadusliku (**sisu****ga**) loengut. Kurja õpetaja ilmumine pühkis nii mõnegi õpilase näolt (**naeru****ka**) helgi. Mõni jutt äratab meis (**võika**)¹ tundmuse. (**Sisu****ka**) eeskava keskosas oli kõne Villem Reiman'i üle. Kõik tänasid naljurit (**vaimu****ka**) nalja eest.

¹ õudse, vastiku, võõrastava.

Eeskuj. Taat istub lõuka (**lõugas**) otsal ja sügab lõuga (**lõug**). Poiss lõi jalaga (**jalg**) vana jalaka (**jalakas**) pihta.

103. Kirjutage joone asemele **ga** või **ka**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake nimi- ja omadussõnadele, millel on ainsuse nimetavas lõpp **kas**, joon alla!

Märkus. Mitte unustada, et kaasaütleva lõpp (kellega? millega?) on **ga** (**sõbraga**, **kaluriga**, **kuluga**, **helgiga** jne.)!

Leevike on punase kõhu—. Külalistele toodi haput kalja kõhu— kannu—. Töö— inimese töö— ollakse ikka rahul. Mine metsa oma rumala jutu—! Nii mõnigi sõprus on lõppenud tüli—. Hoia end tolle tüli— inimese eest! Tuju— inimese— ei ole mõnus seltsida. Ära kolista napa—! Mõni inimene on napa— aru—. Ta on väga mehe— oleku— isand. Me olime jõel vana— kaluri—. Mul on mitu isamaalise sisu— raamatut. Kõneleja pidas väga sisu— kõne. Mõnes kaupluses müüakse kaupa mõõdu— hinna—. Kes on too kelmi— vaate— tüdruk? Õpetaja jutustas meile ühe nalja— loo. Kogu mets oli hommikuse sina— vina— looritud. Toime— mehe— on mõnus seltsida. Ma jalutasin eile oma jutu— sõbra—. Kulu— ettevõtte osanikuks ei taha astuda keegi. Väikese kulu— ei teostata suurt ettevõtet. Puna— helgi— lamp valgustas kõrget tuba. Kuule, sõber, sa määrisid nõega oma parema varru—! Ütelge mulle, kuhu te panite kuri—? Mõne putu— nõelamine on valus.

104. Kirjutage jutuke ära ja pange joone asemele ka või ga, nagu vajadus nõuab!

Mulli—s ja vasi—s.

Mulli— ja vasi— vahel lõppes sõprus tüli—. „Kuule, inetu kõhu—s mulli—s,“ tähendas tuju—s vasi—s, „mina olen sinust targem.“ — „Vale, mina olen sinust targem, sest minul on suuremad sarved!“ kisendas tüli—s mulli—s. Lõppeks mindi tar—Krantzi juurde tar— otsust kuulama. See aga tähendas naeru— tooni—: „Mõlemad olete napa— aru—.“

105. Kirjutage joone asemele **da** või **ta** ja tõm-
make ilmaütlevale käändele **ta** (milleta? kelleta?) joon
alla!

Tume— mürinaga langes igivana¹ puu. Aega
viidetakse ka jutu—. Puid ei raiuta kirve—. Miks
kõneled sa ikka nii lame— häälega? Au ei anta asja—
ega tarkust tasu—. Liha ei kasva kondi—. Ta meel
täitus kibe— mõrudusega. Kes on too mahe— jutuga
mees? Nad elavad jälle mure—. Me oleme praegu
raha—. Ära mine niidule vikati—! Miks olete nõnda
libe— keelega? Ei püüta kalu nootade—. Kuhu sa
panid sõre— sõela? Mu sõber on lahe— mõistusega.
Vett ei veeta vaadi—. Kes on too jume— isand?
Ei visata leili kappade—. Nii mõnigi inimene on
käre— iseloomuga. Ei kedrata lõnga voki—. Sai
maitseb hästi ka või—. Too poiss on äge— süda-
mega. Ei aeta habet noa—. Ma püüdsin kinni oma
väle— sõbra. Mõni kõneleb hele— häälega.

¹ väga vana.

Eeskuju. Tumeda mürinaga langes igivana
puu. Aega viidetakse ka jututa.

106. Kirjutage joone asemele **s** või **ss**, nagu
vajadus nõuab, ja tõmmake ainult nendele omadus-
sõnadele, mis ainsuse nimetavas lõpevad **-ne**-ga, üks
joon, — **sisseütlevale käändele** aga kaks joont alla!

Märkus. Mitte unustada: (missuguse? kelle? mil-
le?) aastase, isase, põõsase, karjase jne., aga (kuhu?
kellesse? millesse?) aastasse, emasse, sõpradesse,
mõttesse jne.

Päike saadab ärganud hommiku—e elustavaid kiiri. Arst võttis esime—e hommiku—e abitarvitaja lahke näoga vastu. Mängijad valisid mängukohaks mäta—e koha. Uss kadus mäta—e. Lapsuke peitis enese põõsa—e. Rändaja valis puhkepaigaks põõsa—e paiga. Vanake kaotas riide—e kinga porri. Kes andis teile isa—e kutsika ja ema—e kassipoja? Pereemand andis vaesele lapsukesele suhkru—e saia. Ma olen läinud isa—e, aga mu noorem vend ema—e. Lusika küljest kukkus suhkru—e paar tilka piima. Kui suur on selle aasta—e varsa hind? Kallake kali ankru—e! Lapsed, ärge astuge kanepi—e! Taat ostis linnast ankru—e nõu. Astja—e kallati piima. Eit laotas kanepi—e riide murule. Tüdruk veeretab astja—e nõu vette. Eit pani nädala—e põrsa korvi ja sammus turule.

107. Kirjutage joone asemele **ks** (kelleks? milleks? missuguseks?) või **st** (kellest? millest? missugusest?), nagu vajadus nõuab!

Siin vihasta end kas või sitika—! Mis on ohaka—teravam? Mõnel pool kutsutakse hakki nõgikikka—. Kõrva võime kolme— pääosa— jagada: välis-, kesk- ja sisekõrva—. Osav kisub ka kivi— leiva välja. Mine ruttu, viimati jäädkki hilja—! Saa ometi pisut targema—! Orase— tuntakse vilja, aga tegude—meest. Ühendus teeb tugeva—. Hundi— ei saa karjakoera. Kābi ei kuku kännu— kaugele. Ta muutus väga tõsise—. Kõlin äratas tukkuja mõtete—. Vanakeste elupäevade päikese— ja soojuse— olgu nende lapsed! Vaev teeb vana—, mure musta—. Mis te võite mulle jutustada rahe—, tuule— ja palavuse—?

108. Kirjutage laused ära ja tõmmake sisseütlevale käände le joon alla!

Murega vaatab sinne elanik tulevikku. Valvur kadus kottpimedasse õhe. Lilled upuvad puude villu. Tühi toob tüli tallu. Kari kadus võssa. Mehed marssisid mäkke. Visake need raiped sohu! Ära karga kellelegi ninna! Uss tõmbas end kerra. Tarvis tõtata tarre. Kõrtsmikud tahavad rahvast alkoholi-merre uputada. Vanker kadus puhmastikku. Kaks appikisendavat poissi tõmmati ahvenateriigist¹ venne. Siga sõtkus sõle sõrgadega sügavasse savvi. Surnukehha lõigatud haavast ei tule verd. Talle tikub vaesus majja. Laps hüppas ummisjalu porri. Ta langes imelikku unne. (Fr. Tuglas.) Uuemad vaated ei mahu ta pähe. Eemalseisvad ehitised upuvad videvikku.

¹ veest.

E e s k u j u. Murega vaatab sinne elanik tulevikku.

109. Kirjutage joone asemele **gi** või **ki**!

Märkus. Liide **-gi** kirjutatakse kaashäälikute **l, m, n, r, v** ja kõigi täishäälikute järele, aga liide **-ki** kaashäälikute **b, p, d, t, g, k, h** ja **s** järele; näit. **temalgi, minagi, undki, siiski** jne.

Haige ei saanud und— silma. Kumb— ei tea mulle paremat nõu anda. Sulg— tõrgub inetuid sõnu üles tähendamast. Kepp— maksab palju raha. Lukk— on nüüdsel ajal kallis asi. Tõde ei põle tules—. Ma ei märganud talle aitäh— ütelda. Memm— viidi tantsima. Vend— ei saa venda lunastada. Kas ta üldse tuleb— siia? Loll— võiks mu

jutust aru saada. Siin on kahele— kitsas. Linn— näis tukkuvat. Haige ei võta toidu iva—. Seda pesu ei pese seep— puhtaks. Mul pole vähemat— aimu ta saatusest. Tark— ei vasta igakord rumala küsimusele. Vahel petetakse iseennast—. Nälg paneb karu— käppa imema. Ta ilusasse hinge ei mahu üks— inetus. Mälestused ei sure iial—.

Eeskuj. Haige ei saanud undki silma.

Märkus. Isegi und = undki,
„ kepp = keppki,
„ lukk = lukkki,
„ härg = härgki,
„ memm = memmgi,
„ hull = hullgi,
„ isa = isagi.

110. Kirjutage tükk ära ja pange joone asemele gi või ki!

Väike Vello.

Iial— polnud väikesel Vellol igav. Lõbutses ta aasal, siis tõstis poiss oma tillukese koera Miki kõrvad harilikult kikki, ehk viimane seda küll ei sallinud ja hambaid— näitas. Talvel tegi Vello ise väikese lumememme—. Lõbu pärast hakkas ta palliga märki viskama, kuid, nagu õnnetuseks, Mikile vastu pääd! Kuna— ei tulnud Miki Vello juurde, vaid põgenes poisi eest... Ja Vellol oli igav. Jõulud lähenesid pikka ja pikka, kuid ikka— lähenesid. Poisu ootas Jõuluvana. Seepärast ei saanud ta und— silma. Ja tõesti: Jõuluvana tuli— ning koti— oli ta kaasa

võtnud. Kui palju asju sai nüüd Vello! Oli kotis biskviidist¹ lukk—, kirju härg—, kena Jõuluvana— ja veel palju, palju muud. Kõige kenam oli aga väike „Aabits“, kus värvilised pildid sees ja kaanel kukk— ei puudunud. Iial— polnud Vello nii rõõmus kui praegu. Oo, sa pisike Velloke! Sa ei tundnud tädi ära—! Ta oli Jõuluvana rõivad selga pannud ja pika habeme— ette riputanud.

P. Tõldsepp.

¹ biskviit — isesugune küpsis.

111. Kirjutage laused ära ja pange sulgudesse küsimärgi asemele sõna algkuju ehk algvorm!

Nagu näha, (kannate?) teie (kanade?) eest suurt hoolt. (Haavade?) valu annab end tunda. Miks teie (haavate?) teda? (Tulede?) sädemed lendavad kaugele. Millal teie (tulete?) meile külla? Kas ka teie (silmate?) metsa ääres jänest? Ma olen mures oma õe (silmade?) pärast. Kuulge, (kasside?) sõbrad, kas teie (kasite?) juba tupp! Pisemate (kulude?) eelarve oli seitse tuhat senti. Jälle teie (rusute?) mind! Sõdurid olid laagris teie (palude?) juures. Miks teie (palute?) teda nii palju? Vanade (müüride?) all oli õudne jalutada. Kas te ikka (müürite?) veel? (Valdade?) piirid ei ole sirged. Kuller sõitis (kirjade?) järele. Kas (lubate?) mulle oma noa?

Eeskuj. Nagu näha, kannate (kandma) teie kanade (kana) eest suurt hoolt.

112. Kirjutage joone asemele **de** või **te** ja tõm-make mitmuse tunnusele **de**-le üks joon, aga pöörde lõpule **te**-le kaks joont alla!

Kas teie soovi— õunu? Suur tänu teie soovi— eest! Ei ole ilus, et teie haava— mu sõpra. Teie haava— pärast ei maksa nii kurvastuda. Mida te sääil uuri—? Kuhu te nüüd sammu—? Müüri— taga marssisid sõdurid. Teie sõbra kirja— sisust ei saa ma aru. Kaval koer peitis kondi rusu— alla. Kas teie luba— lapsi marjule? Teie sammu— all õhka— vad ka kivid! Palu— mail kasvavad mitmesugused seened. Uuri— ketid valmistatakse ka kullast. Jälle teie rusu— mind! Kas teie palu— teda või mitte? Risti— read mõjusid mu pääle rusuvalt. Valda— vahel on elav liikumine. Kas siis ka teie võltsi—? Teie valda— mind oma nõidusliku jutuga. Vanade võlvi— all liikusid huvireisijad. Kas teie püsi— paigal? Metsas oli kuulda püssi— paukumist.

Eeskuj. Kas teie soovite õunu? Suur tänu teie soovide eest!

113. Kirjutage laused ära ja tõmmake **bs-**, **gs-** ja **ds-**le joon alla!

Märkus 1. Kui omadussõnade käänamisel **b**, **d** või **g** järele tuleb **s**, siis jääb **b**, **d** või **g** püsima **s** ette.

Näiteid: urbne, urbset, urbsel, urbseks jne; kuldne, kuldsel, kuldsetel jne.; argne, argsed, argset, argseid jne.

Märkus 2. Kuid ka paljudes teistes sõnades võib olla **s** eel **b**, **d** või **g**.

Näiteid: umbsõlm, kärbsed (sõnast „kärbes“), umbselt, needsamad, muldsegane liiv, laudsel (sõnast „laudis“), voodsam, õndsam, sündsam, hoogsamini, aegsasti, vargsi, jalgsi, soodsad (sõnast „soodus“), moodsad jne., aga Võõpsu, Haapsalu.

Mind ei rahulda ta ühekülgsed seletused. Tal puudub tahtejõud üldsuse kasuks. Masajalgsed¹ poisid jooksevad lombil. Ma ei oska avaldada seda mõtet sündsates sõnades. Kõik laudkondsed olid häas tuules². Kõnekoosolekul oli palju rahvast ümberkaudsetest küladest. Muldsest põrandast tõusid üles muldsed lõhnad. (Fr. Tuglas.) Kõrgete kontsadega moodsad kingad ei ole sündsad kanda. See jutt kannatab üleliigse pikkuse all. Öndsam on anda kui võtta. Taat läks jalgi linna. Surnu pandi laudsele. Vargsi vaatas laps valgustatud akendesse. Kärbsed sõmavad kausi ümber. Nöör oli kõvas umbsõlmes. Ta vanemad elavad Võõpsus. Liigsöömine on alati kardetav. Kui palju raha on sul üldse? Värsked kastrulid sätendasid aina. Lihtsad toidud ei riku seedimist. Kus elavad kahepaiksed loomad?

¹ väikese kasvuga, ² tujus.

114. Kirjutage laused ära ja pange sulahääliku **l**, **m**, **n** ja **r** järel **s** või **ss**, nagu vajadus nõuab!

Märkus 1. Sõnades **kõrs**, **õrs**, **vars**, **pars**, **tõrs** ja **hirs** kirjutatakse ühekordne **s**, sest nõrgas astmes sarnaneb **s** eelmise **r**-ga, nimelt: **kõrred**, **õrred**, **varred**, **parred**, **tõrred** ja **hirred**.

Märkus 2. Sulahääliku **l**, **m**, **n** ja **r** järel seisv tugevavälteline **s** kirjutatakse kahekordselt: üks **simss**, kaks **simssu**, selle **simsu**, **simsuga**, **simssudega**; üks **varss**, kaks **varssa**, ühe **varsa**, **varsaks**, **varssadeks**; kurb **valss**, kurvad **valsid**; märsis, **märssides** jne.

Kohalerutanud arst loeb haige pul—i. Ära pane asju sim—ule! Naabertalu peremehel on kaks täkk-

var—a. Talunik sai näitusel täkkvar—a eest auraha. Siga hõõrub kär—a. Siga künnab kär—aga maad. Viuldaja mängis väga kurba val—i. Kuhu sa panid uue mär—i ehk võrkkoti? Kalur kodus kaks mär—i. Meil parandatakse ahju sim—u. Ma por—in juba soome keelt. Ta katsus minuga saksa keelt por—ida. Andke siia mär—! Millal oli mullu kir—ide õitse-aeg? Kurva val—i helid kostsid toast aeda. Uhkel kombel mar—isid sõdurid läbi linna. Sõdurid ei mar—i enam. Pange õled mär—i! Nad viisid noore vär—i laadale. Var— hüppab niidul. Tappur ostis isalt kaks vär—i.

115. Kirjutage laused ära ja pange joone asemele **d** või **t**, nagu vajadus nõuab!

Pidage meeles! Tegevust tähendav lõpp **-tama** liidetakse täishäälikute ja kaashääliku **s** ning **h** külge, kuid **-dama** liidetakse kaashääliku **l**, **n** ning **r** külge (kasvatama, veeretama, ehitama, vaotama, kasutama, põrahtama, aga heegeldama, vabandama, ähvardama jne.).

Alkohol nõrges—ab vaimutegevust. Poisid jäljen—avad rästaste vilet. Jooksja hingel—as raskesti. Poris püher—as pisike põrsas. Ka meie kohus on aidata kuiva—ada vaeste pisaraid. Laul värskes—as ja virgu—as kuulajaid. Mets haljen—ab säten—ades. Töölised kühvel—avad süsi. Ärge kao—age oma tervist! Alkohol lühen—ab eluiga üksteistkümmend¹ protsenti. Saak hakkab äpar—ama. Ta soen—as oma lahkusega kogu maja. Tuletõrjujad askel—asid

kisa ja kolinaga. Kuused lao—avad laiali meeldivat vaigulõhna. Pisike pardike pater—ab poris. Lapsed läksid mäele kelgu—ama. Hõbesirp helen—ab taevavõlvil. Lind lõksu—ab lehestikus. Iga koer kergi—ab oma saba. Metsa ääres küki—as ja külme—as vaene jännes ja liigu—as oma pikki kõrvu, tema küljeluu kiker—as madala kuuse all ka säälsamas lähedal. (A. Kitzberg.)

¹ üksteistkümme ehk üksteist.

116. Kirjutage tükk ära ja pange joone asemele **d** või **t**, nagu vajadus nõuab!

Lõbus hiireke.

Lõbus hiireke läks õue pisut jalu—ama. Kui ta vanemate juurde tagasi tuli, küsis emake: „Mis sa, lapsuke, nägid õues?“ — „Oh, emake, ma nägin õues kahte looma: üks oli üsna hirmus, aga teine oli armas,“ sele—as pojuke. „Missugused nad siis olid?“ küsis emake. Pojuke kohe jutus—ama: „Hirmus loom kõndis õues. Tal oli punane hari, kõver nina, mustad jalad ja saba kõrgel kõveras. Hiilisin tast mööda. Siis ta ajas oma inetu suu pärani ja kisen—as nii koledasti, et ma hirmuga tast eemale põgenesin.“ — „See oli uhke kukk, kanade kuningas, kes ei tee kellelegi kurja,“ ütles vana hiir. „Aga kes oli teine loom?“ küsis isa. Pojuke uuesti jutus—ama: „Teine loomake soen—as end päikese paistel. Ta vaid lakkus oma ilusa—valge—rinnakest. Kui ta mind nägi, liigu—as ta aina oma pehme—sabakest.“ — „Oh sa tola, oh sa loll,“ hüüdis nüüd vana hiir, „see oligi just kass ise!“

117. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

I põhimuude (ma-tegevusnimi): lakki|ma, lakku|ma,
lücka|ma.

Kindla kõneviisi lihtminevik:

Ma	lakkisin,	lakkusin,	lückasin.
Sa	lakkisid,	lakkusid,	lückasid.
Ta	lakkis,	lakkus,	lückas.
Me	lakkisime,	lakkusime,	lückasime.
Te	lakkisite,	lakkusite,	lückasite.
Nad	lakkisid,	lakkusid,	lückasid.

Oleviku kesksõna:

Ains. nim.	lakkiv,	lakkuv,	lückav.
Mitm. nim.	lakkivad,	lakkuvad,	lückavad.
Ains. osast.	lakkivat,	lakkuvat,	lückavat.
Mitm. osast.	lakkivaid,	lakkuvaid,	lückavaid.
		jne.	

Tegijanimi:

Ains. nim.	lakkija,	lakkuja,	lückaja.
Mitm. nim.	lakkijad,	lakkujad,	lückajad.
Ains. osast.	lakkijat,	lakkujat,	lückajat.
Mitm. osast.	lakkijaid,	lakkujaid,	lückajaid.
		jne.	

Teonimi:

Ains. nim.	lakkimine,	lakkumine,	lückamine.
Mitm. nim.	lakkimised,	lakkumised,	lückamised.

Ains. osast. lakkimist, lakkumist, lükkamist.
 Mitm. osast. lakkimisi, lakkumisi, lükkamisi.
 jne.

Ülesanne: Kirjutage mõni samalaadiline harjutis, tarvitades järgmisi sõnu: 1. trükkima, kippuma, ruttama; 2. nootima, tukkuma, hüppama; 3. top-pima, pakkuma, lükkama; 4. küttima, sattuma, töt-tama; 5. noppima, lakkuma, noppama; 6. nokkima, rippuma, hakkama.

118. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

II põhimuude (oleviku 1-ne pööre): laki|n, laku|n, lükka|n.

Kindla kõneviisi olevik:

Ma	lakin,	lakun,	lukkan.
Sa	lakid,	lakud,	lökkad.
Ta	lakib,	lakub,	lökkab.
Me	lakime,	lakume,	lökkame.
Te	lakite,	lakute,	lökkate.
Nad	lakivad,	lakuvad,	lökkavad.

Käskiva kõneviisi ainsuse 2-ne pööre:

Laki (sina)! laku (sina)! lükka (sina)!

Tingiv kõneviis:

Ma	lakiksin,	lakuksin,	lökkaksin.
Sa	lakiksid,	lakuksid,	lökkaksid.
Ta	lakiks,	lakuks,	lökkaks.
Me	lakiksime,	lakuksime,	lökkaksime.
Te	lakiksite,	lakuksite,	lökkaksite.
Nad	lakiksid,	lakuksid,	lökkaksid.

Ülesanne: Kirjutage samalaadiline harjutis, tarvitades harjutises nr. 117 antud sõnu!

119. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

III põhimuude (da-tegevusnimi): lakki|da, lakku|da, lüka|ta.

da-tegevusnimi:

Osastav	lakkida	lakkuda	lükata.
Seesütlev	lakkides	lakkudes	lükates.

Käskiv kõneviis:

Ains.	3. pööre	lakkigu!	lakkugu!	lükaku (tema)!
Mitm.	1.	„ lakkigem!	lakkugem!	lükakem (meie)!
„	2.	„ lakkige!	lakkuge!	lükake (teie)!
„	3.	„ lakkigu!	lakkugu!	lükaku (nemad)!

Umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna:

lakkinud, lakkunud, lükanud.

IV põhimuude (umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna): laki|tud, laku|tud, lüka|tud.

Kindla kõneviisi olevik:	lakitakse,	lakutakse,	lükatakse.
„ „ minev.:	lakiti,	lakuti,	lükati.
Käskiv kõneviis:	lakitagu!	lakutagu!	lükatagu!
Tingiv „	lakitaks,	lakutaks,	lükataks.
ma-tegevusnimi:	lakitama,	lakutama,	lükatama.
Oleviku kesksõna:	lakitav,	lakutav,	lükatav.

Ülesanne: Kirjutage mõni samalaadiline harjutis, tarvitades harjutises nr. 117 antud sõnu!

120. Ühendage ehk liitke kokku sulgudes olevad sõnad ja kirjutage kodus harjutis etteütluse järele uuesti ära!

Märkus. Tuletage meelde § 25!

Ta on ju (laialt tuntud) (loll pää). (Salk kond) noori istub (rist teel). Kes on too (hull julge) poeg-laps? Linnad on meie vaimlise elu (kesk kohad). Haljad (vask kastrulid) sätendasid aina. Õite küljes säravad (kristall selged) vihmapiisad. Kas olete juba (all kirja) andnud? Tüdruk tõi lapsukese (kätt pidi) tuppa. Maakera ümbritseb (õhk kond). Jalapalli võistlus (kesk koolide) vahel katkestati pimeduse tõttu. Kalur kallas kalad (võrk kotti). Väike (tipp jalg) kukkus vette. (Visk kivi) paisati üle müüri. (Võrk kiik) ripub puude vahel. Maismaa üldine (kesk kõrgus) on 820 meetrit. (Alt toa) vanake tuli meile. Kes on too (punn silmne) poiss? Ja uuesti jäi ta (tumm tõsisena) vähenevat küünalt vahtima. (A. Kivikas.)

Eeskuj. Ta on ju laialttuntud lollpää. Salk-kond noori istub ristteel.

121. Lahutage sõnad silpidesse ja kirjutage vabal ajal liitsõnu etteütluse järele!

Märkus. Tuletage meelde § 25!

Pööratas, koosseis, kolmkõla, kaassüüdlane, kiir-rong, hilissügis, hilissuvi, eessõna, suurrätik, viissada, omadussõna, rõngassaba, õlgkott, ringkäik, algkava, algkool, ringkiri, ringkond, raudtee, raudtraat, raud-trell, raudteerong, raudtald, sulgkott, õlgkatus, alg-kodu, algkuju, keskkoh, keskküte, keskkool, kikk-habe, salkkond, käskkõne, käskkiri, risttee, risttuli,

poissmees, pussnuga, pruuttüdruk, tattnina, papptöö, metalltöö, plekktöö, kurttum, plekklähker, hallvalge, allpool, allkiri, allnimetatud, aastaaeg, tagajaja, maaalune, ukseesine, teehitaja, üleile, söömaaeg, piimaandja, õhtueelne, viieaastane, hooaegne, teeäärne, jäääärne, talveelne, veelukas, hooaeg, soosjad, kuuuuriija, luuuriistaja, poollontkõrvad.

E e s k u j u. Pöör-ra-tas, koos-seis, kolm-kõ-la.

122. Kirjutage allolevad liitsõnad ära!

1. Jaanuarikuu, veebruarikuu, detsembrikuu;
2. üksteistkümmed, seitseteistkümmed; kakskümmed, kolmkümmed; ükssada, kaheksasada; poolteist, kolmveerand; 3. niisamasugune, niisugune, seesugune, toosugune, mingisugune, teineteist; 4. siinpool, säälpool, siitpoolt, säältpoolt, vastupidi, edaspidi, kättipidi, karvupidi, omajalu, paljajalu, kolmevõrra, kuuevõrra, kahekaupa, neljakaupa, vastuvett, pärivett, ühtekokku; 5. auvääriline, kõrgeauline, elujõuline, maksujõuline, kaheklassiline, kahemõtteline; 6. ammu-aegne, eluaegne, hiljaaegne, ilmaaegne, toleaegne, kauaaegne, enneaegne, hooaegne, vanaaegne, kaheaastane, kahekeelne, kahekordne, kahepaikne, kahepoolne; 7. allaandmine, allaheitmine, allakirjutamine, allakriipsutamine, ettelugemine, ettekirjutamine, ettetellimine, ettekujutamine; 8. allaandja, allaheitja, ettekirjutaja, hukkasaja, kokkupuutuja, eesistuja, eestseisja, juurelõikaja, juurdelõikaja, kaasõppija, teekäija, äraandja; 9. möödaminev valu, mahalangev lumi, edasiantav käsk, väljaminev kaup, sissetulev voor; mahalangenud oks, ärakaranud

vang, aukuvajunud nägu, ümbertöötatud põhikiri, auhinnastatud varss; 10. siira-viira, sipa-sapa, sira-sora, solka-salka, tuiga-taiga, tuura-taara, kiira-käära, kinka-känka, linka-lonka, kireldi-vireldi, kääni-vääni, kribu-krabu, prilli-pralli, lipiti-lapiti, kipa-kapa.

123. Pidage meeles, kuidas kirjutatakse ses lauses liitsõnad!

Hundil ehk soel on järgmised nimed: metsahall, metsakonn, metsakutsikas, metsakoer, metsakutsa, metsalind, metsakoll, metsaonu, metsaploni, metsaksaks, metsavilu, püstkõrv, vesisilm, kriimsilm, paju-taat, pajuvasikas, laaneisand, kriimsilma-isand, laanelambuline, hallkuub, hallmees, torunina, torusaba, sõrusaba, sorusaba, pikksaba, aiatagune, vanapõõsatagune, vanajultunu, lambamurdja, laane-Andres, kasuka-Andres, pühajüri-kutsikas, võsavillem, metsatõll ja vanatõll.

II. Kirjavahemärke.

124. Kirjutage punkti asemele soov-, käsk- ja hüüdlause lõpule hüüumärk, aga küsilause ja mõistatise järele küsimärk!

Mis on pehmem kui padi. Ninakene nissis, karvakesed kõssis. Ärge laiselge kibedal tööajal. Kas sa need lilled ise noppisid. Kui mu emake veel elaks. Hiilib kangas, häilib kangas, ei kangas maha lange. Kui suur on selle toa ruumala. Lõpetage juba pime riid. Kes sääb norskab nii inetult. Mitmes kuu on oktoober. On tal millestki puudus. Istub kui isand, sõidab kui saks, tallatakse kui koera. Tooge veel

pisut muhedat mulda. Ära hõiska enne õhtut. Misugune hammas ei seisa suus. Mine too pisut värsket vett. Toa taga tuiskab, sauna taga sajab, ukse ees hää ilm. Puhakem pisut vaevarikkast rännakust. Seest karune, päält karune, üheksa sülda ümbert karune. Maha kiskuda tahan ma su uhkuse. Kas viiakse need uhked ja suurepärased unistused ka ellu. Kuidas meeldivad teile lilledest tekkivad varjud. Riba meile, riba teile, riba kõigele külale. Olge armurikas ja halastage seekord.

125. Kirjutage laused ära ja pidage meeles, misugune kirjavahemärk lahutab päälauseid kõrvallausest!

Köneldakse, **et** sa hästi joonistavat. Raha on hää sulane, **aga** paha peremees. Meil **ei** kirjutata tahvlile, **vaid** paberile. Kui viga näed laita, **siis** tule ja aita. Sipelgad on küll väikesed loomad, **kuid** siiski väga targad. See ei ole õige, **et** inimene ei jõua end alkoholi-ikkest vabastada. Oled huntide hulgas, **siis** pead ka huntidega **uluma**. Raud on küll tugev, **kuid** ajahammas veel tugevam. Sõpra ära vali silmadega, **vaid** kõrvadega! See jõgi on sügav, **kuid** ühes kohas on tal siiski koole¹. Raha eest võib haigust osta, **aga** ei saa tervist tõsta.

¹ madal koht.

126. Kirjutage laused ära ja pange igas lauses õigele kohale üks koma!

Harige mitte üksi mõistust **vaid** ka südant! Narri meest **aga** ära narri mehe mütsi! Ma arvan **et** see maa ei kannu hääd vilja. Kaeva mulda **siis** saad

kulda! Teistele anna kõik andeks **aga** iseendale mitte. Pandi kõik rattad käima **et** ta kohale jääks. Jooksevad kirbud **siis** tuleb tuult. Koidab ähmane, udune hommik **kuid** taganejail pole peatust. (Fr. Tuglas.) Ärgates ära jää voodisse vedelema **vaid** tõuse kohe üles! (A. Kasesalu.) On kindel **et** hiiredki armastavad muusikat.

127. Kirjutage laused ära ja pange igas lauses õigele kohale üks koma!

Kui kassid kisuvad siis hiired hüppavad. Raskelt tungisid päikese kiired läbi puude krooni et õrna videvikku metsa alla laotada. (Fr. Tuglas.) Mehi ei pea loetama vaid kaalutama. Neid püüti võimalust mööda toetada kuid võimalused ei olnud suured. Sõõnud peni kõva haukuma aga joobnud mees kõva kõnelema. Tüdrukuna tui kuid naisena nui. Näita ometi et sa tubli poiss oled! Kui oled astunud üle koera siis astu ka üle saba. Ära arva piigat palgest vaid viisist. Olgem eestlased aga saagem ka eurooplasteks. (Fr. Tuglas.) Kui usaldusest räägib rebane siis katsu kanad viia varjule. (A. Piirikivi.)

128. Koondage järgmised laused!

Tuisk möllab väljas. Tuisk ummistab teed. Tuisk matab aiad hange. — Jänese toit on oras. Jänese toit on kapsad. Jänese toit on ristikhein. — Uks kiiksus. Uks ragises. Uks läks äkki lahti. — Hobune veab vankrit. Hobune veab äket. Hobune veab atra. — Siil hävitab kahjulikke putukaid. Siil hävitab tigused. Siil hävitab hiiri. — Mõnus on hüpata.

Mõnus on mängida. Mõnus on joosta. — Hall vihmäsüli kaisutab metsi. Hall vihmäsüli kaisutab välju. Hall vihmäsüli kaisutab maju. — Peremees kõhatab. Peremees nuuskab nina. Peremees vaatab ümber. Peremees kõheleb. — Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga selges kõnes. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga ladusas kõnes.

Eeskuju. Tuisk möllab väljas, ummistab teed ja matab aiad hange.

129. Kirjutage laused ära ja pange igas lauses õigele kohale üks koma!

Haigus on surma vend **kes** elu püüab hävitada. Kes enne koitu kobistab **see** vara leivameheks saab. Mida vaiksem tuul **seda** lähem torm. Kelle jalg tatsub **selle** suu matsub. Kus palju ruttu **sääl** palju nuttu. Kuidas lükkad **nõnda** läheb. Kuhu tuul tuiskab **sinna** hang tõuseb. Kel nälg **sel** jalad. Mida armsam laps **seda** valusam vits. Kes tuult külvab **see** tormi lõikab. Siin on oja **kus** kuumal ajal võib keha jahutada.

130. Kirjutage laused ära ja pange igas lauses õigele kohale üks koma!

Kes kõik nõmmed kõnnib **see** kõik marjad maitseb. Kel hool **sel** koor. Kelle jalg patsutab **selle** suu matsutab. Vii sant saali **sääl** ta veel sandisem. (Juh. Liiv.) Mis süda täis **seda** kobrutab suu. Kes kannatab **see** kaua elab. Kus on hädaga **sääl** on sõrga. Kes tööd taga ei aja **seda** ajab töö taga. Tihti leiame

sipelgate pesast mardikaid keda sääl koduloomadeks peetakse. Kes mees siin see mees sääl.

131. Kirjutage laused ära ja pange õigele kohale kaks komat!

1. See töö mis siin sünnib on väga vastutusrikas. Koor kus meeste ja naiste hääled ühinesid avaldas rohket mõju. Noored kes te ise nagu linnukesed tehke lindudele elumajad valmis! Sügisel kui merel tihedad udud ning tormid on leetseljakud laevnikkudele kardetavad.

2. Sel kohal kus laev praegu ühe otsaga põhjas on umbes seitse meetrit vett. Numbrid mida meie tarvitame on araablastelt laenatud. Kokkulepe mille nad teinud ei maksvat enam. Inimesed kes elavad mere ääres püüavad ka kalu. Aurik mis jääolude tõttu kauemat aega teel viibis jõudis eile sadamasse.

132. Kirjutage harjutis ära ja püüdke seletada, miks tarvitatakse harjutises antud lausetes komasid!

Lahked tuuled, viige koju mu tervised!
Poisid, tulge tupp! Lapsed, minge õue! Tõuse üles, emakene! Tee ometi tuld, noormees!
Miks sa nutad, õekene? Vennake, mine ruttu!
Külalised, astuge õue verevat idataevast vaatama!
Ärge riielge, poisid! Hääd päeva, preili! Taa-dike, ärka üles! Vaata, see rind ei karda sind!
Uskuge, ma pole teda näinud! Täna, ma olen juba sõõnud! Isamaa, õitse sa! Kuldrannake, mil jõuab laev su kaldale? (A. Reinwald.)

133. Kirjutage harjutis ära ja pange õigele kohale igas lauses üks koma!

Sõbrad tulge ketast viskama! Vaadake hoolega ette lapsukesed! Ära nuta sõbrake! Mehed astuge tupp! Poisid tõmmake vibud vinna! Ära sa kuku Tiiuke! Lapsed koera ei tohi vette lükata! Mängijad ärge minge riidu! Tere hommikust preili! Lapsuke ärka ometi üles! Uskuge mind ma pole talle kahju teinud! Vaadake juba ta tuleb! Täna väga ma ei soovi enam juua! Usu suur tükk ajab suu lõhki!

134. Kirjutage harjutis ära ja püüdke seletada, miks tarvitatakse harjutises antud lausetes komasid!

Maga, lapsuke, maga! Mine, mu lapsuke, juba magama! Ei, mu härra, ma ei ütelnud talle midagi! Ehtigu teid, mu kallid, ikka ilusad püüded! Ära kurvastu, sõber, vaid naera mure minema! Kas mina, kallike, kurtma hakkan? Võta, õde, võiduvikat! Põgene, põgene, pöörane!

135. Kirjutage harjutis ära ja pange õigele kohale igas lauses kaks koma!

Mine pojuke juba tupp! Kus on mu armas lapsuke uus toop? Usu sõber suur tükk ajab suu lõhki! Tule oh rändaja Karksi mägedele! (A. Kitzberg.) Tule eidekene tupp! Aga armas inimene teie olete ju päris märg! Kuulge lapsed hoidke hoolega linnupesi! Kas kuuled Jaan tule rutemini rukkist (rukki seest) välja! Üles üles hellad vennad! Jookse jookse kallike! Tõuse tõuse ära maga!

136. Kirjutage lauluke ära ja pidage meeles kirjavahemärgid!

Äiu, lahke lapsukene.

Äiu, lahke lapsukene,
tipa-tapa, tapsukene!
Memm läks metsa marju tooma,
taat läks luhta kuhja looma.
Äiu, lii, äiu loo!

Äiu, kallis kapsukene,
sipa-sapa, sapsukene!
Marjamatt on laeva kõrgu,
heinakuhi taeva kõrgu.
Äiu, lii, äiu loo!

K. E. Sööt.

137. Esimesed lumehelbed¹.

Lumehelbeke valgeke,
lumehelbeke tilluke,
lenda, lenda, mu lagleke²,
hõbeahtake killuke.

Lumehelbeke valgeke,
talve tulekut kuuluta;
lenda, lenda, mu lagleke,
tuule unenäos luuluta³.

Lumehelbeke valgeke,
hõbesätendav killuke,
lenda, lenda, mu lagleke,
sa, mu valgeke tilluke.

J. Oro.

¹ üks lumehelbe — lumelemm, seda ilusat lumehelvet, need ilusad lumehelbed, ²lagle — metshani, kaks laglet, aga laglede, lagledesse, lagledega jne., ³luul — arvamine, ettekujutus; luulma — luuletama.

138. Kirjutage harjutis ära ja püüdke seletada, miks tarvitatakse harjutises antud lausetes jutumärke!

Lapsed, ruttu tuppa! „Lapsed, ruttu tuppa!“ **hüüdis ema.** Miks sa nutad, lapsuke? „Miks sa nutad, lapsuke?“ **küsis isa.** Poisid, tulge ketast viskama! „Poisid, tulge ketast viskama!“ **hüüdis üks mu sõpradest.** Kallake pisut vett klaasi! „Kallake pisut vett klaasi!“ hüüdis õde. Kas on köögis vett? „Kas on köögis vett?“ küsis sulane. Köögis ei ole vett. „Köögis ei ole vett,“ ütles keegi. Iga hakatus on raske. „Iga hakatus on raske,“ ütleb vanasõna.

139. Kirjutage harjutis ära ja pange jutumärgid, nagu vajadus nõuab!

Hei, poisid, tulge siia! hüüdis isa. Mis sina siin teed, vaene poiss? küsis õpetaja. Lapsed, ärge riielge! hüüdis teekäija. Emake, emake, kas tõused juba üles? küsis lapsuke. Ma ei jõua üksi seda rasket koormat viia, seletas viija. Tulge appi! hüüdis keegi. Kas sa mõtled juba ära minna? Kas sa mõtled juba ära minna? küsisin mina.

140. Kirjutage harjutis ära ja pidage meeles, millal on tarvitusel kaksikpunkt ehk koolon ja jutumärgid!

Kerjaja palus: „Andke mulle pisut leiba, et elada võiksin!“ Isa hüüdis: „Lapsed, tulge ruttu tuppa!“ Ma mõtlesin: „Nüüd on mul väike asi teda üle trumbata.“ Kalur vastas: „Kõige rohkem on ses järves ahvenaid.“ Vennake seletas: „Pane ometi tähele, Tiiuke!“ Peremees lausus: „Aga, armas teekäija, teie

olete ju päris märg.“ Laps palus: „Emake, kas lubad mind marjule?“

141. Kirjutage harjutis ära ja pange õigele kohale kaksik punkt ehk koolon ja jutumärgid!

Siis tähendas isa Mine, pojuke, tuppa! Tilluke hiir palus Kulla lõvi, lase mind ometi lahti! Lõvi naeris ja ütles Jookse, kui soovid! Tiiu kaebas Emake, mu pää valutab väga! Üks sõber sõnas teisele sõbrale Ära riidle, lähme parem minema! Tüdruk küsis Kuhu pean ma nüüd minema? Peremees noomis Lapsed, kunagi ei tohi rukist¹ sõtkuda!

¹ vt. § 85!

142. Kirjutage tükk ära ja seletage, kuidas on tarvitatud jutumärke!

Kaks varblast.

Ühel põudsel nälja-aastal olid kaks varblast suures näljas; mõlemad tundsid oma surma lähedal olevat.

„Armas vend, võta ometi veel kord oma jõud kokku,“ ütles nõrgem nendest, „lenda ümber ja vaata, ehk leiad kuskilt natuke toidust! Ma lendaksin hää meelega sinuga kaasa, aga ma ei jõua enam. Kui sa leiad kuskilt söögipoolist, siis too sellest minulegi natuke! Aga kui sa lähed, siis ruttu, sest muidu ma lõpen nälja kätte.“ Tugevam lubas seda teha ning lendas ära. Ja tal oli ka õnne. Ta nägi kirsipuu, mis oli täis valminud kirsse. „Ahaa,“ hüüdis ta rõõmu pärast, „nüüd on mu sõber ja mina pääste-

tud!“ Ta lendas ligi, maitsis kirsse¹ — nad olid õige suupärased — ja sõi neid suure isuga üleargi.

Tükk aega on juba mööda läinud: päike hakkab juba looja minema. Ta tahab nüüd oma sõbra juurde lennata. „Aga ei,“ mõtles ta, „ma olen ikka veel väsinud, ja tarvis oleks veel teist korda kirsse süüa!“ Nõnda sirtsus ta rõõmsasti, sööb kirsse ja hüppab oksalt oksale, kuni pimedaks läheb ja ta uinub. Alles hommikul ärkab ta ja ruttab nüüd oma mahajäetud venna juurde. Aga mis ta näeb! Vend on küljeli langenud ja — surnud.

Pea pühaks oma lubamist ja täida seda! Omas õnnes ära unusta venna häda!

¹ vt. § 114!

J. Siimer.

143. Kirjutage laused ära ja pange kirjavahe-märgid õigele kohale, nagu vajadus nõuab!

Meil on kuri koer Muri | Muri ära ole kuri | Kas on tõesti ka teie koer Muri väga kuri | Muri ära ole kuri hüüdis ema | Kas on tõesti ka teie koer Muri väga kuri küsisin mina | Naabertalu sulane vastas Meie koer Muri on tõesti kuri | Naabertalu sulane küsis Kas on tõesti ka teie koer Muri väga kuri | Ema hüüdis Muri ära ole kuri

Märkus. Laused on üksteisest lahutatud püst-kriipsudega!

144. Kirjutage harjutis ära ja pidage meeles, missuguseid kirjavahemärke on tarvitatud!

24.¹ aprillil tuli Tallinna sadamasse jäämurdja „Tasuja“ abil aurik „Kajak“. „Mu raamatukogus on ainult 24 raamatut,“ ütles algkooli 5. klassi õpilane. „Kas on sul pisut „nodi“?“ küsis üks mu sõpradest. Jagamisel on kaks juhtumit: mahutamine ja jaotamine. Lindudest, kes meil elutsevad, on tuttavamad: varesed, kaarnad, harakad, öökullid ja kanakullid. Kutsuge tuppa vanaisa ja vanaema! Kutsuge tuppa vanaisa ja ema! Kutsuge tuppa vanaisa ja -ema! Linask on jõe- ja järvekala. Kel õnn, see elagu; kel tervis, see tehku tööd! Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki; uni annab hoobikese, magamine matsukese. Noorusaeg — ta on kõige kallim ja kaunim meie elus — kaob ruttu. August Kitzberg on meie tuntud dramaturg (näitekirjanik). Jõua, tamme, kasva, tamme, tõuse, tamme, tugevaksi, kerki, tamme, kõrge'eksi (rahvalaul)!

Ülesanne: Kirjutage see harjutis kodus vabal ajal etteütluse järele ja pidage meeles kirjavahemärgid!

¹ järgarvu järel on punkt.

145. Kirjutage tükk ära ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid!

Aino taevaminek.

Väike Aino elas linnas. Ta ema jäi äkitselt raskesti haigeks ja suri. Sugulased ja tuttavad, kes emamatusole olid tulnud, trööstisid väikest Ainot, et ema olevat taeva läinud ja sääl olevat tal nüüd hää elu. Aino jäi mõtlema.

Õhtul, kui võõrad olid ära läinud, võttis Aino suurrätiku ümber ja läks uulitsale. Uulitsat mööda läks ta linnast välja. Kilomeeter maad linnast tuli talle üks mees sõites vastu. „Kuhu sa, laps, nii hilja lähed?“ küsis lahke mees. „Ema juurde taeva!“ vastas Aino. „Emal on sääl hää elu; minagi tahan tema juures olla.“ — „Sa oled alles väike,“ ütles mees, „ega leia teed taeva, aga kui suuremaks saad, siis märkad paremini. Tule, ma viin su linna isa juurde tagasi!“ Aino uskus lahke võõra sõna, istus vankrile ja sõitis linna tagasi.

M. Okas.

Küsimus. Miks on sõnad „kes ema matusele olid tulnud“ ja „kui võõrad olid ära läinud“ komade vahel?

146. Kirjutage tükk ära ja pidage meeles kirjavahemärgid!

Tilluke Jüts.

Ants andis oma koolivendadele mõistatise arvamiseks. „Mõistke, mis see on: hommikul kõnnib neljal, keskpäeval kahel ja õhtul kolmel jalal?“

„Inimene!“ hüüdsid kõik, „sest lapse-eas ta roomab, kesk-eas kõnnib nagu kord ja kohus ning vanas-eas komberdab¹ kepi najal.“

„Vaat, aga mina annan ka ühe mõistatise,“ ütles tilluke Jüts, kelle nina vaevalt üle laua küündis. „Mõistke, mis see on: hommikul sõön teda, lõunajal lõikan temaga ja õhtul istun ta pääl?“

Kõik mõtlevad, mõtlevad, ega jõua siiski mõistatist lahendada.

„See on ju lihtne,“ ütleb lõpuks tillu Jüts, „leib, nuga ja tool.“

¹ vt. § 115!

147. Kirjutage tükk ära ja pidage meeles kõik kirjovahemärgid!

Ole aus!

Kümneaastane Peedu leidis maanteelt noa. Sel oli kaks tera ja läikivast luust pää. Peedu oli leiduse üle ülirõõmus, jooksis oma sõbra Vello juurde, **kes ka maanteel viibis**, ja hüüdis: „Vaata, sõber Vello, mis ma leidsin!“ Aga samal ajal ligines poistele võõras matkaja, vaatas ümberringi, nagu otsiks ta midagi. Peedu märkas seda. Ta sammus võõra juurde ja küsis: „Kas olete midagi kaotanud?“ — „Jah, armas poiss, ma kaotasin oma noa, mis mulle tähtis kui kallim mälestis,“ rääkis võõras. „Siin ta on,“ ütles Peedu. Mees silmitses poissi tänulikkude pilkudega, võttis poisilt noa ja läks. „Miks ei pidanud sa leitud nuga omale?“ küsis tükikese aja pärast Vello. „Ei, ei,“ sõnas Peedu, „leiduste varjamine on varguse sarnane, aga vargust ei tunta meie perekonnas.“

K ü s i m u s. Mitu kirjovahemärki on sõna „kaotanud“ ja sõna „jah“ vahel?

148. Kirjutage tükk ära ja pidage meeles kirjovahemärgid!

Kivi.

Vaene mees tuli rikka juurde armu paluma. Rikas ei aidanud, vaid ajas vaese mehe minema. Aga kui

vaene veel ei läinud, **sai** rikas vihaseks ja viskas teda kiviga. Vaene tõstis kivi, pistis põue ja ütles:

„Kannan niikaua seda kivi põues, kui aeg tuleb rikast visata.“

Aastad läksid. Rikas tegi nii palju kurja, et kõik talt ära võeti, **mis tal oli**, ja ta vangi viidi. Teel vangimajja tuli talle vaene mees vastu, kivi peos, et visata, **aga** ta muutis meele, viskas kivi maha ja ütles:

„Ilmaaegu olen niikaua kivi enesega kandnud: seni kui tal rikkust ja võimu küll oli, kartsin teda kiviga visata, aga nüüd on mul tast hale meel.“

Soome keelest M. Kerg.

Küsimusi. 1. Missuguse sõna võime asetada sõna „sai“ ette? 2. Kas võib olla paksult trükitud „aga“ ees punkt?

149. Pidage meeles kirjavahemärgid!

Tipa-tapa hällilaul.

Tudu, **mu tipake**,
tudu, **mu tapake**;
laande läks puhkele päike,
pesasse linnuke väike.
Hälli ka, tipake,
hälli ka, tapake;
uinu, mu tipake,
uinu, mu tapake!
Tuul laulis magama päikse,
magama linnukse väikse;
laulab ka emake:
Uinu, tipake, unele!

Tudu, tipake, tudu, tapake;
hommikul tõuseb siis päike,
siristab linnuke väike.

Tõuseb ka ülesse

tillu tipake mängule.

E. Enno.

Küsimusi. Miks on eraldatud komadega: mu tipake, mu tapake, tipake, tapake? Miks ei ole eraldatud viimases reas komadega sõna tipake?

150. Pidage meeles kirjavahemärgid!

Ehatäht kiirgab.

Ära sa siple, mu **kulla-kallike**,
lustiline **lapse-lallike!**

Ehatäht kiirgab kui hõbe haljas,
näeb, et su jalake paljas.

Tema kuulutab seda kuule,
ütleb õiele, pajatab puule;
lilleke lausub linnulaulu kajale —
see aga kõneleb tervele majale!

Hommikul teab siis kass ja hiireke,
teab ka päikese kullane kiireke.

Ära sa siple, mu kulla-kallike,
lustiline lapse-lallike!

Uni ju astub su sängikse sõrvale,
heidab **tasa-hilju** su kõrvale...
Aeg on sinulgi magama jääda,
padjale panna pääda.

Uinu, uinu, mu kulla-kallike,
väikene väsinud lapse-lallike!

K. E. Sööt.

151. Pange järgnevas tükikeses kirjavahemärgid, nagu seda vajadus nõuab!

Kuldnokk.

Kõrgepalu metsavahil Juhanil oli toas taltus¹ kuldnokk | viimane hääldas üksikuid sõnu | seepärast tunti lindu kaugemalgi | kui Juhan hüüdis || kuld-
nokake | kus sa oled || vastas tark linnuke || siin ||
naabertalu väike Ats | kes lindu iseäranis armas-
tas | käis tihti Kõrgepalul | kord | kui Juhan õues
viibis | tekkis poisikesel mõte kuldnokka ära viia |
Ats püüdis kuldnoaka kinni | pistis ta tasku ja tahtis
salaja koju hiilida | aga samal hetkel² astus ka
rõõmus Juhan tuppä | lahke lastesõber tahtis
poissi rõõmustada ja hüüdis || kuldnokake | kus sa
oled |||| siin || hüüdis kuldnokk poisi taskust |

¹ taltsaks tehtud, ² silmapilgul.

Märkus.		tähendab	ühte	kirjavahemärki.
		„	kahte	„
		„	kolme	„
		„	nelja	„

152. Pange järgnevas tükikeses kirjavahemärgid, nagu seda vajadus nõuab!

Aino arvutab.

| Näe | kuidas tilluke hiireke rabeleb hiirelõksus ||
hüüdis Ainoke | kes oli vaevalt kolm aastat vana |
koguni isa tuli Aino kisa kuuldes rabelevat hiirekest
vaatama | korraga küsis isa || kuule | Ainoke | mitu
elavat silma on hiirekesel || Aino jäi väga tõsiseks |
mõtles tüki aega ja ütles siis || kaks |||| väga tõsi ||

sõnas isa || igal hiirekesel on elavad silmad | nagu
 sinulgi | kallis tütreke | ja ainult kaks | inimestel |
 loomadel | lindudel ja kaladel on kaks silma | aga
 nüüd ütle mulle | lapsuke || päris isa || mitu jalga
 on hiirekesel || Aino jäi jälle väga tõsiseks ja lausus
 tükikese aja pärast kartlikult || neli ||| tõsi | armas
 Ainoke | neli || sõnas isa || sa oskad juba arvutada
 ja see teeb mulle ülisuurt rõõmu ||

Märkus.		tähendab	ühte	kirjavahemärki.
		„	kahte	„
		„	kolme	„
		„	nelja	„

III. Kordusharjutisi ärakirjutamiseks ja etteütlusteks.

153. Eesti Vabariigi hümn¹.

Mu isamaa, mu õnn ja rõõm,
 kui kaunis oled sa!
 Ei leia mina **ii**al tääl
 see suure laia ilma pääl,
 mis mull' nii armas oleks ka
 kui sa, mu isamaa!

Sa oled mind ju sünnitand
 ja üles kasvatand,
 sind tänan mina alati
 ja jään sull' **trui**ks² surmani:
 mull' kõige armsam oled sa,
 mu ³ kallis isamaa!

Su üle Jumal valvaku,
mu armas isamaa!
Ta olgu sinu kaitseja
ja võtku rohkest' õnnista,
mis iial ette võtad sa,
mu kallid isamaa!

J. W. Jannsen.

¹ luuletis, mis väljendab pidulikke ülevaid tundmusi,
² (truu sõber, kaks truud sõpra, truude sõpradega, aga palju truid sõpru), ³ vt. §§ 16 ja 17!

Ülesanne: Kirjutage või ütelge laused, kus
tarvis kirjutada: **muu, saa, mull, miss!**

154. Kilplase tarkus.

Kilplased kaevasid kaevu ja pidasid nõu, kuhu pidi pandama august väljakaevatud muld, mis oli risuks ees. Pika järelemõtlemise pääle oli üks hääks kiitnud uus sügav auk kaevata ja mullahunnik sinna sisse visata. Mehed vaatasid tüki aega üksteise silmadesse ja mõtlesid asja pikemalt läbi. Viimaks küsis üks arglikult: „Kuhu siis selle mulla paneme, mis uuest august välja kaevame?“ — „Noh,“ kostis esimene, „mis tõlplased teie siis olete, et seda ei mõista! Auk tuleb nii sügav kaevata, et mõlemad hunnikud¹ sisse mahuvad.“

¹ vt. §§ 62, 63, 64!

Ülesanne: Kirjutage või ütelge laused, kus tarvis kirjutada: **hunnikut, sügavat, vihikut!**

155. Ära mõtle üksnes enese pääle!

Elatanud rentnik istutas noori õunapuid. Ta juurde tuli noor pärisperemees ja ütles: „Miks sa¹ ennast ilmaaegu vaevad? Neist puudest ei maitse su suu küll vilja, ja päälegi ei ole maapind su oma, nii et sa ei või teada, kas su lapsedki nende vilja kord maitsta saavad.“

Vanamees vastas: „Ära mõtle üksnes enese pääle! Kuigi mina ise nende puude otsast õunu ei saa süüa, siis söövad neist ometi need, kes pärast mind seda kohta peavad, ja nad mälestavad mind haua põhja.“

¹ vt. § 17!

156. Esimese sõrme upsakus.

Kuldsõrmus pandi kord esimesse¹ sõrme. Ta läks nüüd väga uhkeks. „Uskuge mind, teie ei ole enam minu väärilised!“ hüüdis esimene sõrm põidlale ja teistele sõrmedele.

Teised sõrmed panid seda pahaks. Põial vihasus koguni väga palju. „Kõige parem on, et me uhket sõrme enam ei aita!“ hüüdis põial. Sellega oldi nõus.

Kord märkas käsi valget roosi. Esimene sõrm oli valmis roosi noppima. Aga põial ei aidanud. Ka teised sõrmed ei aidanud uhket sõrme. Nii ei saanudki esimene sõrm lõhnavat roosi murda. Mõndi sööma. Aga oh häda! Esimene sõrm üksipäini ei saanud leiba, nuga, lusikat ega kahvlit kätte. Nüüd kahetses esimene sõrm oma uhkust. Ta oli valmis põidlalt ja teistelt sõrmedelt andeks paluma. Oldi ka

nõus jonni lõpetama. Et põial ja teised sõrmed uhke sõrmega ära leppisid, läksid kõik tööd jälle korda.

¹vt. § 106!

Ülesanne: Kirjutage neli lauset, kus tarvis kirjutada: suhkruise, suhkrusse, kanepisse, kanepise!

157. Vanaisa vanadus.

„Kui vana sa oled, vanaisa?“ küsis väike Peeter. — „Lapsuke, olen juba näinud 80 suve,“ vastas lahke vanaisa. — „Aga, kallid vanaisake,“ arvas poisike, „minu isa on 35 aastat vana, kuid ta on sinust palju pikem.“

Küsimus. Millal on lause keskel arvsõna järel punkt?

158. Rebane ja sikk.

1. Rebane luuris ronka üles puu otsa. Ta ei pannud tähelegi, et kaev ees oli, ja kukkus ¹ kaevu. Vett uppumiseks ei olnud, aga välja hüpata ² ta ka ei saanud. Istus siis päale kaevus ja kannatas külma. Tuleb tarkpää sikk seda teed, raputab kõndides habet, kõigutab sarvi; ajaviiteks lööb ta silmad ka üle salve kaevu, näeb sääli rebast ja küsib: „Mis sina sääli teed, rebasetaat?“ — „Puhkan, vaderike,“ vastab Reinuvader, „sääli üleval on suvel hirmus kuum, sellepärast ma siia asusingi. On hää vilu olla. Külma vett on siin niipalju kui süda soovib.“

2. Sikk oli ammugi juba keelekastet otsinud. „Kas vesi on hää?“ küsib ta rebaselt. „Ütle mata hää, puhas ja külm!“ vastab rebane kavalalt. „Hüppa ³ ka siia, kui soovid, meil on siin ruumi

mõlemaile.“ Sikk kargaski rumalast pääst kaevu, ja nii suure hooga, et pidi rebase surnuks lööma. Rebane aga pahandas: „Oh, sa va habemega kergats! Näe, ei mõistnud hästi karata — pritsisid mind veega.“ Sedamaid kargas ta ise siku selga, seljast sarvedele ja säält üles raketele⁴. Alles teisel päeval otsiti sikk üles ja tõmmati sarvipidi välja.

¹ vt. § 117!

² vt. § 119!

³ vt. § 118!

⁴ vt. §§ 71—77!

159. Hunt ja hobune.

Ühel kevadisel ööl oli onu vana kõrb oma varsaga¹ metsa serval koplis. Kõrb oli päeva otsa tööd teinud ja nosis nüüd hoolega värsket rohtu. Varss magas. Korraga tuli metsast suur hall hunt välja ja tahtis varsa kallale karata. Varss ehmus hirmsasti ja jooksis ema kaela alla. Hunt laksutas oma koledaid hambaid ja küsis pilgates kõrvilt: „Palju niisugune varss ka maksab?“ — „Ei tea pääst ütelda,“ vastas kõrb kavalasti, „aga peremees kirjutas ta hinna minu tagumise jala kabja alla. Kui tahad, võid säält vaadata.“

„Näita välja!“ nõudis hunt uudishimulikult. Kõrb pööras tagumised jalad hundi poole ja tõstis kabja üles. Hunt sirutas kaela õieli ja vahtis. „Midagi ei ole siin näha,“ urises ta. — „Vaata paremini,“ ütles kõrb ja virutas kabjaga hundile vastu nina, **nii et** hunt kukerpalli lendas. Siis jooksis ta varsaga tuhatnelja onu õueväravasse. Hunt ei julgenud sinna järele minna, vaid sörkis verise ninaga metsa tagasi.

Hõbedane kuu aga üleval taevas naeris seda lugu,
nii et põsed vabisesid.

J. Kuulberg.

¹ vt. § 114!

160. Elevandi mälu.

Liikus läbi väikelinna tänavate **looma-aed**, mille **hiilgenumbriks** oli noor elevant. Kui mööda mindi ühest **juurvilja-poest**, andis selle omanik elevantile paar peotäit oma kaubast — asi, mida ei juhtu sagedasti ning mis seepärast meelde jäi.

Aasta pärast juhtus looma-aed sinnasamasse linna ning jäi sinna ööbima¹. Elevantis ärkasid mälestused. Ettevaatlikult vabastas ta enese ning suundus² juurvilja-poe poole. Mis teha? Uks kinni! Tõuge õlaga, uks avaneb ja kõik need hääd asjad on saadaval. Noh, ta just risti ette ei löönud, kuni viimaks sai kibeda õpetuse, et juurvilja-poed pole sugugi kohased peatuskohad elevantidele, eriti kell 3 öösi.

¹ ööbima — ööseks, öömajale jääma, ² end sihtis, juhtis.

161. Rebane.

Vana Reinuvaderi **koobas**¹ asus tihedas² metsas. **Maaaluses** koopas elas ta oma erkude poegadega. Rebase pesal oli mitu sügavat **sala-auku** ehk **urgast**, kus ta hädakorral varju leidis. Üks **urgas** asus koguni koopa suu juures. Ses **urkas** armastas ta linde varitseda. Ka kütt Andres ei sallinud rebast sest ajast, kui tal tibukesed kanakuudist kahanema hakkasid. Andresel oli kindel nõu rebase **koobas** üles otsida ja rebane ühes poegadega **koopast** ära tuua. Kui Andres **koobast** kaevas, pääsis Reinuvader küll ühest

sala-urkast minema, kuid tillukesed pojukesed pidi ta seekord kurjale Andresele jätma.

¹ vt. §§ 88, 89 ja 90!

² vt. §§ 67—70!

162. Hää, kui inimene oskab lugeda.

Olid kaks poissi, Endu ja Pärt. Endu ei osanud sugugi lugeda, Pärt aga veeris vaevaliselt ning seejuures pidi ta tingimata sõrmega järke hoidma. Kord nägid poisid maantee ääres posti, mille ülemisel otsal oli lai silt suure selge kirjaga.

„Loe, Pärt, mis sinna on kirjutatud!“ ütles Endu. Pärt katsus veerida, **kuid**¹ ikka läksid tähed segi. Viimaks otsustas ta posti otsa ronida, **et**¹ sõrmega järke hoida. Sääl luges ta veerides:

„Pa-lu-tak-se pos-ti kül-ge mit-te puu-tu-da — post on vär-s-kelt vär-vi-tud!“ Ja siis ütles ta Endule: „On ikka tõesti tulus, kui inimene lugeda oskab — nüüd tean ma, **et** ei tohi posti külge puutada...“

¹ vt. § 125!

163. Siil.

Siil see sammub siledalt
koera kongi ette:

„Anna aset, Krantsike,
kärvan külma kätte!“

„Tule sisse, siilike,“
Krants siis kohe hüüab:

„Ruumi sääl, kus igamees
rahu hoida püüab.“

Oli sisse saanud siil,
okkad¹ püsti ajas.

„Ai!“ ju kaebas Krantsike,
„ruumipuudus majas!“

„Ruumi minul rohkesti!“
hüüab siil tall' vastu.

„Kellel kitsas elada,
eks see välja astu!“ M. J. Eisen.

¹ vt. § 84!

164. Paha sulg.

Väike Toomas vaevleb kogu tunni kirja kallal: kiri ei taha ega taha minna. Ja õpetaja on tige ja pahane ja tapleb: „Toomas, Toomas, kui sa **paremini**¹ ei kirjuta, siis jätan su istuma!“

Toomas püüab, aga ikka ei lähe töö.

Sääl hakkab Toomas sulge puhastama, ja oma suureks imeks näeb ta, et sulel pikuti pragu sees on. Ruttu jookseb ta õpetaja juurde, surub sule otsa vastu küünt, nii et sule pragu hästi selgesti silma paistaks, ja räägib tõsiselt: „Kuulge, õpetaja, **andke** mulle teine, parem sulg; sellega ei saa keegi kirjutada, see on ju lõhki!“

E. Peterson.

¹ ikka tuleb kirjutada: **paremini**, sagedamini, julgemini, ohtramini; **selgesti**, sagedasti, julgesti, targasti jne. (mitte paremine, selgeste jne.).

Küsimusi. Miks kirjutame sõnas „andke“ „d“, aga sõnas „võtke“ „t“? Millal kirjutame „võidke“, aga millal „võitke“?

165. Kahekordne suplemine.

Ema peseb kõõgis pesu, viieaastane Antsuke aga mängib õues oma liivahunniku juures. Korraga kuulleb Antsuke tagaõues pörsaste tusast ruigamist. Et Antsukesel aeg igavaks läheb, sammub ta kärssnina-

kesi vaatama. Poisike leiab kärssninad porilombis rahulikult magavat. Antsukene ei karda põrsakesi, seepärast ruttab¹ ta pika roikaga neid porist välja ajama. Kuid väike mehike libiseb ja kukub¹ porilompi. Nuttes sammub Antsuke kõõki, kus kohkunud ema poisi rõivastest lahti koorib ja ta külma veega puhtaks peseb. Antsukesele ei meeldi külm vesi, seepärast kisendab ta ema käte vahel kõvemini kui porilombist tulles. Viimaks paneb ema Antsule puhta pesu selga ja talutab nuuksuja poisiplõnni voodi, kus mehike pool päeva peab järele mõtlema, miks ta porised rõivad veel kuivavad.

¹ vt. § 118!

166. Uinulaul.

Tule, tule, unekene,
 tule, uni, uksest sisse,
 astu, uni, aknast sisse,
 kuku¹ lapse kulmu pääle,
 lange lapse lau pääle,
 sihi lapse silma pääle,
 astu lapse asemelle!

Maga kaua, kasva suureks,
 kasva suureks, karjaskäija²,
 karjaskäija, marjatooja,
 orusta hobuse tooja,
 soosta lehmade lennutaja!

Rahvalaul.

¹ vt. § 118!

² vt. § 18!

Ülesanne: Kirjutage neli lauset, kus tarvis kirjutada: käia, käija, viia, viija!

167. Naljajutt.

Raamatukaupmees Timm oli pika tee ära käinud. Ta heitis metsaservale puhkama ja jäi magama. Seda nägi poisiplõnn Tomm, **kes oli halb poiss**, ja tahtis kaupmehele teha halba nalja. Tomm katsus ära viia Timmi rasket raamatukasti. Ent seda ta ei jõudnud. Nüüd ta kutsus omale abiks teise poisiplõnni Simmi. Kui Tomm ja Simm kastiga minema läksid, ärkas Timm. See võttis üleannetud poisid käsile. Et lapsed alles kuueaastased olid, ei andnud ta neile „kasejuustu“, vaid võttis pambust raamatu, **mille kaanel oli suur punane kukk**, ja pani Tommi ja Simmi lugemist õppima.

Küsimus. Miks on selles jutukeses „kes oli halb poiss“ ja „mille kaanel oli suur punane kukk“ komade vahel?

168. Roti pulmad.

Oiu-roiu, rotil pulmad!
Hiire tütar läks mehele
nirgi noorele pojale.
Sääl olid uhked pulmalised,
mõnusamad mängumehed.

Hunt oli viie viiuliga,
karu kahe kandelega,
kukk oli kuldakannustega,
rääku restis rätikuga,
vares vaskivankerilla,
teder takuse tanuga,
harak halli manteliga.

Sokk oli söögi valmistaja,
rebane roa tegija;
kana kalja kättekandja.
Lõokene lõhkus puida,
põder pühkis põrandaida,
jänes küüris taldrikuida.

Rahvalaul.

Märkus. Tuletage meelde §§ 18, 19, 20, 21!

169. Vesi on ees.

Isa tuleb kuueaastase pojukesega esimest korda ranna poole. Juba eemalt paistab lai vetepind.

„Vaata, pojuke, sää! ongi meri!“ hüüab isa.

„Ma ei näe merd, isake,“ seletab poiss ja vaatab ja vaatab.

„Vaata ometi, sää!“, seletab isa.

„Noh, kas näed nüüd vaikselt tukkuvat¹ merd?“ küsib isa.

„Jah, ma näeksin võib-olla...“ seletab poeg, „aga...“

„Aga mis viga?“ pärib isa.

„Vesi on ees!“ pahandab poeg.

¹vt. §§ 63 ja 64!

170. Väikesed mardisandid.

„Ennäe väikesi mardisante,“ ütles pereema, võttis küünlatule laualt ja valgustas poistele näkku. „Küll on aga väikesed! See esimene, see nüüd küll kellegi mardisant ei ole, see on ju põialpoiss! Kas oled põialpoiss?“ — „Ei ole,“ vastas väike mudilane. „Kes sa siis oled?“ — „Mäidu!“ — „Noh, kui sa Mäidu oled, siis sul on õigus mardisandiks tulla,“

ütles perenaine, läks kapi juurde, löikas igale lapsele tüki mardipäeva karaskit ja võidis¹ mett päale. Aga oli magus!

A. Kitzberg.

¹vt. §§ 37—40!

171. Talvel.

Küll on kena kelguga
hangest¹ alla lasta;
kaugel luhal säravad
jää ja lumi vasta.

Lumehelbed hiilgavad,
puudel ehted uued;
kadakatel karjamaal
seljas lumekuued.

Tihane ja varblane
aida ukse taga
otsivad ja ootavad,
et saaks iva aga.

Langeb mõni ivake —
üks kui teine varmas²;
iga kehvem kestake
näljasele armas...

Küll on kena kelguga
hangest alla lasta;
kaugel luhal säravad
jää ja lumi vasta.

R. Kamsen.

¹ üks hang lund või liiva, kaks hange lund või liiva, aga kaks hangu (tööriista),

² üks lumehelve — lumelemm, kaks ilusat lumehelvet, need ilusad lumehelbed,

³ virk, kärmas.

K ü s i m u s. Missugusele küsimusele vastavad sõnad:
säravad, hiilgavad, otsivad, ootavad?

Ü l e s a n n e: Kirjutage või ütelge neli lauset, kus
tarvis kirjutada: säravat, hiilgavat, otsivat, ootavat!

172. Vahvad rästad.

Ja nüüd kuulake, kuidas kord halvasti läks Jussil, suurel hallil kassil. Kord pääle lõunat nägin aia poole pöördud aknast, kuidas ta hiilis müüri varblaste poole, kes endile sääli toitu otsisid. Juba tahtis ta hüpata, kui teda märkasid paar muusträstast, kes kohe kisa tõstsid, ja varblased lendasid rõõvli nina alt ära. Rästaste kisaga ühinesid varsti ka varblased, kes kirusid **aupaklikust** kaugusest, kuidas aga oskasid. Rästad julgesid veel rohkem. Kiiresti lendasid nad Jussi ümber, andes igal parajal juhul talle hoobi **nokaga** või tiivanukiga. Kass katsus end kaitsta küüntega ja kuidagi kõrvale hoiduda vaenlase eest. Nii oleks kestnud veel teab kui kaua see võitlus, **mida elustasid varblased oma kisaga**,¹ kui ei oleks taganenud Juss. Aeglane tagasimineku muutus tal lõpuks kiireks põgenemiseks, kuna rästad veel kaua tiirlesid oma võidupaiga ümber.

¹ vt. § 131!

173. Siga.

Üks kingsepp ja suur jutumees jutustas kord loo, mis talle karjapoisina juhtunud.

Mingi paha teo eest oli tulevane kingsepp põrsa surnuks lõõnud. Et põrsaid palju, siis arvanud ta võimalikuks kadunu lihtsalt surnuks vaikida. — „Eks lähe niisama läbi,“ mõtelnud ta ja matnud korjuse

rukkipõllu vesivakku, paar korda pastlaninaga mulda pääle kaapides. Õhtul südamerahuga **koju** minnes ja üsna **kodu** lähedale jõudes kuulnud ta äkki selja taga just põrsa ruigamise lähenemist — ja varsti jõudnudki mahamaetud ja ülestõusnud **põrsake** tervena ja lõbusana karjale järele. Tema surm oli olnud lihtne minestus.

A. Adson.

174. Koera unenägu.

Oli videvik. Päike oli juba loojenenud, ja Muri magas põrandal magusat und. Korraga hakkasid ta jalad liikuma kui masina vändad ja ta suu tuksatas, nagu haaraks ta kedagi. Ta sibas ikka edasi, kuni viimaks tume „**auh**“ kuuldavale tuli. „Võta, Muri, ära jäta!“ hüüdis minu noorem vend, mispääle Muri veel hullemini rabelema hakkas. „Võta, Muri!“ hüüdis vend veel kord. Ja Muri sai nüüd omale jalad alla ning pistis kui nool ukse poole, et toast välja pääseda. Suure rutuga ei pannud ta ukse kõrval seisvat pinki, **millel veeämber seisis**¹, tähelegi ning jooksis selle alt läbi. Üks „**mauh**“, ja veeämber kõige veega kukkus „**mauhti**“ Murile selga. Külma vesi, mis koera üleni märjaks tegi, äratas ta unenäost, ja kurvalt, oma peetusest aru saades, lohistas Muri end nurka.

¹ vt. § 131!

175. Liiumäel.

Paksu lund sajab taevast maha. Ka mina lähen oma kollase kelguga liiumäele. Sääl ootavad mind Juku, Kusti, Priidu ja mitmed teised sõbrad. Sinna

jõudes torman ma kohe üles märke. Teised poisid üksteise järele vuhisevad juba mäekülge mööda alla. Kohe istun ma kelgule ja sõidan teistele järele, **nii et** lumi kahele poole tuiskab. Alt orust üles minnes tõugatakse nõrgemaid poisse kohedasse¹ lumme ja võetakse teiste kelkudest² kinni, et kergema vaevaga märke jõuda. Kõigil külmetavad jalad ja nina. Aga sellest ei hooli keegi. On juba pime, ja ma lahkun sõpradega² liumäelt.

¹ vt. §§ 67—70!

² vt. §§ 55—61!

176. Veski Peeter.

Ega see Veski Peeter nii halb poiss olnudki, et tema linnupesi oleks tahtnud lõhkuda. Kord leidis ta veskijärve äärest heina seest metspardi pesa, mille ümber vees väikesed pardipojad ujusid. Ta tahtis ühte omale. Mõtles, et kui kätte saab, kasvatab pardipoja suureks. Ei ta teadnud, et inimene ei saa metspardi poega, **kui see on alles väike**, ka kõige suurema hoolega üles kasvatada, sest loomake sureb kätte ära. Hoolsasti varitsedes sai poisike pardipoja viimaks tõesti oma suurde¹ kaabusse. „Käes!“ hüüdis ta ja upitas kübarat kõrgele.

Säälsamas järve kalda sees oli vanal vähil **urgas**. Sõrg püsti, oli elukas kõige selle aja vee seest Peetri talitamist päält vaadanud. Ta oli pardipoegade sõber. See talle ei meeldinud, et Peeter ühte ära tahtis viia. Vähk vennike asus Peetri varba otsast kinni ja näpistas teda nõnda kangesti, et Peeter suurte valude pärast hädahäälega „aii!“ karjus. Kübar oli

vees, pardipoeg aga pani ujuma mis lüdinale. Teist korda Peeter enam pardipoegi kiusama ei läinud.

„Lasteleht“.

¹ suurde (suuresse), uude (uuesse), viide (viiesse), kuude (kuuesse) jne.

177. Minu vanaema.

Vanaema helde, lahke, oli kallis minule, oli minu lapsepõlve soojendaja päikene!

Kuis ta õnnis pehmel käel minu pääkest silitas, armurikkal häälel, sõnal õpetas ja juhatas!

Hauas hingab vanaema, aga minu südame jäänd on läige tema silmist, tema kuju kullane.

Kullerkupud¹, jaanililled¹ eide haulal õitsegu, tähe sära, päikse hiilgus kallist kalmu ehtigu!

Anna Haava.

¹ vt. § 49!

178. Laps ja lilled.

Hüpeldes jooksis laps õitsvale aasale, et noppida lilli¹, ilusaid, lõhnavaid lilli. Aasale jõudes nägi ta imeilusat liblikat lillelt lillele lendavat. Hõisates tõttas ta liblikat kinni püüdma, kuid liblikas lendas just ta nina alt minema. Kuid edasi ajas laps liblikat taga. Ikka edasi põgenes põigeldes imeilus liblikas ta eest. Viimaks tõusis liblikas kõrgele. Imestanult jäi laps talle järele vahtima. Vahtis, vahtis, kuni liblikas ühte sulas sinise taevaga. Vahtis veel enamgi kahetsevalt talle järele. Kuid siis tulid talle meelde lilled, ilusad, lõhnavad lilled. Ja ta kumardus, et noppida lähemalseisvat lille. Kuid hirmsasti ehmus ta, kui märkas, et ta liblikat püüdes oli

kõik lilled, ilusad, lõhnavad lilled ära tallanud. Nut-
tes sammus lapsuke kodu poole. R. Korp.

¹ kaks lille, palju lilli.

179. Kui Liisi emale arve kirjutas...

Liisi nägi kord, kui ema arvete järele raha mak-
sis. Sellest tuli ta hää mõtte pääle: temagi kirjutas
arve, mille sisu oli järgmine:

Liisi arve emale.

Olen puid kõõki kandnud 6 korda	6 senti.
Käisin poes leiba toomas 2 korda	4 „

Kokku 10 senti.

Ema naeratas Liisi arvet lugedes, aga ei lausu-
nud ometi sõnagi. Teisel päeval leidis Liisi laualt
järgmise arve:

Ema arve Liisile.

Hää kodu eest kümne ¹ aasta jooksul . . .	ei midagi!
Söögi ja rõivaste eest	ei midagi!
Emaliku hoole ja helluse eest	ei midagi!

Kokku ei midagi!

Suure rõõmu- ja rahuldusetundega oli Liisi oma
arve eest saadud raha hoiukappi pannud, aga nüüd
ema arvet lugedes punastus ta häbi pärast ja hakkas²
nutma. Selle järel jooksis ta ema juurde, hakkas ta
kaelast kinni ja palus oma mõtlemata tegu andeks.
Talle antigi andeks, aga seegi ei maksnud midagi.

Soome keelest J. Kangur.

¹ vt. § 26!

² vt. § 117!

180. Lapse mure.

Millal maksan memme vaeva,
hää ema piima vaeva,
kahel käel kandemise?
Oh, minu hella emakene,
kuidas sa mind kasvatasid,
kasvatasid, kallistasid,
üles tõstsid, hüpatasid,
maha pannes mängitasid,
suu juures suisutasid,
kahel käel kiigutasid.
Viisid põlled põllu pääle,
panid parmaste¹ vahele,
sületäie keske'elle,
et ei tuleks tuuli pääle
ega veereks vihmahoogu,
ei sajakš sadu rumala.
Millal maksan memme vaeva,
hää ema piima vaeva,
kahel käel kandemise?

Rahvalaul.

¹ parmas — sületäis.

181. Pisuhänd.

Oli pime sügisõhtu. Isa ajas meid vennaga vallamajja ajalehtede järele. Püüdsime¹ küll vastu pui-gelda, aga ei aidanud midagi. Isa sai koguni pahaseks ja ütles: „Suured poisipõrakad, kardavad pimedat! Kas teil häbi ei ole?“ Hakkasime² siis minema.

Vallamajja oli meilt umbes poolteist kilomeetrit. Olime juba enam kui poole maad ära käinud ja hakkasime parajasti Tondimäest üles minema, kui äkitselt teisel pool mäge keegi koleda häälega röögatas.

Samal silmapilgul kerkis nagu maa alt hirmus elukas mäeharjale. Silmad põlesid teisel pääs nagu kaks ümmargust tulekera ja lõugade vahelt lendasid tulised sädemed välja. Kõige hirmsam aga oli see, et peletis ähkides ja turtsudes mööda teed otsekohe meie poole tormas. Ma ei mäleta, kumb meist enne jooksmata pistis, kas mina või vend, aga see on mul selgesti meeles, kuidas me mõlemad lähema kaera-rõugu all kõverduksime³ ja kõigest kehast värisesime.

Alles siis, kui koleda eluka ähkimine juba ammugi oli vaikinud, julgesime endi peidupaigast välja puggeda. „Pisuhänd,“ sosistas vend saladuslikult, ja mina olin vaikides nõus. Ilma pikemat aega viitmata hakkasime kodu poole liduma, vend ees ja mina järel. Üleni higised ja hirmust poolsurnud jõudsime¹ viimaks koju. „Kus ajalehed?“ küsis isa. Lõõtsutades jutustasime talle selle hirmsa loo. „Mis see muud oli kui auto,“ ütles isa naerdes, kui meie endi jutustuse olime lõpetanud. Kuri ta aga meiega ei olnudki⁴.

J. Kuulberg.

¹ vt. §§ 37, 38, 39!

² vt. § 117!

³ vt. § 115!

⁴ vt. § 109!

182. Hunt, sokk ja kapsad.

Üks mees pidi hundi, soku ja korvitäie kapsaid¹ üle jõe viima. Aga vene oli nii väike, et² ta neist

korraga ühe ainsa pääle võis võtta. Esiti mõtles ta: „Kõige sündsam³ oleks, kui hundi enne üle viin, muidu võiks ta mul soku ära murda.“ Hunti lotja vedades nägi ta aga soku nii hiilgavate silmadega kapsaste pääle vahtivat⁴, et ta ruttu ümber pöördus, hundi kapsaste juurde jättis ja sokuga⁵ üle jõe minema tõttas. Mees oli selle targa nõu üle väga rõõmus ja naeris hundi pahameelt, kes tusasel näol sokust lahkus ja kapsaste pääle sugugi ei vaadanud. Siinamaani läks kõik hästi. Aga kui mees teist korda üle tahtis sõita, tuli uus päävalu. „Võtan ma hundi kaasa,“ ütles ta, „siis pean ta soku juurde jätma, kui kapsaste järele tulen, ja ma tean, mis siis sünnib. Võtan ma aga kapsad ja jätan hundi ootama, siis sööb tige sokk mu kapsad seni tõesti ära, kui hundiga teel olen. Mis ma mehike nüüd tahan teha?“

Mehel oli hää nõu kallis. Inimesi ligidal ei olnud, kõisi ka mitte; muud midagi, kui pidi nõu leidma.

Lõppeks hüüdis ta: „Käes ta on!“ Ja vaata, nõu oli hää. Nüüd viis mees oma voori üle jõe, nii et keegi teisele kahju teha ei saanud. — Kes teist võib ütelda, kuidas see sündis?

C. R. Jakobson.

¹ vt. § 24!

² vt. § 126!

³ vt. § 113!

⁴ vt. § 64!

⁵ vt. §§ 48, 53, 54!

183. Põrsad.

Ühel ilusal kevadehommikul, nii kirsside¹ õitsea- ajal, marssisid põrsad pooluimaselt ning torsakalt

põllule. Väikesele Hansule, kes nende karjane oli, ei meeldinud põrsaste torss, seepärast otsustas ta kärssninade torssi peletada. Hanss mõtles ühe marsi- viisi, porssis sellele sõnad juurde ning sammus mars- sides edasi. Marss meeldis põrsastele. Kõik põrsad tõstsid nüüd kärsad püsti ning marssisid ühes Han- suga rõõmsalt põllule. Põld oli suur ning laialine ja toitu iga põrsa maitse järele. Iga kärssnina võis toidu otsimises isekursi võtta. Et Hansul igav ei hakkaks, istus ta kivile, kodus ajaviiteks karssi ning ümises üht kena valssi. Juba olid mõningatel põr- sastel kõhud täis ja nad pöönutasid päikesepaistel. Kuid mõned põrsad ajasid veel maiust taga ning kündsid kärssadega maa seest juuri. Peagi sai ka viimastel kärssadega kündmisest isu täis ning nemadki heitsid päikesepaistele oma kärssi sirutama.

¹ vt. § 114!

184. Lilleke.

Maas magas pisike pikergune lilleseeme. Juba tungis säält esile peenike idu¹. Aga ümberolev muld oli alles nii külm, jääne, et väike taimetibuke ei usal- danud pääd tõsta. See kükitas sääl peidus, vilets ja kõhetuke².

„Kasva ja saa ilusaks!“ mühas mets uhkesti ja käredesti. Aga taim ei kasvanud.

„Kas sa ei tahagi kasvada?“ kädistas harakas omakorda ja hakkas väetikesega riidlema. Aga ehk ta küll pisikese kõrvad täis riidles, ei hakanud³ eoke sellegi pärast paisuma.

„Ah, sa hakkad vastu! Oota, küll ma sind õpe- tan!“ hüüdis tuul ja vitsutas väetikest rängasti oma

külmade hõlmadega — nii rängasti, et vaene väike taimeke selle kätte oli suremas.

„Illike, kas nad sulle kurja teevad?“ küsis päike osavõttlikult⁴ ja riputas pilvist kevadekastet ning soojendas seemet ja ümberolevat mulda oma teradega.

Ja näe! Taim tärkas, virgus tõusma, ja sellest ülenes kaunis ja häälohnaline lill.

A. Salo.

¹ üks idu, need eod, eoga, idudega,

² kõhnake,

³ vt. § 119!

⁴ vt. § 25!

185. Kibuvitsa-lill.

Leidis nõmmelt poisike
kibuvitsa-lille,
oli noor ja kaunike.
Tuli joostes poisike,
vahtis kummargile.
Mis sa vahid, poisike,¹
kibuvitsa-lille?

Ütles poiss:² „Ma murran sind,
kibuvitsa-lille!“
Vastas lill:² „Ma nõelan sind,
kui ei jäta rahu mind —
ajad nutupilli!“
Ülemeelne poisike,
ära kisu lille!

Murdis siiski³ poisike
kibuvitsa-lille.
Pani vastu lilleke,
nõelas poissi vahvasti,
ei saand temast üle.
Oh sa kuri poisike,
miks sa murdsid⁴ lille!

W. v. Goethe' järele vabalt K. E. Malm.

¹ vt. § 132!

² vt. §§ 138 ja 140!

³ vt. § 109!

⁴ vt. §§ 37 ja 39!

186. Külvamas.

Isa oli Valdiga mõrdu vaatamas. Need olid lastud piki kodulahte. Ja oli tulnud paras kandam¹ kalu.

„Varsti võtame külvi käsile,“ sõnas isa rannast tulles Valdile.

„Isa, kas saan ka mina oma põllu?“ küsis Valdi.

„Võid saada,“ oli isa nõus. „Saunapõllu otsas on väike kargesiiluke². Võid selle üles kaevata ja põlluks harida.“

„Mis sinna peaks külvama — kaerad või odrad?“ kaalus Valdi.

„Uudismaale võiks kõige päält kaerad teha,“ arvas isa.

Ja asi oli otsustatud.

Isa ootas veel paar päeva, ja siis algas külvitegu.

Pahemas käes oli isal seemnekülimiti. Parema käega pildus ta seemneid põllule.

Lõunaajal sai Valdi isalt külimitu laenuks.

„Nüüd ma olen isa,“ ütles Valdi emale, minnes oma väikest põldu seemendamata.

Sadu tuli nagu kutsutud isa ja Valdi külville.

Pea laotus õrn roheline vaip üle mustade põldude.

Isa ja Valdi rõõmutsesid, nähes oma seemneõnnistust.

M. Nurmik.

¹ koorem, ² söödis maasiiluke.

K ü s i m u s. Millal kirjutatakse „pikki“?

187. Notsu ja Possa.

Notsu ja Possa, kaks noort sigudikku, olid hääd sõbramehed ega hoolinud sellest midagi, et ka Alatare lesknaise sigudik hää meelega tahtis nende sõber olla. Nemad lugesid end paremaks, sest et nad Mäetarelt pärit olid. Seepärast oli lesknaise põrsal muidugi meel hale, sest tema pidas ennast samasuguseks põrsaks kui nemadki.

Kui nüüd Notsut-Possat ühel ilusal päeval vähe jalutama läksid, vaatas Alatare sigudik neile nukra meelega järele, et teda kaasa ei võetud. Notsut-Possat ei viitsinudki väga kaugele minna, istusid kraavi kaldale jalgu puhkama ja jäid säääl päikese paistel vähe tukkuma. Seda nägi Alatare kärssnina, hiilis salamahti ligidale ja sidus Notsu ja Possa sabad sõlme. Ise ta itsitas kui kelm kunagi oma tembu üle.

Kui nüüd Notsut-Possat ärkasid ja kumbki omale poole tahtis minna, vaata, siis oli kisa lahti! Alatare kärssnina pühkis aga irvitades¹ kodu poole. Notsu ja Possa kisasid kui aia vahel, aga lahti nad ei pääsnud, enne kui keegi tuli ja sõlme lahti tegi.

Sellest loost võib seda õppida², et kaks sõpra kunagi kolmandat, **kui see ka sõber tahab olla**, ei pea ära põlgama. Muidu võib sellest kergesti vihamees saada, kes kipub vingerpussi mängima.

A. Kitzberg.

¹ irv (pilge), aga **hirv** (mäletseja loom), ² miks ei õpita?

188. Käbilind.

(Katkend.)

Käbilinnu karakter on väga meeldiv: ta on lahke, usaldav ja sõbralik omasuguste ning teiste lindude vastu. Kartlikuks läheb ta alles pärast pikka tagakiusamist. Tuleb ette, et käbilind siis veel oksale jääb istuma, kui ju püssilaeng ta kõrvalt paarimehe surmas. Vangipõlves leebib¹ käbilind ruttu oma peremehega, rõõmustab teda oma lahke lauluga ning elava, rõõmsa loomuga. Puuris ei püsi ta palju paigal seista, vaid ronib ühtelugu noka ja varvaste abil ühest kohast teise, laseb ka, **nagu papagoi**, hääl meelel sõrmega oma lagipääd sügada. Lõhkumine ja murdmine on käbilinnul taltsutamatuks kireks kasvanud, mida ta alati peab täitma. Käbide puudusel heidetakse temale puupulki ette, mida ta suure lõbuga pilbasteks teeb. Pole tal seesugust materjali ees, siis

hakkab² ta puuri seinte kallal oma jõudu proovima.
Puust puur ei suuda teda üldse kinni pidada.

M. Kampmann.

¹ sobib,

² vt. § 118!

189. Kodu.

(Katkend.)

Mis neid inimesi nii vara ja õieti vastu enda tahtmist üles ajas, mis neilt nende magusa une võttis, neilt niiviisi terve suve, aastad käest kiskus, neid surmani vanaks tegi ja viimaks ära väsitas, seda on ühe sõnaga raske ütelda. Ma arvan, et seda tegi õiguse pärast seesama kodu, millest ma praegu kõnelen. Tema oma põlluga, heinamaaga, teedega, hoonetega ja metsaga ümberringi ärataski inimesi üles. Tal oli kas südames või mujal¹ niisugune salajõud ehk -võim, ja see ajas une silmist hommikul ja pidas hilja õhtuni inimesi nagu nõiakäega kinni. Oleks tal olnud toredad hooned, tore põllupind, rohurikkad heinamaad, oleks mõisa mets ümberringi oma olnud, ja see vesine liivane maa, kuhu hobune kõhuni sisse vajus, ja seegi vesine alus oli teise oma. Aga ometi võis see vaene kodu kutsuda, käskida, sind puruväsinuks teha, juuksed sul halliks muuta mure pärast. Kiruda ei julgenud teda keegi, söimata ja vanduda ei sõandanud kõige julgemgi². Küll sai vahel kivi ja kändki² kurje sõnu kuulda, aga kodust ei kõneldud kurja. Muudkui joosti, käidi kähku, täideti käsku, nuteti, paluti ja oldi mures, nii kui inimene võib mures olla — kodu pärast.

J. Lattik.

¹ vt. §§ 18, 19, 20!

² vt. § 109!

190. Mu isamaa armas.

Mu isamaa armas,
kus sündinud ma,
sind armastan ma järjest
ja kiidan lauluga.

Ei hõbedat, kulda
ei leita me maal,
kuid viljakandjat mulda
on küllalt igal pool.

Ei palmipuid, seedreid
küll kasva me maal,
meil siiski kenad männid
ja kuused, kased ka.

Oh õitse veel kaua,
mu isade maa,
see maa, kus palju vahvust
ja vaimuvara ka!

Su hooleks end annan
ja truuks sulle jään,
niikaua kuni rahus
su mullapõue läen.

Fr. Kuhlbars.

Lisa.

H-ga algavad sõnad.

Haab (puu)	hakk, haku (= al- gus)	hang, -e (lund, liiva)
haak		
haam (= võrkkott, mõrd)	hakk, haki (lind; viljahunnik)	hang, -u (tööriist)
haamer	hakkama	hangeldama
haampalk	hala (= lein, kur- bus)	hani
haarama		hankima (= muret- sema, nõutama)
haav (= lõige)	halastama	hantvärk (= käsi- tööline)
üks-haaval	halb	hantu
haavel	haldjas	harakas
haavik	hale (= kurb)	harbe (= hüppe- samm)
habe	halg (= puu- lõhandik)	harf (= püst- kannel)
habras	haljas	hargnema
hagerik (= hurtsik)	hall, -a (sade)	hari
hagijas	hall, -i (karv, värv; haigus)	haridus
haga (= vits, oks)		harilik
hagu (= puuoksad)	halleluuja	harjas
haige	halloo!	harjuma
haigur (= hall kurg)	halvama	hark
haigutama	halvaa (magustoit)	haru (= oks)
hais (= lõhn)	hame (= särk)	
hakkama	hammas	

haruldane	hiidlane	hoovama
harutama	hiiglane	hopp (hopsassa!)
harv (= mitte harilik; hõre)	hiilgama	hospidal (= haige- maja)
haspel (= viipsik)	hiilima	hubane (= lõbus)
haud	hiinlane	hudi (= vemmal)
hauduma	hiir	huikama
haug	hiis	hukkama
haugas (lind)	hilja, hiljuti	hulk (= palju)
haukuma	hilju	hulkuma
-----	hiljukesi	hull
heegeldama	hilp	hullama
heeringas	himu	humal
heie (= kiud)	hind	hunnik
hein	hing	hunt
heitma	hirm	huntsakas
helde	hirnuma	huri (= pöörane, meeletu)
hele	hirs, -rre (= puu, malk, õrs)	hurjutama
heli, helisema	hirss, -i (vili)	hurraa!
heljuma	hirm	hurt (= jahikoer)
helk (= läige; kõla)	hitse, hitsme (= külvirida)	hurtsik
hell	-----	huugama
helses	hobune	huuk (= lume- öökull)
helpima	hoiatama	huul
helve (= lume- lemm)	homme	huupi
herilane (putukas)	hommik	huvi
hernes	hoob (= kang)	hõbe
-----	hoog	hõde (= helve, ebe)
higi	hool	hõikama
hihiil	hoone	hõim
	hoop	
	hoov	

hõiskama
hõljuma
hõlm
hõlpus, hõlpsasti
hõre
hõõgama
hõõruma
hõõtsik (= pugu)

häbi
häda
häll
hämar

händ
hänilane
härg
härm
härra
härras, härda
hästi
hävitama
hää
hääbuma (otsa
saama)
hää

hööritama
höövel

hüljes, hülge
hülss (= kest)
hümn
hütt (= hurtsik)
hüppama
hüva
hüüdma

Sisustik.

I. Sõna-, hääliku- ja muutmisharjutisi.

	Lk.
1. Mis ja kes?	7
2. Oleviku ainsuse 3-mas pööre	8
3. Kanakese unenägu (alus). E. Enno	8
4. Pöörete lõpud	9
5. Pöörete lõppudele jooned alla tõmmata	10
6. Leevike (pöörete lõpud). J. G. Schwartz	11
7. Pikad täishäälikud	12
8. Kaksiktäishäälikud	12
9. Raha-auk (§§ 7 ja 8). M. J. Eisen	13
10. Jukul on tugev jõud (kaashäälikud)	14
11. K, p, t eesti keele oma sõnade alul	15
12. Minu Tiitsuke (k, p, t)	16
13. Krants Kaalu kallim kaaslane (alliteratsioon)	17
14. Võõrsõnade alul g, b, d	17
15. Pärisnimi	18
16. Asesõnad mul, tal jne. ja nimisõnad mull, tall jne.	19
17. Asesõnad ma, me, te jne. ja sõnad maa, muu jne.	20
18. Millal kirjutatakse j ?	20
19. J täishäälikute vahel	21
20. I ja J	22
21. Maias kass (i ja j)	23
22. U ja ü täishäälikute vahel	23
23. S ja h ette ja järele kirjutatakse k, p, t	24
24. Kirjutada k, p või t kaashääliku s ja h ette või järele	25
25. Kaashäälikute ühendid	26
26. Liitkaashäälikud	26
27. Kaksik- ja kolmikkaashäälikud	27
28. Väljas (liitkaashäälikud). E. Enno	27
29. Vanaema jutt karust (liitkaashäälikud). E. Peterson	28
30. Häälikute välted (a, aa, e, ee, i, ii, o, oo)	28
31. „ „ (u, uu, õ, õõ, ü, üü, õ, õõ, ä, ää)	30
32. „ „ (l, ll, m, mm, n, nn, r, rr)	31

33.	Häälikute välted (s, ss, g, k, b, p, d, t)	31
34.	„ „ (k, kk, t, tt, lt, ld, nt, nd)	32
35.	Õbik (täpid)	33
36.	Harjutis (täpid)	33
37.	Pöördsõnad: hüüdma, leidma minevikus	34
38.	„ kartma keetma „	35
39.	„ hüüdma, kartma „	36
40.	„ „ käskivas kõneviisis	37
41.	Pöördsõnad: hüüdma, kartma da- tegevusnimes	37
42.	Pöördsõnad: nutma, petma käskivas kõneviisis ja da- tegevusnimes	38
43.	H-ga ja h-ta kirjutatavate sõnade tähendus	39
44.	Keskvärre	39
45.	Määrsõna lõpp -sti, -mini	40
46.	„ „ -li, -le, -gil, -kil, -gile, -kile	40
47.	Hüüdsõna	41
48.	Ühesilbised sõnad: lukk, sepp, rutt, kumm, jonn, hull, narr, klass	42
49.	Kott, kotid; hull, hullud	44
50.	Kotti, koti; seppa, sepa	44
51.	Kott, hull jne. mitmuses	45
52.	Kott, sukk, sepp jne. ainsuses	48
53. ja 54.	Kott, sukk, sepp jne. ainsuses ja mitmuses	48
55.	Sõnaharjutis: tiik, pump jne.	50
56.	„ : tõld, vend, mõrd, sulg, lesk jne.	51
57.	„ : sõber, põder, padi, lubi, latv jne.	52
58.	Tiik, piip, taat, rauk jne. mitmuses	52
59.	Hurt, pump, võrk, sõber, õlg jne. ainsuses	53
60.	Lind, kand, tõld, turg, sirp jne. mitmuses	53
61.	Latv, kabi jne. mitmuses	54
62.	Lootsikud, lootsikut jne.	55
63.	Elavad, elavat jne.	55
64.	Säravad, säravat jne.	56
65. ja 66.	Ainsuse osastava lõpul d või t	56
67.	Nobe, mure, rabe, pude jne. käänamine	59
68.	Nobe jne. ainsuse omast. ja mitm. omastav	60
69.	Nobedad, nobedat jne.	60
70.	Nobe jne. kõigis käänetes	61
71.	Hüpe, mõte, äke jne. käänamine	62
72.	Hüpe, mõte, äke jne. ainsuses ja mitmuses	62
73.	Hüpe, hüppe, mõte, mõtte, äke, äkke	63
74.	Hüpet, hüpped, mõtet, mõtted, äket, äkked	64
75. ja 76.	Hüpe jne. ainsuses ja mitmuses	64
77.	Läte (seotud jutt)	66

78.	Tõlge, aade, harbe jne. käänamine	67
79.	Sõnaharjutis: tõlge, aade, harbe jne.	68
80.	Tõlge, tõlke, aade, aate	69
81.	Tõlget, tõlked, kiidet, kiited	69
82. ja 83.	Tõlge jne. ainsuses ja mitmuses	70
84.	Ratas, okas jne. käänamine	71
85.	Rukis käänamine	72
86.	Ratas, rattas, ratast, rattast	72
87.	Ketas, rukis jne. kõik käänded	73
88.	Laegas, saabas, valdas jne. käänamine	74
89.	Laegas, laekas, laegast, laekast, koobas, koopas jne.	74
90.	Laegas, koobas jne. ainsuses ja mitmuses	75
91.	Kolmesilbised -mik, -nik, -lik, -stik, -tik, -ndik, -pik, -rik, -vik sõnad	76
92.	Kahesilbised -ik sõnad	77
93.	Kuristiku, kuristikku jne.	78
94.	Kuristikku, kaustikut jne.	79
95.	Kuristikku, kaustikute jne.	79
96.	Kordamine (§§ 91—95)	80
97.	Sõnaharjutis: b, d, g ja s k a d u m i n e	81
98.	„ „ „ „ „ „	82
99.	Lauseharjutis: „ „ „ „ „ „	83
100.	„ „ „ „ „ „	83
101.	Nimi- ja omadussõnades -kas või -gas	84
102.	„ „ „ „ „ „	85
103.	Sõbraga, sõbraka, kõhuga, kõhuka jne.	85
104.	Mullikas ja vasikas (§ 103)	86
105.	Ilmaütlev ja kaasaütlev kääne	87
106.	Hommik, hommikusse; hommikune, hommikuse jne.	87
107.	Saav ja seestütlev kääne	88
108.	Lühem sisseütlev (tarre, majja jne.)	89
109.	Liide -gi või -ki (linna, tarkki jne.)	89
110.	Väike Vello (§ 109). P. Tõldsepp	90
111.	Tuli, tulede; tulema, tulate jne.	91
112.	Soovide, soovite, haavade, haavate jne.	91
113.	B, d, g püsib s ees	92
114.	Sulahääliku l, m, n, r järel s või ss	93
115.	Tegevust tähendav lõpp -tama või -dama	94
116.	Lõbus hiireke (§ 115)	95
117.	Pöörd sõna I põhimuude	96
118.	„ II	97
119.	„ III ja IV põhimuude	98
120. ja 121.	Liitsõnad	99
122. ja 123.	„	100

II. Kirjavahemärke.

124.	Soov-, käsk- ja hüüdlause	101
125.	Koma eraldab kõrvallausest päälausest	102
126. ja 127.	Enne et, aga, vaid, siis, kuid koma	102
128.	Lausete koondamine	103
129.	Koma eraldab kõrvallausest päälausest	104
130.	” ” ” ”	104
131.	Kõrvallause päälause vahel	105
132., 133. ja 134.	Üte	105
135.	Igas lauses kaks komat	106
136.	Äiu, lahke lapsukene! K. E. Sööt	106
137.	Esimesed lumehelbed. J. Oro	107
138.	Jutumärgid	108
139.	Panna jutumärgid	108
140.	Kaksikpunkt ja jutumärgid	108
141.	Panna kaksikpunkt ja jutumärgid	109
142.	Kaks varblast (jutumärgid). J. Siimer	109
143.	Segaharjutis (kirjavahemärgid)	110
144.	Punktкома, mõttekriips, sidekriips jne.	110
145.	Aino taevaminek (märkide kordamine). M. Okas	111
146.	Tilluke Jüts (märkide kordamine)	112
147.	Ole aus (kirjavahemärgid)!	113
148.	Kivi (kirjavahemärgid). M. Kerg	113
149.	Tipa-tapa hällilaul. E. Enno	114
150.	Ehatäht kiirgab. K. E. Sööt	115
151.	Kuldnokk (panna märgid)	116
152.	Kolmeaastane Aino õpib arvuteadust (kirjavahemärgid)	116

III. Kordusharjutisi ärakirjutamiseks ja etteütlusteks.

153.	Eesti Vabariigi hümn. J. W. Jannsen	117
154.	Kilplaste tarkus	118
155.	Ära mõtle üksnes enese pääle	119
156.	Esimese sõrme upsakus	119
157.	Vanaisa vanadus	120
158.	Rebane ja sikk	120
159.	Hunt ja hobune. J. Kuulberg	121
160.	Elevandi mälu	122
161.	Rebane	122
162.	Hää, kui inimene oskab lugeda	123
163.	Siil. M. J. Eisen	123
164.	Paha sulg. E. Peterson	124
165.	Kahekordne suplemine	124
166.	Uinulaul	125

167.	Naljajutt	126
168.	Roti pulmad	126
169.	Vesi on ees	127
170.	Väikesed mardisandid. A. Kitzberg	127
171.	Talvel. R. Kamsen	128
172.	Vahvad rästad	129
173.	Siga. A. Adson	129
174.	Koera unenägu	130
175.	Liumäel	130
176.	Veski Peeter	131
177.	Minu vanaema. Anna Haava	132
178.	Laps ja lilled. R. Korp	132
179.	Kui Liisi emale arve kirjutas. Soome keelest J. Kangur	133
180.	Lapse mure	134
181.	Pisuhänd. J. Kuulberg	134
182.	Hunt, sokk ja kapsad. C. R. Jakobson	135
183.	Pörsad	136
184.	Lilleke. A. Salo	137
185.	Kibuvitsa-lill. W. v. Goethe' järele K. E. Malm	138
186.	Külvamas. M. Nurmik	139
187.	Notsu ja Possa. A. Kitzberg	140
188.	Käbilind (katkend). M. Kampmann	141
189.	Kodu (katkend). J. Lattik	142
190.	Mu isamaa armas. Fr. Kuhlbars	143

Lisa.

H-ga	algavad sõnad	144
-------------	--------------------------------	------------

A-7210
3/4

Hind 1 kr. 30 s.